

Κ. ΕΥ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΑΝΤΙΔΩΡΟ
Γλωσσολογικές παρατηρήσεις

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1992

Α Ν Τ Ι Δ Ω Ρ Ο
ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἐφορμή γιὰ τὸ ἄρθρο πὺ ἀκολουθεῖ ἀποτελέσει ἡ ἔργασια τοῦ κ. Δ. Ράϊου¹ «*Τοπωνυμικά*»².

Πρὶν ἀσχοληθῶ μὲ τὰ τοπωνυμικά λήμματα, τὰ ὁποῖα προσπαθεῖ νὰ διορθώσει ὁ Δ.Ρ., θὰ διατυπώσω μερικὲς γενικότερες παρατηρήσεις:

1. Καταρχὴν θὰ ἔθελαι νὰ τονίσω ὅτι ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς γλωσσολογίας, καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ ὁποιοῦ ἀσχολεῖται μὲ αὐτήν, εἶναι ἡ προφορικὴ ὁμιλία ἔτσι ὅπως βρίσκειται στὸ στόμα τῶν ἀπλῶν λαϊκῶν στρωμάτων, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ γραμματικὴ πὺ εἶναι κανονιστικὴ καὶ φυσικὰ τὴ φιλολογία πὺ ἀσχολεῖται μὲ τὰ διάφορα εἶδη τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ὁ γλωσσ-

1. Στὸν κ. Δημ. Ράιο θὰ ἀναφέρομαι ἐφεξῆς μὲ τὰ ἀρχικά Δ. Ρ., χάριν συντομίας.

2. Πρόκειται γιὰ ἔργασια τοῦ Δ.Ρ. πὺ συμπεριελήφθη στὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφ. Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἰωαννίνων ΔΩΔΩΝΗ, τόμ. ΙΘ' (1990), Β' μέρος, σ. 225-265, τόμος ὁ ὁποῖος κυκλοφόρησε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1992. Εὐχαριστῶ φυσικὰ τὸν Δ. Ρ. πὺ μοῦ ἔκαμε τὴν τιμὴ νὰ ἀσχοληθεῖ στὸ παραπάνω ἄρθρο του μὲ τὴν ἔργασια μου *Τοπωνυμικὸ Ζαγορίου*, Ἰωάννινα 1986 (ἐφεξῆς: *Τοπωνυμικὸ 1986*) διορθώνοντας ὀρισμένα τοπωνυμικά λήμματα καὶ συμπληρώνοντας μερικὰ ἄλλα πὺ δὲ συμπεριλαμβάνονται σ' αὐτή. Δὲν μπορῶ ὅμως, κοντὰ στὶς εὐχαριστίες μου αὐτές, νὰ μὴν ἐκφράσω τὴν πικρία καὶ τὴ λύπη μου, ἐπειδὴ, νομίζω, πὺς ὁ ἐπιστημονικὸς διάλογος καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων πάνω στὰ σχετικὰ θέματα πὺ γίνεται μ' αὐτὸν τὸν τρόπο δὲν εἶναι καὶ ὁ ὀρθότερος γιὰ δύο συναδέλφους οἱ ὁποῖοι συστεγάζονται στὸ ἴδιο Τμῆμα.

Ἦδη ἡ ἔργασια μου αὐτὴ ἔχει δημοσιευθεῖ ὡς ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδας τῆς Φιλοσοφ. Σχολῆς ΔΩΔΩΝΗ μὲ ἀριθμὸ 45 καὶ μὲ τίτλο: *Τοπωνυμικὸ τῆς περιοχῆς Ζαγορίου*, Ἰωάννινα 1991 (ἐφεξῆς: *Τοπωνυμικὸ 1991*). Ἡ ἔκδοσή της ὀλοκληρώθηκε τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1991 καὶ πάντως πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ ΙΘ' τόμ. τῆς ΔΩΔΩΝΗΣ στὸν ὁποῖο συμπεριλαμβάνεται τὸ ἄρθρο τοῦ Δ.Ρ. Δυστυχῶς, μὴ ἔχοντας ὑπόψη μου τὴν κυοφορούμενη ἔργασια τοῦ Δ.Ρ., δὲν κατέστη δυνατὸ νὰ τὴν «ἐκμεταλλευθῶ» στὰ λιγοστὰ σημεῖα στὰ ὁποῖα, ὅπως θὰ διαπιστωθεῖ παρακάτω, ὁ Δ.Ρ. ἔχει δίκαιο. Σημειῶνω ἐπίσης ὅτι ἡ νέα ἔκδοση τοῦ *Τοπωνυμικοῦ* ἀποτελεῖ βελτιωμένη μορφή τῆς δακτυλόγραφης διατριβῆς μου τοῦ 1986 (αὐτὴ εἶχε ὑπόψη τοῦ ὁ Δ. Ρ.) μὲ σημαντικὲς προσθήκες, διορθώσεις καὶ ἀνακατατάξεις καθὼς καὶ τὴ νεότερη βιβλιογραφία. Αὐτὸ ἔχει ἐπίσης ὡς ἀποτέλεσμα μερικὲς ἀπὸ τὶς διορθώσεις πὺ προτείνει ὁ Δ.Ρ. νὰ εἶναι ἄνευ ἀντικειμένου καθὼς ἀκολουθοῦν χρονικὰ τὴ βελτιωμένη ἔκδοση τοῦ *Τοπωνυμικοῦ 1991*.

σολόγος διδάσκεται από τὸν προφορικὸ λόγον καὶ μὲ βάση αὐτὸν προσπαθεῖ νὰ διαπιστώσει τὶς κατευθύνσεις τῆς γλώσσας καὶ τὴ μελλοντικὴ εξέλιξή της. Ἡ γλωσσολογία δὲν ἔχει ὡς ἀποστολὴ νὰ ἐπεμβαίνει καὶ νὰ διορθώνει «τὸν ἀγράμματο λαόν». Ἦταν φυσικὸ λοιπὸν καὶ συνεπὲς πρὸς τὴν ἀρχὴ αὐτὴ νὰ σεβαστῶ τὴν ἐκφορὰ τῶν τοπν., ὅπως μοῦ τὴν ἔδωσαν οἱ κατὰ τόπους πληροφορητές¹ καὶ ὄχι νὰ τὴ διορθώσω σύμφωνα μὲ τὸ γραμματικὰ κανονικόν. Ἔτσι:

α. Ἡ ὄχι κανονικὴ γραμματικὰ χρῆσις τῶν προθέσεων στὴν ἐκφορὰ τῶν τοπν. (βλ. Ράιου, *Τοπν.*, 227) καθὼς καὶ ἡ παράλειψη σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις τῶν σχετικῶν προθέσεων, δείχνουν τὴν ὑποχώρησι καὶ τὴν κλονισμένην χρῆσι τῆς ἀρομουνικῆς².

β. Ἡ ἐκφορὰ μερικῶν τοπν. μὲ τὸν ἑλληνικόν τύπον, τὰ ὅποια ἀρχικὰ ἦταν ἴσως ἀρομούνικα, ἢ ἡ παράλειψη ἑνὸς μέρους περιφραστικοῦ τοπν. ὡς «εὐκόλως ἐννοουμένου» δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ οὔτε ὡς «ἐσφαλμένη καταγραφή» οὔτε χωρὶς γλωσσολογικὴ ἀξία.

1. Δὲν καταλαβαίνω γιατί ὁ ὄρος πληροφορητῆς πού χρησιμοποιῶ στὴν ἐργασία μου μπαίνει σὲ εἰσαγωγικὰ ἀπὸ τὸν Δ. Ρ. Ἐπέλεξα τὸν ὄρον ἀντὶ τοῦ συνηθέστερου πληροφοριοδότης, γιατί ὁ τελευταῖος ἔχει συνδεθεῖ μὲ τὴν ὄχι τόσο τιμητικὴ σημασία 'καταδότης'. Τοὺς Ζαγορήσιους πού μοῦ ἔδωσαν τὶς πληροφορίες γιὰ τὰ τοπν. τοῦ χωριοῦ τους τοὺς εὐχαριστῶ γιὰ τὴν καλοσύνη, τὴν προθυμία καὶ τὴν ὑπομονὴ μὲ τὴν ὅποια ὀπλιστήκαν γιὰ νὰ μοῦ δώσουν τὰ τοπν. καὶ τὶς σχετικὰ μὲ αὐτὰ πληροφορίες καὶ τοὺς τιμῶ ὡς πληροφορητῆς μᾶλλον παρά σὰν πληροφοριοδότες.

2. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιλογὴ μεταξὺ τῶν ὄρων: Ἄρομούνος / Ἄρωμούνος, Κουτσόβλαχος καὶ Βλάχος, νομίζω πὼς πρέπει νὰ προτιμηθεῖ ὁ ὄρος Ἄρομούνος, ἀρομούνικη γλώσσα κλπ. Ἡ ἐπιλογὴ αὐτὴ ἐπιβάλλεται, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἐπειδὴ οἱ φορεῖς τοῦ ἰδιώματος αὐτοῦ τῆς Βαλκανικῆς Λατινικῆς ἀνεκάθεν ἀποκαλοῦσαν ἑαυτοὺς Ἄρομούνους (*Armani*), πράγμα πού πρέπει νὰ σεβαστοῦμε.

Τὸ γεγονός ὅτι καταρχὴν οἱ βυζαντινὲς πηγὲς τοὺς ἀναφέρουν ὡς βλάχους (βλ. σχετικὰ γιὰ τὸ ὄνομα στὸν Λαζάρου, 76 κέξ. καὶ στὸν Κατσάνη, 26, σημ. 4) ὀφείλεται στὴν ἔννοια πού εἶχε ὁ ὄρος βλάχος. Ἡ λ. αὐτὴ ἐχρησιμοποιεῖτο μὲ τὴ σημασία 'βοσκός' καὶ δόθηκε στὰ μέλη τοῦ νομαδικοῦ αὐτοῦ φύλου, ἐπειδὴ ἐξασκοῦσαν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ κτηνοτρόφου. Ἔτσι λοιπὸν ἡ λ. συνηθίζεται περισσότερο ὡς ἐπαγγελματικὸ παρά ὡς ἔθνικὸ ὄνομα. Πβ. καὶ τοὺς παραδοσιακοὺς κτηνοτρόφους, τοὺς Σαρακατσάνους, οἱ ὅποιοι, στὴν Ἠπειρο τουλάχιστον, ἀποκαλοῦνται βλάχοι ἐξαιτίας τοῦ ἐπαγγέλματός τους, μολοντί δὲν ἔχουν καμμία φυλετικὴ ἢ γλωσσικὴ σχέση μὲ τοὺς Ἄρομούνους.

Ὁ ὄρος Κουτσόβλαχος, πού ἐπιλέγει ὁ Δ. Ρ. καὶ πού εἶναι τελείως ἄγνωστος στοὺς Ἄρομούνους, εἶναι ὄνομασία πού τοὺς δόθηκε πιθανόν γιὰ νὰ ἀντιδιασταλοῦν οἱ βλάχοι τῶν ἑλληνικῶν περιοχῶν πρὸς τοὺς βλάχους τῆς Μεγάλης Βλαχίας.

Ὅσον ἀφορᾷ τέλος τὴν ὀρθογράφηση τοῦ Ἄρομούνος μὲ ο ἢ ω, πιστεύω πὼς εἶναι ὀρθότερη ἡ γραφή μὲ ο, ἀφοῦ ἡ λ. Ἄρομούνος προέρχεται κατευθεῖαν ἀπὸ τὸ ἀρομ. *Armani* (<α + *Romanus*) καὶ δὲν ἔχει ἀμεση σχέση μὲ τὸ τοπν. *Roma*, -ae, (< ἑλλ. ῥώμη "ἰσχύς, δύναμη").

Ἐπομένως ἡ ἐπιλογὴ τοῦ ὄρου Κουτσόβλαχος ἀπὸ τὸν Δ. Ρ. (Ράιου, *Τοπν.*, 227, σημ. 1) ἐπειδὴ εἶναι συνηθέστερος, δὲ μὲ βρῖσκει σύμφωνα, ἀφοῦ τὸ «συνηθέστερον» δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ «ὀρθότερον».

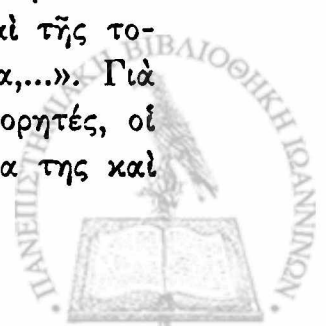
Ὡς ἐκ τούτου, δὲ γνωρίζω π.χ., ἂν τὸ τοπν. Ἄφορισμένο (Τοπωνυμικὸ 1986, 92) λέγεται καὶ μ Μπαντούρε ἢ λα Παντούρεα βακουφεάσκα (Ράιου, Τοπν., 228). Ἐκεῖνο ἔμωσ πὺ μπορῶ νὰ βεβαιώσω εἶναι ὅτι ὁ πληροφορητῆς μου προτίμησε τὸν τύπο Ἄφορισμένο. Καὶ αὐτὴ ἡ ἐπιλογή εἶναι συνεπῆς πρὸς τὸ γεγονός ὅτι οἱ πάλαι ποτὲ ἀρομουνόφωνοι εἶναι στὴν οὐσία δίγλωσσοι, ἀφοῦ χρησιμοποιοῦν σήμερα ἰσότιμα τὸ ἀρομούνικο καὶ τὸ ἐλληνικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα.

Τὸ ἴδιο περίπου συνέβη καὶ μὲ τὸ τοπν. Χαμίτη, τοῦ (βλ. Τοπωνυμικὸ 1986, 962) πὺ κατὰ τὸν Δ.Ρ. ἔχει τὸν τύπο Βάλεα αλ Χαμίτη, λα ἢ μ Βάλε αλ Χαμίτη (Ράιου, Τοπν., 228). Εἶναι πιθανὸ αὐτὴ νὰ ἦταν ἡ ἀρχικὴ ὀνομασία τὴν ἐποχὴ ἔμωσ τῆς συλλογῆς ὁ πληροφορητῆς μου προτίμησε τὸ τοπν. μὲ τὸν τύπο: σι(οῦ) Χαμίτ(η), μὲ ἀποβολὴ δηλ. τοῦ ἐνὸς μέρους τῆς περιφράσης, διατηρώντας ἐκεῖνο τὸ μέρος πὺ τὸν ἐνδιέφερε, δηλ. τὸ προσωπ. Χαμίτ, μὲ τὸ ὅποιο γινόταν ἄλλωστε καὶ ἡ διάκριση τοῦ συγκεκριμένου λάκκου ἀπὸ τοὺς ἄλλους λάκκους τῆς περιοχῆς.

Ὁ γλωσσικὸς τύπος, στὸν ὅποιο παραδίδεται ἓνα τοπν. κατὰ τὴν ἐποχὴ ἔρευνας, δὲν πρέπει νὰ ὑφίσταται ἀπὸ τὸν μελετητὴ ὅποιαδήποτε ἐπέμβαση, λεξιλογικὴ ἢ ἄλλης φύσης, ἔστω καὶ ἂν αὐτὸ ἀπαιτοῦν οἱ κανόνες τῆς γραμματικῆς. Ὁ ἀτόφους τοπωνυμικὸς τύπος, πὺ δίνεται ἀπὸ τὸν πληροφορητὴ, κρύβει στοιχεῖα πολῦτιμα πὺ ἀποτελοῦν ἀντικείμενο ἔρευνας ἀπὸ τὴ γλωσσολογία. Ἡ διάσωση αὐτοῦ τοῦ προφορικῶ λόγου στίς μαγνητοταινίες τοῦ προσωπικοῦ μου ἀρχείου ἀποτελεῖ ἓνα ἀδιάφευστο στοιχεῖο γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς φωνητικῆς ἀπόδοσης τῶν τοπν. πὺ καταγράφω.

2. Ἡ «τυχαία» ἐπιλογή τῶν πληροφορητῶν πὺ ἐπικαλεῖται ὁ Δ.Ρ. (Ράιου, Τοπν., 226, σημ. 1), ἔσον ἀφορᾷ τουλάχιστο τὸ χωριὸ Γρεβενίτι, δὲν εὐσταθεῖ. Δὲ γνωρίζω ἐξάλλου πῶς ἐννοεῖ «τὸν καλὸ πληροφορητὴ» ὁ Δ.Ρ. Χωρὶς ἀμφιβολία ἡ ἐπιλογή τῶν πληροφορητῶν εἶναι μιὰ δύσκολη ὑπόθεση. Ὡστόσο γιὰ τὸ Γρεβενίτι χρησιμοποίησα κατὰ κύριο λόγο τον κ. Ἰω. Ράπτη (70χρονο τότε, 1977), συνταξιούχο δασοφύλακα, χωρὶς ἰδιαίτερη μόρφωση καὶ ἐπαφὴ μὲ τὰ βιβλία. Τὰ «προσόντα» αὐτὰ εἶναι βασικά γιὰ ἓναν ἀξιόπιστο πληροφορητὴ, πὺ ἐξαιτίας τοῦ ἐπαγγέλματός του ἦταν σὲ θέση νὰ γνωρίζει τὰ κατατόπια τῆς περιοχῆς του, καὶ ἐξαιτίας τῆς μόρφωσής του δὲ διέτρεχε τὸν κίνδυνο νὰ ἀποκαταστήσει ἢ σκόπιμα νὰ παραφθεῖρει τὰ τοπν. τῆς περιοχῆς.

3. Στὴν ἴδια σημείωση (Ράιου, Τοπν., 226, σημ. 1) ὁ Δ.Ρ. μοῦ καταλογίζει «...ὄχι σωστὴ ἢ ἱκανοποιητικὴ γνώση τῆς παράδοσης καὶ τῆς τοπογραφίας τῶν περιοχῶν τῶν ὁποίων ἐξετάζονται τὰ τοπωνύμια,...». Γιὰ τὶς περιγραφὲς τῶν τόπων στηρίχτηκα στοὺς ντόπιους πληροφορητῆς, οἱ ὅποιοι καὶ «χωνεμένη» εἶχαν τὴν περιοχὴ τους καὶ τὰ κατατόπια τῆς καὶ

οί όποιοι δέν είχαν λόγο νά μου δώσουν μιá έσφαλμένη περιγραφή. 'Εξάλλου ή «ιδίους ύμμασιν» γνώση τής τοπογραφίας τών περιοχών δέ θά ήταν πανάκεια, δεδομένου ότι τόσο ή μορφολογία τών τοποθεσιών όσο και ή χρήση τής γής είναι άπό τά «έρχόμενα και παρερχόμενα». Είναι στοιχεΐα πού μόνο ως βοηθητικά θά μπορούσαν νά ενισχύσουν μιá γλωσσική έρμηνεία τών τοπωνυμίων. Έκτός άπό τά παραπάνω ή γνώση τών ιστορικών συνθηκών κάτω άπό τις ύποτες δημιουργήθηκαν τά τοπν. και ή άναγωγή στην έποχή τής ύνοματοθεσίας τους είναι πράγμα πολú δύσκολο αν όχι αδύνατο. Τά στοιχεΐα αυτά μπορεί νά έπιβιώνουν μόνο σε μιá παράδοση, όταν αυτή, φυσικά, δέν είναι ύστερογενές κατασκεύασμα. Παραδείγματα μιās τέτοιας άσυνέπιας ανάμεσα στη σημασία του προσηγορικού, πού χρησίμευσε για τή δημιουργία του τοπν., και τής γεωμορφολογικής κατάστασης, τής σημερινής γεωργικής ή κτηνοτροφικής χρήσης του κλπ. μπορεί νά βρεΐ κανείς πολλά στα τοπν. του Ζαγορίου. Ένδεικτικά αναφέρω δύο περιπτώσεις:

α) Έτυμολογώντας κανείς τó τοπν. Τρύπα, ή' αναπόφευκτα θά τó άποδώσει στο ΝΕ προσηγ. τρύπα, ή «όπή / σχισμή ή όπή έπί του έδάφους, ύπόγειος φωλεά ζώου». Οί πληροφορίες και οί περιγραφές του τόπου δέν έδιναν κάποια όπή, κοιλότητα ή σπληλιά. Πρόκειται για έναν χωραφότοπο κατά τó μζλλον ή ήττον επίπεδο. Στην περίπτωση πού δέ σωζόταν στη μνήμη του ένός άπό τους τρεις πληροφορητές μου για τó χωριό Μπάγια (τής - Εύσ. Βελέντζα) τó ιστορικό γεγονός πού συντέλεσε στην ύνοματοθεσία τής περιοχής θά ύπήρχε άσυνέπια ανάμεσα στη σημασία του προσηγορικού και την γεωμορφολογική πραγματικότητα πού παρουσιάζει ó τόπος.

β) Τó πόσο έπισφαλής είναι ή άρχή νά συνδέεται ή γεωμορφολογία με τή σημασία του τοπν. καταφαίνεται, νομίζω, άπό την πληθώρα τών ύδρωνυμίων, τών τοπν. δηλ. πού όφείλουν τή δημιουργία τους στην ύπαρξη νερού (π.χ. Πηγή, Πηγάδι, Πηγαδούλι κλπ.) τά όποια δέν είναι άπίθανο νά άποδίδονται σήμερα σε τόπους κατάξερους, χωρίς ίχνος νερού. Αυτό συμβαίνει γιατί τó νερό, πού ή ύπαρξή του χαρακτήριζε σε μιá έποχή τόν τόπο και συντέλεσε στην ύνομασία του, για διάφορους λόγους, έπαψε νά ύπάρχει.

Καταφαίνεται, νομίζω, άπό τά δύο παραπάνω παραδείγματα τó πόσο σχετική άξία έχει για τó γλωσσολόγο ή περιγραφή του τόπου, χωρίς αυτό νά σημαίνει πώς δέν έπιβάλλεται νά παρατίθενται στα τοπν. λήμματα περιγραφές, έστω κι αν δέν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα.

Τó βασικό μέλημα του γλωσσολόγου, ιδιαίτερα του ύνοματολόγου, είναι νά έχει στα χέρια του την πιστή φωνητική άπόδοση τών τοπν., πάνω

1. Βλ. Τοπωνυμικό 1986, 406-407. Τοπωνυμικό 1991, 286-287.

στην ὁποία θὰ θεμελιώσῃ μιὰ σωστὴ ἐρμηνεία, ἀφοῦ «...οἰαδῆποτε ἔτυμολογία διαμαχομένη πρὸς τὴν φωνητικὴν ἀπομένει πάντοτε αὐθαίρετος, ὅσον εὐφυῶς καὶ ἂν δικαιολογεῖται κατ' ἄλλον τρόπον»¹. Ὅλα τὰ ἄλλα στοιχεῖα ὅπως ἡ μορφολογία τοῦ ἐδάφους, οἱ σχετικὲς παραδόσεις κλπ., εἶναι ἐνισχυτικὰ καὶ ὄχι βασικὰ γιὰ τὴν ἔτυμολόγησιν τῶν τοπωνυμίων.

4. Στὴν ἀποψη πού διατυπώνει ὁ Δ.Ρ. (Ράιου, *Τοπν.*, 226, σημ. 1) ὅτι ἡ ἀρομουνικὴ γλῶσσα εἶναι «...γλῶσσα ὀμιλούμενη μόνο, χωρὶς κανένα γραπτὸ μνημεῖο, ...» θὰ ἔθελον νὰ σημειώσω πῶς, ἂν καὶ λίγα, ὡστόσο ὑπάρχουν γραπτὰ κείμενα τῆς ἀρομουνικῆς. Τὰ παλαιότερα χρονολογοῦνται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18. - ἀρχῆς 19. αἰ. Τὰ σημαντικότερα ἀπ' αὐτὰ εἶναι ἡ «Πρωτοπειρία» τοῦ Μοσχοπολίτη Θεόδωρου Ἀναστασίου Καβαλιώτη, ἡ «Εἰσαγωγικὴ Διδασκαλία» τοῦ μοναχοῦ Δανιὴλ Μοσχοπολίτη, πού περιέχει καὶ ἓνα τετράγλωσσο λεξικό: ἑλληνικό, ἀλβανικό, βλάχικο καὶ βουλγάρικο καὶ ἰδιαίτερα μιὰ ὀγκώδης συλλογὴ ἐκκλησιαστικῶν κειμένων πού μεταφράστηκαν στὰ ἀρομουνικά ἀπὸ μέλη τῆς οἰκογ. Δημόνια καὶ περιέχονται στὸν *Codex Dimonie*, πού βρῆκε ὁ G. Weigand τὸ 1889 στὴν Ἀχρίδα, κλπ.²

Καταλήγοντας πιστεύω ὅτι ὁ εὐσυνείδητος ἐπιστήμονας δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θεωρεῖ ὅτι δίνει τὴν ὀριστικὴν λύσιν στὰ προβλήματα πού τὸν ἀπασχολοῦν. Ὡστόσο, ἐκεῖνο πού ἐπιβάλλεται γιὰ μιὰ γλωσσολογικὴ ἐργασία εἶναι νὰ θεμελιώνεται ἡ ἐρμηνεία τοῦ ὑλικοῦ σύμφωνα μὲ τὴ νομολογία πού διέπει τὴν ἐξέλιξιν, τὴν «κίνησιν» τῆς γλῶσσας, ἀρχὴ πού, νομίζω, μὲ συνέπεια καὶ αὐστηρότητα ἔχω τηρήσει. Ἐπομένως κάθε κριτικὴ καὶ ἔτυμολογία, πού τεκμηριώνεται μὲ βάση τοὺς γλωσσικοὺς νόμους, εἶναι καλοδεχούμενη. Μὲ βάση ὅμως τὸ παραπάνω σκεπτικὸ νομίζω πῶς ὁ Δ.Ρ. ἔχει δίκαιον σὲ ἐλάχιστα μόνο σημεῖα, ἐνῶ στὰ περισσότερα δὲ μὲ βρίσκει σύμφωνον.

Μετὰ τίς γενικὲς αὐτὲς παρατηρήσεις θὰ προχωρήσω σὲ καθένα ἀπὸ τὰ λήμματα πού διορθώνει ὁ Δ.Ρ., δεχόμενος τὴν ὀρθότητα τῆς ἐρμηνείας του, ὅταν ὑπάρχει, καὶ ὑποστηρίζοντας τὴν ὀρθότητα τῆς δικῆς μου ἐρμηνείας, ὅπου ὁ Δ.Ρ. μοῦ τὴν ἀρνεῖται. Μὲ τὸν ἴδιον τρόπο θὰ κάνω τίς ἐπισημάνσεις μου στὸ Β' μέρος τῆς ἐργασίας τοῦ Δ.Ρ. πού περιλαμβάνει τίς «προσθῆκες»

I

Γιὰ τὰ τοπν. Ἀφορισμένο, τὸ καὶ Βάλεα αλ Χαμίτη ἢ μ Βάλε αλ Χαμίτη, πού κατὰ τὸν Δ.Ρ. (Ράιου, *Τοπν.*, 228) «...πρόκειται γιὰ ἐλάχιστα χρησιμοποιοῦμενο τοπν. ...» καὶ «...ὁ Οἰκονόμου τὸ καταγράφει ἐξελληνισμένο καὶ «μισό»...» ἀντίστοιχα, βλ. ὅσα λέχθησαν παραπάνω, σ. 11-13.

1. Μενάδρου Σ., «Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου», Ἀθηνᾶ 18 (1905), 318.

2. Γιὰ περισσότερα βλ. στὸν Κατσάνη, 22 κέξ. καὶ Λαζάρου, 139 κέξ.

Γιὰ τὸ τοπν. Βαλερά (Ράιου, *Τοπν.*, 228-229) δὲν ἀπαιτεῖται ἀντίλογος. γιατί, ὅτι καταλογίζει, δικαίως ὁ Δ.Ρ., εἶχε ἤδη περιληφθεῖ στὸ *Τοπωνυμικό 1991*, σ. 569.

Ἡ ἀποψη πού διατυπώνεται ἀπὸ τὸν Δ.Ρ. (Ράιου, *Τοπν.*, 229, σημ. 2 καὶ 4), σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ τοπν. Γίνι, α δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ σὲ ἐμπρόθετο σχηματισμὸ ἀπὸ τὴν πρόθ. α καὶ τὸν πληθυντικὸ γίπ'ι τοῦ ἀρομ. οὐσ. γίπ, ἀλλὰ ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸν πληθ. αγίπ'ι τοῦ ἀρομ. οὐσ. αγίπ'ε, δὲ μὲ βρίσκει σύμφωνα, γιατί προθετικὸ α - παίρνουν ἰδιαίτερα τὰ ὀνόματα πού ἀρχίζουν ἀπὸ r (τὰ περισσότερα παραδείγματα) καί, κατὰ δεύτερο λόγο, ὅσα ἀρχίζουν ἀπὸ n, s, l, m¹.

Παράλληλα τύπος αγίπ'ε δὲ μαρτυρεῖται στὸ λεξικὸ τοῦ Νικολαΐδη (σ. 133, ὅπου παραπέμπει ὁ Δ.Ρ., ἢ σὲ ἄλλο μέρος τοῦ λεξικοῦ) οὔτε στὸν Κατσάνη ἢ τὸν Meyer-Lübke², παρὰ μόνον στὸν Parahagi³.

Ἡ ἔτυμολογία τοῦ τοπν. Γιρμάρι, τὸ κατὰ τὸν Δ.Ρ. «...δὲν πείθει, ἀφοῦ δὲ συνδέει ἱκανοποιητικὰ τὸ τοπν. μὲ τὴν παλιὰ χρήση τοῦ τόπου οὔτε ὑποβάλλει κάποια ἄλλη αἰτιολογία» (Ράιου, *Τοπν.*, 229).

Νομίζω πὺς δὲν εἶναι σωστὸ νὰ ἀπορρίπτεται μιὰ ἔτυμολογία μὲ μόνη δικαιολογία ὅτι «δὲ συνδέει ἱκανοποιητικὰ τὸ τοπν. μὲ τὴν παλιὰ χρήση τοῦ τόπου». Θὰ μπορούσε ὁ Δ.Ρ. νὰ παραθέσει τὴν ἔτυμολόγησή του, ἐφόσον θεμελιωνόταν σὲ γλωσσολογικὰ δεδομένα, ὡς μιὰ ἄλλη ἔτυμολογικὴ προσέγγιση τοῦ τοπν. καὶ ὄχι νὰ ἀπορρίπτει τὴν ἔτυμολόγησή μου, ἐπειδὴ, σύμφωνα μ' αὐτή, «δὲ συνδέει ἱκανοποιητικὰ τὸ τοπν. μὲ τὴν παλιὰ χρήση τοῦ τόπου». "Ὅσον ἀφορᾷ αὐτὸ τὸ τελευταῖο θὰ ἐπαναλάβω κι ἐδῶ πὺς γιὰ τὴ δημιουργία τῶν τοπν. ἡ χρήση ἑνὸς τόπου δὲν εἶναι ἡ μοναδικὴ αἰτία πού συντελεῖ στὴν ὀνομασία του. Χίλιοι δυὸ παράγοντες, ὅπως ἱστορικὰ γεγονότα, ἀσήμαντα ἢ σημαντικά, γιὰ τὰ ὁποῖα οἱ πηγές τίς περισσότερες φορές σιωποῦν καὶ τὰ ὁποῖα πολλές φορές ἐπιβιώνουν σὲ διάφορες λαϊκὲς ἀφηγήσεις, παραδόσεις κλπ., συντελοῦν στὴ δημιουργία τῶν τοπωνυμίων. Τίς λαϊκὲς αὐτὲς ἀφηγήσεις, παραδόσεις κλπ. πρέπει ὁ γλωσσολόγος νὰ τίς χρησιμοποιεῖ μὲ περίσκεψη, γιατί πολλές φορές εἶναι μεταγενέστερα ἐφευρήματα γιὰ νὰ δικαιολογήσουν ἕνα τοπν. τοῦ ὁποῖου ἡ αἰτία τῆς γένεσης δὲν εἶναι γνωστὴ.

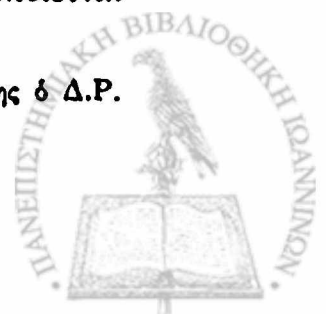
Ἐπομένως ὡς β' ἔτυμολογία μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ αὐτὴ που προτείνεται ἀπὸ τὸν Δ.Ρ., ἐφόσον, φυσικά, στηρίζεται σὲ γλωσσικοὺς νόμους.

α. Ἡ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου i, πού καὶ στὰ ἑλληνικὰ ἰδιώματα μὲ βόρειο φωνηεντισμὸ ἔχει σχετικὴ ἰσχὺ, στὰ ἀρομούνικα πραγματοποιεῖται

1. Κατσάνης, 43, κέξ.

2. Βλ. Κατσάνη, 101· Meyer-Lübke, ἀριθμ. 9350, ὅπου παραπέμπει ἐπίσης ὁ Δ.Ρ.

3. Parahagi, 109.

κάτω ἀπὸ τελείως διαφορετικούς ὄρους. Ἔτσι κοντὰ στὸν ἑναρθρο τύπο σὲ πληθ. ἀριθμὸ *γίπ'ί'ι* (ἐν. *γίπ'ε* «ἀμπέλι»), μαρτυρεῖται τύπος **γίπ'ί'ι* ἢ **γίπ'ί'*, μὲ ἀποβολὲς δηλ. τοῦ ἐνὸς ἢ τῶν δύο ἀτόνων *ι*, ὥπως προϋποθέτει τύπος *Γιομάρι* τοῦ τοπν.;

β. Ὡστόσο, ἔστω κι ἂν δεχτοῦμε πῶς ὑπάρχουν αὐτοὶ οἱ τύποι: **γίπ'ί'ι* | **γίπ'ί'*, τότε πρέπει νὰ ὑποθέσουμε πῶς στὸ ἔτσι δημιουργημένο συμφ. σύμπλεγμα *π'ί'* ἔχουμε ἀποβολὴ τοῦ *π'* (ὁ Δ.Ρ. τὴ χαρακτηρίζει ὡς «ἀπλοποιητικὴ πτώση τοῦ *ν*!»). Ἀλλὰ μιὰ τέτοια ἀποβολὴ δὲν εἶναι αὐτονόητη καὶ οὔτε δικαιολογεῖται ὄχι μόνον μὲ βάση τὴ φωνητικὴ τῆς ἀρομουνικῆς ἀλλὰ οὔτε τῆς ἑλληνικῆς.

γ) Ἐπομένως μόνον ἡ τροπὴ τοῦ *ι* σὲ *γ* μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σωστὴ σύμφωνα καὶ μὲ τὴ φωνητικὴ τῆς ἀρομουνικῆς¹ καὶ τῆς ἑλληνικῆς, τροπὴ ἡ ὁποία ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀναλογικὴ ἐπίδραση τοῦ *γ* τοῦ ἐπιτασσόμενου ἐπιθετ. προσδιορισμοῦ *μαγί*.

Στὸ τοπν. **Βάλε Γκόγκλουι** (καὶ ὄχι *Γκόγκλουϊ*) ὁ Δ.Ρ. (Ράιου, *Τοπν.*, 230) κάνει τὴ σωστὴ παρατήρησή του, ἡ ὁποία ὅμως εἶναι χωρὶς ἀντικείμενο δεδομένου ὅτι στὸ *Τοπωνυμικὸ 1991*, 580 τὸ τοπν. εἶχε ἤδη ἐτυμολογηθεῖ ἀπὸ τὸ ἀρομ. θηλ. οὐσ. *vale* καὶ τὸ παρων. *Gog*, -*ǎ* μὲ τὸ προτασσόμενο καὶ ἐπιτασσόμενο ἄρθρο γιὰ τὴ γεν. (καὶ δοτ.) ἐν. *a* -*lui*.

Γιὰ το τοπν. *Ζουγκουλίτα* ὁ Δ.Ρ. (Ράιου, *Τοπν.*, 230-231) παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς:

α. «...Κι ἐδῶ πάλι διαπιστώνουμε ὄχι ἱκανοποιητικὴ φωνητικὴ καταγραφὴ...»

β. «...ἡ κατάλ. -*it* δὲν εἶναι πάντα ἑλλ. ἀρχῆς, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ συνηθισμένη *κ/βλάχ. κατάληξη* ἐπιθ. καὶ οὐσιαστικοποιημένων ἐπιθ. ἢ *μτχ...*»

γ. «...ὡστόσο τὸ τοπν. ἀναφέρεται σὲ ψηλὴ κορυφὴ τῆς *Τούφας...*»

δ. «Ὁ Οἰκονόμου τὴ θεωρεῖ ὑποκορ. *κατάληξη*» (ἐνν. τὴν *κατάλ. -ul*) «ἔτσι... δὲν ἀποκλείεται ἢ ἐν λόγῳ συλλαβῆ νὰ εἶναι παραφθορὰ τοῦ ἐπιτασσόμενου ἄρθρου -*lu*».

ε. «...θὰ μποροῦσε κι αὐτὴ» (ἐνν. ἡ *κατάλ -itǎ*) «νὰ προέρχεται ἴσως ἀπὸ τὴν παραφθορὰ τῆς γεν. κάποιου κυριῶν. ἢ παρων. ...».

Στὶς παραπάνω παρατηρήσεις καὶ ἐκδοχὲς τοῦ Δ.Ρ. ἀπαντῶ:

α) Γιὰ τὴν «ὄχι ἱκανοποιητικὴ φωνητικὴ καταγραφὴ» τοῦ τοπν. παραπέμπω σὲ ἕσα ἔγραψα παραπάνω (σ. 11-13).

β) Τὰ σε -*it*, -*itǎ*, περιορισμένα ἀριθμητικά, τοπν. ἀπὸ τὴ Ρουμανία ἀνάγονται πράγματι σὲ τύπους μετοχῶν σὲ -*it*, -*itǎ* πού, μὲ τὴ σειρά τους, προέρχονται ἀπὸ κάποιο ρῆμα:

1. Βλ. Κατσάνη, 112 ὅπου ἡ τροπὴ *ι>γ* πραγματοποιεῖται καὶ σὲ μεσοφωνητικὴ θέση.

Ascuřita < *ascuřit*, -ă «ὄξυς» < *ascuři* «ἀκονίζω» (σ. 109)¹

Țmputa < *Țmput*, -ă «σάπιος, χαλασμένος» (σ. 120, λ. *Puțuroasa*)

Negrita < *innegrită* < *innegri* «μαυρίζω» (σ. 360)

Pirlita < *pirlit*, -a «καψαλισμένος» < *pirlit* «καψαλίζω» (σ. 108) κλπ.,
ἀλλὰ καὶ

Anichita < προσωπ. *Nichita* (σ. 362)

Maglavitul < ἑλλ. μαγκλαβίτης «αὐτοκρατορικὸς σωματοφύλακας στὸ Βυζάντιο» (σ. 519) κλπ.

Στὴν περίπτωση τοῦ τοπν. **Ζουγκουλίτα** δὲν ὑπάρχει στὴν ἀρομουνική σχετικὸ ῥῆμα ἀπὸ τὴ μετοχὴ τοῦ ὁποῖου νὰ ἔχει προέλθει το παραπάνω τοπωνύμιο. Τὸ νὰ ἀποσπᾶστηκε ἀπὸ μετοχικούς τύπους ἢ κατάληξη -*it*, -*ită* γιὰ νὰ προστεθεῖ καὶ σὲ οὐσιαστικὰ ἀργότερα εἶναι λιγότερο πιθανὸ ἀπὸ τὸ νὰ ὑποθέσει κανεῖς, στὴν περίπτωση τουλάχιστο τῆς ἀρομουνικῆς, τὴν ἐπέκταση τῆς -*it*, -*ită* ἀπὸ ἑλληνικὰ δάνεια τῆς ἀρομ. σὲ γνήσια ἀρομουνικά προσηγορικά, πορεία πιὸ λογική, ἀφοῦ ἡ γειτνίαση ἑλληνικῆς καὶ ἀρομουνικῆς ἔδωσε στὴν τελευταία ἓνα πλῆθος δανείων.

Εἰς ἐπίρρωση αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ ἀποψη τοῦ Κατσάνη, τὴν ἵποια παραθέτει καὶ ὁ Δ.Ρ., «...οἱ δύο αὐτὲς σημασίες ὑπάρχουν στὰ ἑλληνικὰ δάνεια καὶ στὰ ξένα στοιχεῖα τῆς ΚΒ πού προέρχονται ἀπὸ ἄλλες γλῶσσες», ἀποψη πού δείχνει καὶ τὴν παραγωγικὴ δύναμη τῆς δάνειας ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν κατάληξη -*it*.

Θὰ ἴθελα ἐπίσης νὰ σημειώσω πὼς τὰ τοπν. τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου πού σχηματίζονται μὲ τὴν κατάλ. -ίτης εἶναι περιεκτικά: *Δαφνίτης* < *δάφνη* (Ζ.άκ.)², *Θρουμπίτης* < *θρουμπίν* «θυμάρη» (Κύπρ.)³, *Ἀτζερίτης* < *ἄτζερας* < *ἄνδηρον* (Κῶς)⁴, *Μελίτης* < *μέλι* («Ἄνδρος»)⁵ κλπ.

γ) Γιὰ τὴν ἀντινομία πού ὑπάρχει στὴν περιγραφή τῆς τοποθεσίας τὴν ἵποια οἱ πληροφορητὲς μου χαρακτηρίζουν ὡς «... περιοχὴ μὲ μικρὰ ὑψώματα...» σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν περιγραφή πού δίνει ὁ Δ.Ρ. «...τὸ τοπν. ἀναφέρεται σὲ ψηλὴ κορυφὴ τῆς Τούφας, πού μόνο «ραχούλα» δὲ θὰ τὴν ἔλεγε κανεῖς...», θὰ σημειώσω τὰ ἑξῆς: στὴν τοπωνυμολογία ἔχουμε τὴ

1. Οἱ σελίδες παραπέμπουν στοῦ J. Jordan, *Toponimia românească*, ed. Academiei Republicii Populare Române, 1963.

2. Ζῶη Λ., *Λεξικὸν ἱστορικὸν καὶ λαογραφικὸν Ζακύνθου*, τ. 1., Ἀθήναι 1963, 147.

3. Κέστη Κ., «Τοπωνυμικαὶ παραδόσεις τοῦ χωρίου Λυθροδόνητα», *Κυπριακαὶ Σπουδαί* 19(1955) 119· Πιλαβάκη Κ., «Συναγωγὴ κυπριακοῦ τοπωνυμικοῦ ὕλικου», *Κυπριακαὶ Σπουδαί* 40(1976) παράρτ., 130.

4. Θωμοπούλου, Κέως, 64-65· Andriotis, *Archaismen*, στή λ.

5. Βογιατζίδη Ιω., «Γλῶσσα καὶ Λαογραφία τῆς νήσου Ἄνδρου», *Ἀνδριακά Χρονικά* 2(1956) 214.

λεγόμενη «αὔξηση» καὶ «μείωση» τῶν τοπωνυμίων. Ἔτσι π.χ. ἓνα τοπν. πού ἀναφέρεται σὲ μιὰ μεγάλη γεωγραφικὰ περιοχὴ μπορεῖ νὰ περιοριστεῖ σὲ μιὰ μικρότερη περιοχὴ καὶ τὸ ἀντίθετο· ἓνα «μικρὸν» γεωγραφικὰ τοπν. ὀνομάζει σὲ μεταγενέστερη ἐποχὴ μιὰ πολὺ μεγαλύτερη περιοχὴ, πράγμα πού, πιστεύω, συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωση τοῦ τοπν. *Ζοιγκουλίτα*.

δ) Ἡ ἀποψη τοῦ Δ.Ρ. ὅτι ἡ ὑποκορ. κατάλ. *-ul* συγχύθηκε μὲ τὸ ἐπιτασσόμενο ἄρθρο *-lu* (ὡς «παραφθορά» τὴ χαρακτηρίζει) θὰ ἦταν μιὰ ἀπίθανη λύση, ἀφοῦ ἡ ὑποκορ. κατάλ. *-ul* εἶναι σαφῆς καὶ ἀναγνωρίσιμη ὡς ὑποκορ. κατάλ. ἀπὸ τοὺς Ἀρομουνούς. Τέτοιες «συγχύσεις» πού ἴδηγούν σὲ παρετυμολογίες πραγματοποιοῦνται σὲ περιπτώσεις «σκοτεινῶν» λέξεων ἢ λεξιλογικῶν στοιχείων πού ἡ σημασιολογικὴ τους φόρτιση δὲν εἶναι σαφῆς καὶ γι' αὐτὸ παρασυσχετίζονται, παρετυμολογοῦνται πρὸς σημασιολογικὰ γνωστὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα. Τέτοια ἀσάφεια δὲ νομίζω πὼς ὑπάρχει στὸ προκείμενο.

ε) Ἡ ἐκδοχὴ τοῦ κυριώνυμου τοπν. προσκρούει σὲ φωνητικὲς καὶ σημασιολογικὲς δυσκολίες. Ἔτσι γιὰ τὸν ὑποθετικὸ τύπο **ǵiug-ul ale 'Ita* > **ǵiuglu ale 'Ita*¹ (μὲ παρασυσχετισμὸ τῆς ὑποκορ. κατάλ. *-ul* πρὸς τὸ ἐπιτασσόμενο ἄρθρο *-lu*, ὅπως δέχεται ὁ Δ.Ρ.) φθάνουμε στὸν τύπο **ǵiugul 'I 'Ita*. Ὁ τύπος αὐτὸς προϋποθέτει τὴν ἀποβολὴ τοῦ *a* στὸ φωνηεντικὸ σύμπλεγμα *ua*, ἀποβολὴ ἣ ἵποια ἀντιβαίνει πρὸς βασικὸ φωνηεντικὸ νόμο, σύμφωνα μὲ τὸν ἵποιο ἀπὸ δύο φωνήεντα σὲ ἐπαφὴ τὰ ἀνοιχτότερα ὑπερισχύουν ἀπὸ τὰ κλειστότερα καὶ ἐκεῖνα πού σχηματίζονται στὸ πίσω μέρος τῆς στοματικῆς κοιλότητος ὑπερισχύουν ἀπὸ ἐκεῖνα πού ἀρθρώνονται στὸ πρόσθιο μέρος. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ *a* ἐξαφανίζεται ὅλα τὰ ἄλλα ἔταν βρεθοῦν κοντά του: π.χ. *χαμένος* > *χαμένος* Ἰωάννης > Ἰάννης > *Yanis*, *πρό(β)ατα* > *πράτα*, *δεκαῆξι* > *δεκάξι* καὶ ἰδιαίτερα *Φεβρουάριος* > *Φεβράρης* > *Φρεβάρης* > *Φλεβάρης*, τοῦ *ἀλόγου* > *τ' ἀλόγου* κλπ.

Τέλος τὸ προσωπ. ἢ παρων. *'Ita* (ὁ Δ.Ρ. δὲ διευκρινίζει ἂν πρόκειται γιὰ προσωπ. ἢ παρωνύμιο) τί θὰ ἐσήμαινε;

Γιὰ τὸ τοπν. **Καπιτσίνα** (Ράιου, *Τοπν.*, 231-232) τὸ ὁποῖο ἀποδίδω στὸ ἀρομ. οὐσ. *căpitsîna* «τὸ κρανίον, τὸ κεφάλι / ὁ βολβὸς τοῦ σκόρδου» ὁ Δ.Ρ., μὲ τὸ σκεπτικὸ ὅτι «ἡ λ. δὲ χρησιμοποιεῖται στὸ χωριὸ οὔτε ὡς κύρ. ὄνομα»², προτείνει τὴν ἐτυμολογία πού δίνω γιὰ τὸ τοπν. *Κοπιτσίνες*, οἱ (στὸ χωριὸ Μεσοβούνι)³ ἀπὸ τὸ σλαβ. *korpa* «θημωνιά» + ὑποκορ. *κατάλ.*

1. Οἱ τύποι αὗτοι θὰ ἔπρεπε νὰ σημειώνονται στὴν ἐργασία τοῦ Δ.Ρ. μὲ ἀστερίσκο ὡς ὑποθετικοί.

2. Τὸ ἐπὼν. *Καπιτσίνας* δὲν τὸ ἀναφέρω ὡς ἐπὼν. πού συνκντιέται στὸ Γρεβενίτι.

3. Βλ. *Τοπωνυμικὸ 1986*, 640-641· *Τοπωνυμικὸ 1991*, 494-495.

-ica > korica + τῆ σλαβ. περιεκτ. κατάλ. -ina. Ἐπειδὴ ἕμως διαπιστώνει φωνητικές δυσκολίες (ο>α) ἀποδίδει αὐτὴ τὴν τροπὴν σὲ «προσαρμογὴ» πρὸς τὸ ἄρομ. *cäpitsinā*, ἄρομ. προσηγ. πού, ἐνῶ δὲ θὰ μπορούσε νὰ συντελέσει κατευθεῖαν στὴν ὀνομασία τοῦ τόπου, ὥστόσο θὰ μπορούσε νὰ ἐπηρεάσει φωνητικὰ τὸ σλαβικῆς ἀρχῆς τοπωνύμιον. Καὶ ἐνθαρρύνεται στὴν ὑπόψιν αὐτὴ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ περιοχὴ, πού σήμερον εἶναι ἀμπελότοπος ὃν μπορούσε παλιότερα, ἐπειδὴ γειτνιάζει μὲ σιταροχώραφα, νὰ σχετιστεῖ μὲ τὴ σημασία τῆς σλαβ. λ. *koricina* «τύπος μὲ θημωνιές».

Γιὰ τὴ χρῆσιν τοῦ τόπου ὡς παράγοντα ὀνοματοθεσίας παραπέμπω σὲ ἕσα παραπάνω (σ. 14-15) ἐξέθεσα.

Ἐπίσης ἢ μὴ χρῆσιν σήμερον τῆς λ. *cäpitsinā* ὡς προσηγορικῆς, δὲν εἶναι λόγος ἱκανὸς νὰ μᾶς ἀποτρέψει ἀπὸ τὴν ἀπόδοσιν ἑνὸς τοπν. σὲ προσηγ. πού κάποτε χρησιμοποιήθηκε. Τὰ τοπν. εἶναι, ὡς γνωστὸν, ἀπὸ τὰ συντηρητικότερα γλωσσικὰ στοιχεῖα. Ἡ χρῆσιν κάποτε ἑνὸς προσηγ. πού συντέλεσε στὴν ὀνοματοθεσίαν ἑνὸς τόπου, μπορεῖ νὰ παρέλθῃ καὶ τὸ προσηγ. νὰ μὴ χρησιμοποιεῖται σήμερον, τὸ τοπν. ἕμως παραμένει. Ἀλίμονο ἄν, σύμφωνα μὲ τὸ σκεπτικὸν τοῦ Δ.Ρ., προσπαθούσαμε νὰ θεμελιώσουμε σὲ σημερινὰ προσηγορικὰ τὴν ἑτυμολογίαν τῶν προελληνικῶν π.χ. τοπν. Ἰλισσός, Κόρινθος, Ὑμηττός κ.λπ.

Τέλος σημειώνω πῶς α) εἶναι τουλάχιστον ἀμέθοδος νὰ ἀναζητοῦμε στίς σλαβικὰς γλῶσσας τὴν ἑτυμολογίαν ἑνὸς τοπν. πού βρίσκεται σὲ ἄρομουνόφωνη περιοχὴ, τῆ στιγμῆ πού καὶ ἡ ἄρομουνικὴ προσφέρει προσηγορικόν, ἢ ἀναγωγὴν στὸ ἵποιο δίνει τὴν ἑτυμολογίαν τοῦ τοπν., καὶ β) τὰ σλαβ. τοπν. εἶναι πολὺ σπάνια στὸ ἀνατολικὸν ἄρομουνόφωνον Ζαγόρι (βλ. *Τοπωνυμικὸν 1991*, χάρτη 5, στή σ. 971).

Τὸ τοπν. **Κίκλε Μάρι** (Ράιου, *Τοπν.*, 233) τὸ ἵποιο δὲν εἶναι γνωστὸ στὸν Δ.Ρ., δὲν εἶναι βέβαια δικό μου ἐφεύρημα. Μοῦ τὸ εἶπαν στὸ Γρεβενίτι. Ἡ λ. *kiklā*, στὴν ἵποια ἀποδίδω τὸ ἕνα μέρος τοῦ περιφραστικοῦ τοπν., μπορεῖ νὰ μὴ χρησιμοποιεῖται σήμερον, ἐπωσδήποτε ὅμως χρησιμοποιήθηκε κάποτε καὶ ὁ Παπαῆγι (σ. 706) τὴν ἀποθησαυρίζει. Ὅταν ἀναφερόμαστε στὰ «σημερινὰ» τοπν. τῆς περιοχῆς Ζαγορίου, δὲν ἐννοοῦμε φυσικὰ καὶ σημερινὴ ὀνοματοθεσίαν.

Ἡ ἀπάντησιν στὴν ἀποψιν γιὰ «παραφθαρμένην καταγραφὴν (ἢ προφορὰν)» ἔχει δοθεῖ παραπάνω¹, ἢ δὲ ἀπόδοσιν τοῦ τοπν. στὸ *γιν'ι μάρι* «τὰ μεγάλα ἀμπέλια» ἀπ' ἔπου ὁ τύπος *γιν'κ/λ'ι μάρι* πρέπει νὰ θεωρηθεῖ αὐθαίρετη δεδομένου ὅτι προϋποθέτει τὴν ἀνάπτυξιν ἑνὸς *k*, ἢ ἵποια δὲν παρατηρεῖται οὔτε στὴν ἑλληνικὴν οὔτε στὴν ἄρομουνικὴν. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ φωνητικὴ τοῦ

1. Βλ. παραπάνω, σ. 11-13.

τοπν., ὅπως μπορεῖ νὰ διαπιστώσει κανεὶς ἀπὸ τὸν τύπο *kíkl' e mári*, ὅπως τὸν καταγράφω, σὲ *yíngl' i mári* ποὺ προτείνεται ἔχει μεγάλη ἀπόσταση, ἐκτὸς ἂν πρόκειται γιὰ ἀποκαταστημένη καὶ ὄχι «παραφθαρμένη» καταγραφή του!

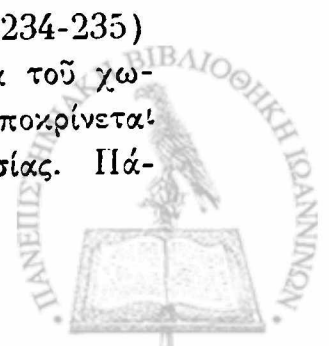
Στὴν ἴδια σελίδα (Ράιου, *Τοπν.*, 233) ὁ Δ.Ρ. στὴν ἐτυμολογία τοῦ τοπν. **Κίρλιμάρι**, διαπιστώνει τὴν ὄχι πειστικὴ ἐτυμολογία ποὺ δίνω καὶ ἔχει δίκαιο. Τὴν ἴδια διαπίστωση ἔκαμα κι ἐγὼ ἐξετάζοντας τὸ ὕλικὸ τοῦ δακτυλόγραφου *Τοπωνυμικοῦ 1986*. Ἔτσι στὸ *Τοπωνυμικὸ 1991* (σ. 592) εἶχα υἱοθετήσῃ τὴν ἐτυμολόγησιν τοῦ τοπν. ἀπὸ τὸν ἑναρθρο τύπο *kirli* γιὰ τὴν αἰτ. καὶ ὀνομαστικὴ πληθυντικῶν τοῦ οὐσ. *kir* (< κύριος) καὶ τὸν ἐπιτασσόμενον ἐπιθετ. προσδιορισμὸν *marí*.

Οἱ ἄλλες ἐτυμολογίαι ἀπὸ τὰ: *Γί'λι Μάρι* «τὰ μεγάλα σιῶδια», *Κίν'λι Μάρι* «τὰ μεγάλα πεῦκα», *Ἄγκιρλι Μάρι* «τὰ μεγάλα χωράφια» εἶναι ἀπίθανες ὄχι τόσο λόγῳ τῆς θέσεως τοῦ τοπν. «στὰ ΝΔ τῆς Καπιτσίνας», λόγο ποὺ ὁ Δ.Ρ., ὅπως φαίνεται, θεωρεῖ τὸ Α καὶ τὸ Ω τῆς ἐτυμολογίας τῶν τοπν., ὅσο, ἰδιαίτερα, γιὰ λόγους φωνητικῆς. Φωνητικοὶ λόγοι ἐπίσης (*k>g*) ἀποδυναμώνουν καὶ τὴν ἐτυμολογικὴν συσχέτισιν τοῦ τοπν. μὲ τὸ ρουμ. τοπν. *Gírlă Mare* «ὁ μέγας παραπόταμος» (Ράιου, *Τοπν.*, 233, σημ. 8) καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ προσηγ. *gírlă* δὲν ἀπαντᾷ στὰ λεξικά τῆς ἀρομουνικῆς.

Στὸ τοπν. **Κοντογκάλμπινη**, ἡ (Ράιου, *Τοπν.*, 234) ἡ προτεινόμενη ἐτυμολογία κατὰ τὸν Δ.Ρ. «δὲν πείθει ἀπόλυτα»· γιὰτί ὅμως; Ἡ, τέλος πάντων, ποιὰ εἶναι ἡ πειστικὴ;

Ὡς πρὸς τὴν ἐτυμολόγησιν τοῦ ἐπιθ. **γκάλμπινος* ποὺ κάνω στὸ ἄρθρο μου: «Διορθώσεις καὶ προσθήκας στὰ Ἑλλωσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπειροῦ» τοῦ Εὐ. Μπόγκα», *Ἡπειρωτ. Χρονικὰ 23* (1981), 224 ἔχει, χωρὶς ἀμβολία, δίκαιο. Ὅταν ὅμως στὸ *Τοπωνυμικὸ 1986*, 564, σημ. 3 καὶ *Τοπωνυμικὸ 1991*, 422, σημ. 7) ἀποδίδω τὸ Ἡπειρωτ. **γκάλμπινος* στὸ ἀρομ. ἐπίθ. *galbin*, -*nă*) καὶ παραπέμπω γιὰ τὸ ἀρομ. ἐπίθ. *galbin*, -*nă*, στὴ σχετικὴ σημείωσιν προτάσσω τὸν *Parahagi*, ὁ ὁποῖος στὴ σελ. στὴ 580 ἐτυμολογεῖ τὸ ἀρομ. ἐπίθ. ἀπὸ τὸ λατ. *galbinus*, χωρὶς νὰ παραλείπω καὶ τὴ δική μου ἐτυμολογικὴ προσπάθεια. Ἡ πρόταξις τοῦ *Parahagi*, ἂν μὴ τι ἄλλο, δείχνει τὴν ἀποδοχὴ τῆς ἐτυμολογίας του καὶ ταυτόχρονα τὴν παραδοχὴ τῆς δικῆς μου ἐσφαλμένης προσπάθειας.

Κάνοντας λόγο γιὰ τὸ τοπν. **Κόντρον**, **λα** (Ράιου, *Τοπν.*, 234-235) προστίθεται δικαίως ἀπὸ τὸν Δ.Ρ. ἡ σημασία «μεσοχώρι, πλατεῖα τοῦ χωριοῦ» ποὺ ἀποδίδεται στὸ ἀρομ. προσηγ. *codru*, καὶ ποὺ ἀνταποκρίνεται πλήρως, σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφή, στὸ λόγο τῆς ὀνοματοθεσίας. Πά-

ντως σέ πολλές περιπτώσεις προσηγορικῶν μέ πολλές σημασίες δέν τίς παρέθετα ὕλες, ἀλλά ἐκεῖνες πού, μέ βάση τίς τοπωνυμικές πληροφορίες, πλησιάζαν περισσότερο στήν αἰτία τῆς ὀνοματοθεσίας. Ἔτσι καί στό προκείμενο δίνοντάς μου οἱ πληροφορητές τήν περιγραφή τῆς τοποθεσίας ὡς «συνοικίας τοῦ χωριοῦ πού εἶναι χτισμένη σέ βραχῶδες ὕψωμα» ἐπέλεξα τίς σημασίες «κορυφή βουνοῦ / δάσος / τόπος προφυλαγμένος ὀλόγυρα / νεκροταφεῖο / κόθρος»¹, οἱ ὁποῖες κυριολεκτικά ἢ μεταφορικά θά μπορούσαν νά δώσουν καί τήν αἰτία τῆς ὀνοματοθεσίας.

Γιὰ τὸ τοπν. **Μπάλια Μάρε** (Ράιου, *Τοπν.*, 235-236) ὁ Δ.Ρ. ὑποστηρίζει ὅτι: «...δέν πρόκειται γιὰ «παραλλαγή» τοῦ τοπν. *Βάλια Μάρε*, ἀλλὰ γιὰ παραφθαρμένη καταγραφή τοῦ ἐμπρόθ. ἑναρθρου τοπν. μ *Βάλεα Μάρε*, πού ὀφείλεται ἴσως δὲ σύγχυση μέ τὸ ἐπίσης κ/βλάχ. ἐμπρόθ. τοπν. μ *Μπάντεα Μάρε...*», δηλ. παραφθορές ἐπὶ παραφθορῶν, συγχύσεις ἐπὶ συγχύσεων.

Ἡ «παραφθαρμένη καταγραφή» ἀφορᾷ δύο σημεῖα ἀνάμεσα στοὺς τοπν. τύπους *Βάλια Μάρε* (τὸ τοπν. καταγράφεται στὸ *Τοπωνυμικὸ 1986*, 728 καί στὸ *Τοπωνυμικὸ 1991*, 570 καί στὸ ἴποιο παραπέμπω γιὰ νὰ ἐτυμολογήσω τὸ τοπν. ἀπὸ τὸ Γρεβενίτι *Μπάλια Μάρε*) καί τὸ τοπν. μ *Βάλεα Μάρε* (τὸ ἴποιο ἐπικαλεῖται ὁ Δ.Ρ. καί τὸ ἴποιο δέν εἶναι γνωστὸ ἂν καί ποῦ μαρτυρεῖται):

α. τὴν πρόθεση μ μέ τὴν ἴποια ἐκφέρεται τὸ τοπν. τοῦ Δ.Ρ. καί γιὰ τῆς ἴποιας τὴν ὑπαρξή ἢ ὄχι βλ. ὅσα παραπάνω ἀνέφερα στὴ σ. 11-13 καί

β. τὸ *ea* (*Βάλεα*) τοῦ τοπν. τοῦ Δ.Ρ. σὲ ἀντιδιαστολή πρὸς τὸ *ia* (*Βάλια*) τοῦ δικοῦ μου τοπν. τύπου. Ὡστόσο ἡ ἐξέλιξη τοῦ *ea* σὲ *ia* (μέ συνίζηση) εἶναι ἀναμενόμενη καί ἕνας τύπος μέ *ia* ἀντὶ τοῦ ἀρχικοῦ *ea* δέν μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ «παραφθαρμένος», ὅπως δέν μπορούν νὰ χαρακτηριστοῦν «παραφθαρμένοι» οἱ τύποι: *ἀκέρια* (φέτα) < *ἀκέραια* (φ.), *δίκια* (μοιρασιά) < *δίκαία* (μ.) κλπ.

Πρὶν προχωρήσω στὴ βασική διαφορὰ (ν/β) ἀνάμεσα στοὺς παραπάνω τύπους: *Βάλια Μάρε* / μ *Βάλεα Μάρε* ἀφενὸς καί τὸν τύπο τοῦ τοπν. ἀπὸ τὸ Γρεβενίτι: *Μπάλια Μάρε*, διαφορὰ γιὰ τὴν αἰτιολόγηση τῆς ἴποιας ὁ Δ.Ρ. ἐπικαλεῖται: «...σύγχυση μέ τὸ ἐπίσης κ/βλάχ. ἐμπρόθ. τοπν. μ *Μπάντεα Μάρε...* ἢ μ *Βάλεα Μπάλια*», θά ἤθελα νὰ κάνω μιὰ διευκρίνιση: τὰ λήμματα, ὅπως καί οἱ παραδειγματικές φράσεις, στὰ λεξικά δέν εἶναι φωνητικὰ καταγραμμένα, ἀλλὰ ἀλφαβητικά. Ὅπως εἶναι γνωστὸ ἡ ἀλφαβητική καταγραφή ἀπέχει ἄλλοτε περισσότερο καί ἄλλοτε λιγότερο ἀπὸ τὴ φωνητικὴ ἀξία τῶν λέξεων ἢ ἴποια βασικά ἐνδιαφέρει. Ἐν τοιαύτῃ πε-

1. Πβ. καί τίς πληροφορίες γιὰ τὴν ὁμώνυμη θέση στὸ χωριὸ Φλαμπουράρι, ὅπου: Κόντρον "περιοχὴ μέ μικρὰ χωράφια τετράγωνα σὰν κομμάτια πίτας".

ριπτώσει τὰ παραδείγματα (πού κατά τόν Δ.Ρ. «ἀδυνατίζουν τὴν ἀποψή μου») ν βάλε καὶ μ βάλε ἀπὸ τὸ λεξικὸ τοῦ Νικολαΐδη δὲν εἶναι φωνητικὰ καταγραμμένα. Σαφέστερη εἶναι ἡ ὄχι φωνητικὴ καταγραφή τῶν παραδειγμάτων πού δίνει ὁ Parahagi (σ. 846), ὅπου τὰ παραδείγματα: *in-trai n casă, n trei* κλπ. φυσικὸ καὶ ἀναμενόμενον εἶναι νὰ ἔχουν τὴ φωνητικὴ ἀξία: (*indrăi* ἢ *găză*) καὶ (*n drעי*) ἀντίστοιχα, τελείως διαφορετικὴ φυσικὰ ἀπὸ αὐτὴ πού δείχνει ἡ ἀλφαβητικὴ καταγραφή. Σημειώνω τέλος πὺς τόσο ἡ παραπομπὴ στὸν Νικολαΐδη (σ. 37) ὅσο καὶ στὸν Parahagi (σ. 846) ἀναφέρονται στὴν πρόθεση *n* καὶ στοὺς διάφορους τύπους τῆς κι ὄχι στὴ συμπροφορὰ τῆς πρόθ. μὲ τὸ οὐσ. *valea*, ὅπως φαίνεται νὰ ἐννοεῖ ὁ Δ.Ρ. μὲ τὴ φράση του: «ὁ Parahagi δὲ σημειώνει τίποτα σχετικόν».

Γιὰ τὴν τροπὴ τοῦ *ν* (τῆς λ. *valea*) σὲ *β* ἀπὸ ἐπίδραση τῆς προθ. *n* ἔχουμε νὰ παρατηρήσουμε τὰ ἑξῆς:

α) Ἡ πρόθ. *n* (<λατ. *in*) πρὶν ἀπὸ χειλικὰ μὲ ἀφομοίωση πρὸς αὐτὰ ἐμφανίζεται μὲ τὸν τύπο *m*¹.

β) Ἡ πρόθ. αὐτὴ μὲ τὴ φωνητικὴ (*m*) πού ἔχει τὸ χαρακτῆρα διχειλικοῦ φθόγγου ἐπιδρᾷ ἀφομοιωτικὰ στὸ χειλοδοντικὸ *ν* καὶ τὸ μετατρέπει σὲ διχειλικὸ *β*.

Ἡ τροπὴ αὐτὴ ἐξάλλου «ἐνθαρρύνεται»:

γ) τόσο ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ φωνητικὴ ὅπου: ἔρρινο + *ν* > ἔρρινο + *β*² καὶ δ) ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἀρομουνικὴ φωνητικὴ, ὅπου ὑπάρχουν ἑλληνικὰ δάνεια τῆς ἀρομουνικῆς τὰ ὁποῖα ἐμφανίζουν στὴ θέση τοῦ ἑλλ. *ν* > ἀρομ. *β*, χωρὶς νὰ συντρέχουν οἱ λόγοι τῆς ἑλληνικῆς φωνητικῆς πού προανέφερα (δηλ. δὲν πρόκειται γιὰ λ. τῆς ἑλληνικῆς πού διατηροῦν τὴν ἀρχαία στιγμικὴ ἤχηρὴ προφορὰ τοῦ *β* ὡς (*β*)).

Ἔτσι λοιπὸν ἀπὸ τὸ ἑλλ. βασιλιάς ἔχουμε ἀρομ. *basilă*

» » » βούβαλος » » *buval*

» » » βρόταχος » » *broatic* κλπ.,

ὅπως καὶ » » λατ. *voa, -is* » » *boafe*

» » » *corvus* » » *corbu* κλπ.³

Στὸ ἐπόμενο τοπν. Μπάλια Μπάλια (Ράιου, Τοπν., 236), παρόλο πού ὁ Δ.Ρ. συμφωνεῖ στὴν οὐσία τῆς ἐτυμολόγησής μου, φαίνεται ὅτι μοῦ καταλογίζεται ὡς «παραφθαρμένη καταγραφή», ἂν δὲν ἀπατώμαι, ἡ ἔλλειψη τῆς πρόθ. *m* στὴν ἐκφορὰ τοῦ τοπωνυμίου. Θὰ ἐπαναλάβω γιὰ μιὰ

1. Βλ. Νικολαΐδη, 272.

2. Ὅπως ἐπίσης καὶ ἔρρινο + *γ*, δ > ἔρρινο + *γ*, *d*, τροπὴ πού χαρακτηρίζεται ὡς «διατήρησι τῆς ἀρχαίας προφορᾶς τῶν *β*, *γ*, *δ*, (= *β*, *γ*, *d*) πρὶν ἀπὸ ἔρρινο».

3. Βλ. Κατσάνη, 87· Λαζάρου, 220.

ἀκόμη φορά πὼς στὴν καταγραφή τῶν τοπν. σεβάστηκα τὸν τύπο πού μοῦ ἔδωσαν οἱ πληροφορητές μου. Δὲν μποροῦσα καὶ δὲν μοῦ ἐπιτρεπόταν νὰ «διορθώσω» τὴν ἐκφορά τοῦ τοπωνυμίου (βλ. παραπάνω, σ. 11-13). Ἐξήλλου γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς πρόθ. *m* γίνεται ἔμμεση ἀναφορὰ ἐφόσον παραπέμπω στὸ προηγούμενο τοπν. τῆς ἐργασίας μου (*Μπάλια Μάρε*), ὅπου, ὅπως νομίζω πειστικὰ ἔδειξα, εἶναι σαφῆς ἡ τροπὴ τοῦ *v* τῆς *l*. *valea* σὲ *b* κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς πρόθεσης *ni*.

Θὰ συμφωνήσω μὲ τὸν Δ.Ρ. γιὰ τὴ σχέση πού μπορεῖ νὰ ἔχει τὸ ἔλλ. *βαλιός* μὲ τὸ ἀρομ. *bal'iu*. Τὸ ἐρώτημα ἕμως εἶναι: προῆλθε τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο ἢ εἶναι καὶ οἱ δύο λέξεις παράλληλες ἐξελιξίσεις ἀπὸ ἓναν κοινὸ γλωσσικὸ πρόγονο;

Στὰ πλαίσια ἐξήλλου μιᾶς τοπωνυμικῆς ἐργασίας καθῆκον τοῦ ἐρευνητῆ εἶναι νὰ ἀποδώσει τὰ τοπν. σὲ προσηγ. λέξεις. Τὸ νὰ διερευνήσει κανεὶς κάτω ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ὅρους καὶ τὴν προέλευση τῶν προσηγ., μολονότι πολλὲς φορές γίνεται, δὲν εἶναι οὔτε ἀναγκαῖο οὔτε ἀπαιτητό. Ἄν συνέβαινε τὸ ἀντίθετο ἢ παραπάνω ἐργασία θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει πολὺ μεγαλύτερη ἔκταση ἐφόσον θὰ ἔπρεπε νὰ περιλαμβάνει ὅλο τὸ σκεπτικὸ πού μὲ συντομία θὰ ἐκθέσω παρακάτω.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐτυμολόγηση τοῦ ἀρομ. προσηγ. ἀπὸ τὸν Δ.Ρ. καὶ τὴν ἀπόδοσή του στὴν ἰλλυρικὴ καὶ ὄχι στὴ λατινικὴ, ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ ἀκόλουθα:

1. Στὸ τοπν. λῆμμα *Μπάλια Μπάλια* (*Τοπωνυμικὸ 1986*, 793 καὶ *Τοπωνυμικὸ 1991*, 616-617) ἀποδίδω τὸ ἓνα μέρος τοῦ περιφρ. τοπν. στὸ ἀρομ. *bal'iu* παραθέτοντας τὴν ἐτυμολόγηση ἀπὸ τὸ λατ. **baleus* πού δίνει ὁ Parahagi στὸ ἀρομ. προσηγορικῶ¹. Τὴν ἴδια ἐτυμολόγηση δέχεται καὶ ὁ Κατσάνης². Ἄς σημειωθεῖ ἐπίσης ὅτι ὁ ὑποθετικὸς τύπος πού ἐπικαλεῖται ὁ Parahagi δὲν εἶναι ἀστήρικτος, ἀλλὰ ἐνθαρρύνεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ λατ. *baliolus* «κατάστικτος»³, λέξης παράγωγης πού προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς **baleus*. Πβ. ἐπίσης καὶ τὸ ἀρχ. γαλλ. **baljos* «weiss gefleckt, namentlich von Pferden» πού ἀναφέρει ὁ Meyer-Lübke⁴. Ἐξήλλου ἀπὸ τὴ Ρουμανικὴ, πού ὁ σχηματισμὸς τῆς εἶχε ὀλοκληρωθεῖ κατὰ τὸν 16. αἰ., λείπουν ἐντελῶς ἐτυμολογικὰ συγγενεῖς λέξεις πρὸς τὸ ἀρομ. *bal'iu*, πράγμα πού δὲ θὰ ἦταν ἀναμενόμενο γιὰ *l*. πού ἡ ἐτυμολογικὴ τῆς

1. Parahagi, 255.

2. Κατσάνης, 178.

3. Βλ. Parahagi, δ.π. καὶ Σ. Κουμανοῦδη, *Λεξικὸν Λατινοελληνικόν*, στὸ λ. Ἄντιθετα ἢ Walde 1, 95 θεωρεῖ τὸν τύπο ὡς ἐσφαλμένη γραφή τοῦ *baiiolus* (βλ. Plautus, *Roenulus* 1301).

4. Meyer-Lübke 906, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει τὸ λ. ὡς *gallisch* (< Gallien "ὄνομασία τῆς Γαλλίας, τοῦ Βελγίου καὶ τῆς Βόρ. Ἰταλίας κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους").

ἀρχὴ ἀνάγεται στὴν ἰλλυρικὴ. Παράλληλα τὸ ὅτι ἡ ἀρομουνικὴ, ὅπως εἶναι πιὰ παραδεκτό, προέρχεται κατευθείαν ἀπὸ τὴ δημώδη λατινικὴ καὶ ὄχι ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ, ἐνθαρρύνει τὴν ἀπόδοση τοῦ ἀρομ. προσηγ. στὴ λατινικὴ. Εἶναι γνωστὸ πὼς ἡ ἀρομουνικὴ διατηρεῖ ἀρχαϊσμούς τῆς λατινικῆς, πού δὲ διασώζονται στὴ ρουμανικὴ, καὶ ἀρχαιότροπα στοιχεῖα τῆς ἐλληνικῆς πού ἔχουν χαθεῖ ἀπὸ τὴ ΝΕ καὶ τὶς περισσότερες διαλέκτους καὶ ιδιώματά της.

2. Ὁ Chantraine, στὸν ὁποῖο παραπέμπει ὁ Δ.Ρ., πράγματι ἀναφέρει ὅτι ὀρισμένοι ἐπιστήμονες θεωροῦν τὸ βαλιός ὡς λ. ἰλλυρικῆς ἀρχῆς. Ἀναφέρεται σὲ ἐπιστήμονες οἱ ὁποῖοι τοὺς ὄρους «ἰλλυρικὴ» καὶ «μακεδονικὴ» γλώσσα τοὺς θεωροῦν ὡς ταυτόσημους. Πβ. χαρακτηριστικὰ τὸν H. Krahe (*Die Sprache der alten Illyrier*, τόμ. 1, Wiesbaden 1955, σ. 53, στὸ λ. Βάλ-ακρος), τὸν Walde (στὸ λ. *grabatus*) κλπ., οἱ ὁποῖοι προφανῶς στηρίζονται στὸ γνωστὸ φωνητικὸ χαρακτηριστικὸ πού συναντοῦμε στὸ λιγοστὸ γλωσσικὸ ὑλικὸ τῆς μακεδονικῆς, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο τὰ δασέα ἰ,χηρὰ τῆς ΙΕ *bh, *dh, *gh, πού στὶς ἄλλες ἐλληνικὲς διαλέκτους ἐμφανίζονται ὡς δασέα ἄηχα rh, th, kh (=φ, θ, χ), στὴ μακεδονικὴ ἐμφανίζονται ὡς β, δ, γ. Αὐτὸ προφανῶς τὸ χαρακτηριστικὸ κάνει καὶ τὸν J. Pokorny (*Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern-München 1959, σ. 118) νὰ καταλέγει κάτω ἀπὸ τὴν ΙΕ ρίζα *bhel- διάφορες παραγωγές τῆς ἐλληνικῆς: φαλός, φαλύνει, φαλι(F)ός, φαλαρός, φαληρίς (καὶ δωρ. φαλαρίς) κλπ., ἐνῶ στὴν ἴδια ΙΕ ρίζα τὴ λ. βαλιός, προφανῶς ἐξαιτίας τοῦ β, τὴ θεωρεῖ ὡς «wohl illyrisches Lehnwort», ἀποψη τὴν ὁποία ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Krane (ὁ.π., τόμ. 1, σ. 115, λ. βαλιός).

Ὡστόσο τὸ παραπάνω ζήτημα τῆς μακεδονικῆς νομίζω πὼς ἔχει ἀπαντηθεῖ πειστικὰ ἀπὸ τοὺς Χατζιδάκη, Καλλέρη, Hofmann, Δασκαλάκη κλπ. Ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε ἐδῶ τὴν ἀποψη τοῦ Ἀγ. Τσοπανάκη¹ ὁ ὁποῖος δέχεται τὴν ὑπαρξὴ φωνητικοῦ νόμου τῆς μακεδονικῆς ὅπου τὸ δασὺ τρέπεται σὲ μέσο ὄχι μόνον πρὶν ἀπὸ ρ, λ, ν, σὲ συμφωνικὰ συμπλέγματα δηλ., ἀλλὰ καὶ σὲ μεσοφωνηεντικὴ θέση.

Ἐὰν δὲ δεχθοῦμε τὸν παραπάνω νόμο ἢ κάποια σχέση ἐπίδρασης στὴ φωνητικὴ τῆς μακεδονικῆς ἀπὸ τὴ φωνητικὴ τῶν λαῶν πού γειτνίαζαν μὲ τοὺς ἀρχαίους Μακεδόνες, πρέπει νὰ δεχθοῦμε τὴν ἰλλυρικὴ ἢ θρακικὴ κλπ. προέλευση λέξεων τῆς Μακεδονικῆς, ὅπως δώραξ, Βάλακρος, Βευενίκη κλπ., πράγμα πού εἶναι ἀδιανόητο.

Τὸ νὰ θεωροῦμε λοιπὸν ὅτι τὸ ἀρομ. *bal'iu* σχετίζεται μὲ τὸ βαλιός εἶναι πιθανὸ καὶ λογικόν. Τὸ νὰ ἐπαναλαμβάνουμε ὅμως ἔτσι ἄκριτα παλιό-

1. Ἀγ. Τσοπανάκη, «Γλωσσικὰ Μακεδονίας», *Α' Διεθνὲς Συμπόσιο*, Θεσσαλονίκη 1970, 343-344 (=Συμβολὲς στὴν ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας 2, 378-379).

τερες έτυμολογίες έπιστημόνων πού θεωροϋν ώς ταυτόσημους τούς όρους *ιλλυρικός* και *μακεδονικός* είναι σφάλμα, όπως σφάλμα είναι να αποδίδουμε στην *ιλλυρική* μια λέξη πού πιθανώς δεν τής ανήκει. Έξάλλου τόσο ο Krahe (δ.π.¹) όσο και ο Ant. Mayer (*Die Sprache der alten Illyrier*, τόμ. 1, Wien 1957, τόμ. 2, Wien 1959) δεν παρέχουν σχετικό λήμμα από γλωσσικές μαρτυρίες τής *ιλλυρικής*.

Χαρακτηριστικό είναι επίσης ότι ο Frisk (*Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1970, στο λ. *βαλιός*) χαρακτηρίζει τη λ. ως «σκοτεινή» και παραθέτει τις ακόλουθες έκδοχές για την προέλευσή της: *θρακική* (Solmsen), *ιλλυρική* (Pokorny, Grošelj), *πελασγική* (Windekens - Georgiev), *μακεδονική* (Schwyzer) κλπ., ενώ κατά τον Hofmann (*Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*, München 1966, στο λ.) ή λ. *βαλιός* θεωρείται συγγενής προς το άγγλοσαξ. *ról* «έλος, ίλϋς» ή δάνειο από το φρυγικό *φαλιός* (με *b* αντί του *bh*).

3. Η άποψη τέλος πού διατυπώνει ο Δ.Ρ. ότι: «...καθώς πάλι το έπιθ. χρησιμοποιείται σε όλη τη Βαλκ. Χερσόνησο... είναι πολύ πιθανό πίσω από όλα αυτά (και από το *κ/βλάχ. bal'iu*) να βρίσκεται ή ίδια *ιλλυρική* ρίζα πού βρίσκεται και πίσω από το ΑΕ *βαλιός*» μου δίνει την εύκαιρία να σημειώσω τα έξής:

α. Ποιά *ιλλυρική* ρίζα ύπονοεί; Υπάρχει; Κι αν υπάρχει γιατί δεν την αναφέρει;

β. Το ότι ή λ. είναι «βαλκανική», αυτό σημαίνει πώς πρέπει να αποδοθεί στην *ιλλυρική*; Είναι γνωστό πώς πάρα πολλές λέξεις, για γλωσσικούς και έξωγλωσσικούς λόγους (πολιτιστικούς, ιστορικούς κλπ.), έλληνικής, λατινικής, τουρκικής κλπ. έτυμολογικής άρχής έχουν εύρύτατη διάδοση στις γλώσσες τής Βαλκανικής. Και όχι μόνο λέξεις, αλλά και μορφολογικές και συντακτικές δομές.

γ. Κανένα από τα έτυμολογικά λεξικά τών βαλκανικών γλωσσών, από τα όποια ο Δ.Ρ. παραθέτει λέξεις ως έτυμολογικά συγγενείς προς το *βαλιός*, δεν αποδίδει τις λέξεις αυτές σε κάποιον *ιλλυρικό* πρόγονο:

Πβ. σχετικά στοϋ G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg 1891, σ. 25, στα λήμματα *bal'ós*, *bal'ás*, για την *άλβανική* γλώσσα και στους Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Amsterdam 1970, σ. 12, λ. *běly* και Er. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1924², σ. 55-56, λ. *běly*, για τις *σλαβικές* γλώσσες.

δ. Όπως παρατίθενται τα λήμματα από τις γλώσσες τής Βαλκανικής είναι άγνωριστα. Κατανοώ, φυσικά, τις περιορισμένες δυνατότητες

1. Το *βαλιός*, πού παρατίθεται από τον Krahe και το όποιο άνεφερα παραπάνω, περιλαμβάνεται στο κεφάλαιο: *Illyrische Lehnwörter in anderen Sprachen*.

τῆς μονοτυπικῆς ἐκτύπωσης. Ὡστόσο θὰ ἦταν ἀπαραίτητο καὶ ἀναγκαῖο ἓνα ὑπόμνημα μὲ τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὸ ἄρθρο τοῦ Δ.Ρ. ἀντὶ τῶν γραμμάτων τῶν ἀλφαβήτων μὲ τὰ ὅποια γράφονται οἱ παραπάνω γλῶσσες καθὼς καὶ μιὰ συνέπεια στὴ χρήση τους. Ἡ παραπάνω ἔλλειψη ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐμφανίζονται οἱ τύποι (σὲ παρένθεση οἱ ὀρθοί):

ἀλβ. *bal'os* (*bal'ós*), ἀρχ. σλαβ. *běl* (*bělъ*), σερβ. *bjelas* (*bjelaš*). Οἱ τύποι τέλος τῆς βουλγ. *belió*, *bjal*, εἶναι καὶ λανθασμένοι καὶ δὲν ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν G. Meyer, στὸν ὅποιο παραπέμπει ὁ Δ.Ρ., ἐνῶ οἱ ὀρθοὶ εἶναι *belio* «ἀσπρόρουχα» *bjal*, *-a* «ἄσπρος», ὅπως μεταγράφονται μὲ λατινικὰ στοιχεῖα τὰ μὲ κυριλλικὴ γραφὴ *белъ* καὶ *бял*, *-a*¹.

Κάτω ἀπὸ τὰ δεδομένα αὐτά, ποὺ ἀνέφερα σὲ γενικὲς γραμμὲς, νομίζω πὼς ἡ ἄποψη τοῦ Δ.Ρ. ὅτι οἱ σχετικὲς «βαλκανικὲς» λέξεις καθὼς καὶ ἡ ΑΕ βαλιὸς πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν στὴν ἰλλυρικὴ, εἶναι ἐπιπόλαιη, βιαστικὴ καὶ ἐπωσδῆποτε ἀτεκμηρίωτη.

Στὸ κυριῶν. τοπν. **Μπίκα, τοῦ** (ἐνν. τὸ χωράφι)² τὸ ἐπών. *Μπίκας*, τὸ ἀποδίδω στὸ βουλγ. *bik* «ταῦρος» (<σλαβ. *bykъ* καὶ ὄχι *byku*, ὅπως ὁ Δ.Ρ. —βλ. Ράιου, *Τοπν.*, 237).

Ὁ Δ.Ρ. διατυπώνει τὴν ἄποψη ὅτι τὸ προσωπ. *Μπίκας* /-ος μπορεῖ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀρομ. «...προσηγ. *μπίκου* (*bicu*) «χοῖρος, γουρούνι» (προφανῶς ἀπὸ τὸ ἐπιφώνημα μὲ τὸ ὅποιο καλοῦσαν τὰ γουρούνια: «*μπίκου, μπίκου*»)· συνεπῶς *Μπίκος* (καὶ *Μπίκας*) θὰ μποροῦσε νὰ εἶχε ξεκινήσει ἀπὸ ἓνα παρων. ἢ ἐπαγγελμ. ὄν. μὲ τὴ σημασία «γουρουνάς». Στὴ σημείωση 3 τῆς σελ. 237 παραπέμπει στὸν *Parahagi*, 270 καὶ 276.

Ἄλλά:

α. Τόσο τὸ ἀρομ. «προσηγ. *μπίκου* (*bicu*)» ἔσο καὶ «τὸ ἐπιφώνημα *μπίκου-μπίκου* μὲ τὸ ὅποιο καλοῦσαν τὰ γουρούνια» δὲ μαρτυρεῖται. Στὴ παραπομπὴ ἐξάλλου τοῦ *Parahagi* ἀντὶ τῶν παραπάνω ἀναμενομένων βρίσκονται τὰ λήμματα: *bic* «ταῦρος» (<βουλγ. *bikъ*), *bică* «κοιλιά / ἐπιφώνημα μὲ τὸ ὅποιο καλοῦν τὰ γουρούνια» (σ. 270) καὶ *bizi* «ἐπιφώνημα μὲ τὸ ὅποιο διώχνουν τὰ γουρούνια» (σ. 276).

β. Ὅχι μόνο στὰ βουλγ., ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὲς ἄλλες σλαβ. γλῶσσες ὑπάρχει ἡ ἀρχ. σλαβ. λ. *bykъ*: σλοβ.-σερβ. *bik*, τσεχ. *býk*, οὐκρ. *byk*, ρωσ. *bykъ*, πολ. *byk* κλπ.³. Ἀπὸ τὰ σλαβικά, ὅπου, ὅπως εἶδαμε, ἡ λ. ἐμφανί-

1. Βλ. *Βουλγαροελληνικὸν λεξικόν*, ἐκδ. τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Βουλγαρίας, Σόφια 1960 (ἐπιμ. V. Georgiev-M. Filipova-Bajrona), σ. 52 καὶ 86 ἀντίστοιχα.

2. Βλ. *Τοπωνυμικὸ 1986*, 662· *Τοπωνυμικὸ 1991*, 515.

3. Miklosich, 27· Berneker, 112.

ζεται τόσο στις νότιες σλαβ. γλώσσες όσο και στις δυτικές και ανατολικές, ή λ. περνάει ως δάνειο (βλ. Parahagi, 270) και στην αρομουνική.

Νομίζω πώς κάτω από αυτές τις συνθήκες, είναι μεθοδολογικά όρθο να αποδοθεί το προσωπ. Μπίκας/-ος σε σλαβ. προσηγ. και όχι, αν και πιθανό, στο δάνειο της αρομουνικής από τα σλαβικά. Πιθανό, γιατί είναι σχεδόν αδύνατο να διακριβώσει κανείς τις ιστορικές συνθήκες κάτω από τις οποίες δόθηκε σε κάποιον το όνομα Μπίκας/-ος. Ήταν σλαβόφωνος ή αρομουνόφωνος;

Έπιπλέον το γεγονός ότι το τοπικό ιδίωμα της περιοχής όπου συναντιέται το έπων. (το έπων. και το απ' αυτό δημιουργημένο κυριών. τοπν. άπαντᾶ στην περιοχή του χωριού Ντοβρά) δεν είναι αρομούνικο, αλλά ελληνικό¹, ενισχύει την άποψή μου για την απόδοση του έπων. στις σλαβ. γλώσσες.

δ. Η υπόθεση του Δ.Ρ., πώς πρόκειται για ένα προσωπ. που «...ξεκίνησε από ένα παρων. ...» είναι πιθανή. Απίθανο είναι όμως να δημιουργήθηκε το προσωπ. από επαγγελματικό. Γιατί, όπως καλά γνωρίζει ο Δ. Ρ., ως γνώστης της αρομουνικής, θα χρειαζόταν μια παραγωγική επαγγελματική κατάλ. για να δηλώσει εκείνον που ασχολείται με τα γουρούνια.

Έτσι το έπων. Βακάρος, που συναντιέται στην αρομουνόφωνη Λεσνίτσα Ζαγορίου, προέρχεται όχι από το *vasă* «γελάδα», αλλά από το επαγγελματικό *βακάροσ* «γελαδάρης»² κοκ.

Η έτυμολόγηση, τέλος, του Δ.Ρ. για το αρομ. προσηγ. *bică*, το οποίο πιστεύει ότι «...είναι παιδική παραφθορά...» (sic) του αρομ. *bucică* «όμφαλός /κοιλιά /καρδιά», πιστεύω ότι είναι τελείως αυθαίρετη: αποδέχεται την έλέλιξη: *bucicu* > *bucicu*³ > *bicu*. Πώς όμως είναι δυνατό να αποβληθεί το μεσοφωνηεντικό *r*; Και πώς στο έτσι δημιουργημένο φωνηεντικό σύμπλεγμα *ui* θα αποβληθεί το *u*; Μήπως αποβλήθηκε σε άλλα παραδείγματα από την αρομ., όπως π.χ. *buite*, *buiu*, *buiia*⁴ κλπ.; Η κατάληξη τέλος αυτής της «παιδικής» έξέλιξης οδηγεί στον τύπο *bicu* τελείως διαφορετικό του αρομ. *bică*.

Για το τοπν. Σιάρα του Μπονορίτσου, ή (Τοπωνυμικό 1986, 597· Τοπωνυμικό 1991, 458-459) ο Δ.Ρ. ισχυρίζεται ότι το τοπν. «...στο Γρε-

1. Θυμίζω επίσης ότι από τα τοπν. που κατέγραψα από την κοινοτική περιοχή της Ντοβράς μόνο 1 θεωρείται ως αρομ. ονοματοθεσία (βλ. Τοπωνυμικό 1991, χάρτη 6, στη σ. 972).

2. Parahagi, 1251· Νικολαΐδης, 109· βλ. επίσης για παρόμοια παραδείγματα προσηγορικῶν και Κατσάνη 169-170.

3. Ο τύπος πιθανώς άμάρτυρος θα έπρεπε να έχει άστερισκό, γιατί έτσι είναι να δημιουργεί άσφαλμένες έντυπώσεις.

4. Βλ. Parahagi, 293.

βενίτι δὲν ὑπάρχει...» (Ράιου, *Τοπν.*, 238). Τὸ ὅτι δὲν τὸ ἐπινόησα, νομίζω πὼς εἶναι σαφές. Μοῦ τὸ εἶπαν στὸ Γρεβενίτι καὶ τὸ κατέγραψα. "Ὅπως ἐπίσης κατέγραψα καὶ τὴν περιγραφή πού μοῦ δόθηκε ὡς «ὄνομασία πλαγιαῖς μὲ αὐλακιά γεμάτη χαλίγια». Καὶ ἡ περιγραφή αὐτὴ ἀποτέλεσε δέσμευση γιὰ νὰ ἀποδώσω τὸ ἀ' μέρος τοῦ περιφραστικοῦ τοπν. στὸ προσηγ. *σάρα*, ἢ «αὐλακιά στὶς ὑπώρειες βουνοῦ, συνήθως γεμάτη χαλίγια, ἢ καὶ χαλικοκαριά»¹ καὶ ὄχι στὸ ἀρομ. *şarā* «πριόνι»² ἀπ' ὅπου καὶ τὸ Ἑπειρωτ. *σάρα* ἢ *σιάρα*, ἢ «τὸ πριόνι»³, λ. τὴν ὁποία φυσικὰ γνωρίζω, ἀφοῦ ἡ ἔτυμολόγησή της μὲ εἶχε ἀπασχολήσει παλιότερα⁴. Ἔτσι ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Δ.Ρ. ὅτι «Οἱ προτεινόμενες ἔτυμολογίες φαίνονται ἀπίθανες, ἀφοῦ δὲν παίρνουν ὑπόψη τους ὅσο θὰ ἔπρεπε τὸ βλαχόφωνο ἰδίωμα τοῦ χωριοῦ...» δὲ νομίζω πὼς εὐσταθεῖ.

Καὶ παρακάτω: «...Ἔτσι οὔτε ἡ ἔτυμολογία τοῦ Μπόγκα (γιὰ τὴ λέξη *σάρα*) εὐσταθεῖ (δὲν πρόκειται γιὰ αὐλακιά σὲ ὑπώρειες βουνοῦ ἢ γιὰ χαλικοκαριά) οὔτε καὶ ἡ διπλὴ εἰκασία τοῦ Οἰκονόμου (γιὰ τὴν ἴδια λέξη καὶ τὸ ἀνθρωπν. *Μπουνουρίτσιου*) γιὰ παρόμοιους λόγους». Δηλ. τί ἐννοεῖ ἐδῶ ὁ Δ.Ρ.; Πὼς ἡ Ἑπειρωτ. λ. *σάρα*, ἢ «αὐλακιά στὶς ὑπώρειες βουνοῦ...» πρέπει νὰ σχετιστεῖ μὲ τὴν ἀρομ. *şarā* «πριόνι»; Καὶ ποιά θὰ μπορούσε νὰ εἶναι κάτω ἀπὸ αὐτὲς τίς συνθῆκες ἡ σημασιολογικὴ σύνδεση τῶν δύο λέξεων;

Ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Δ.Ρ. ὅτι ὁ τόπος ὀνομάστηκε ἀπὸ τὴν «...ὕλοτομικὴ ἐγκατάσταση ἢ ἓνα πριστήριο ξύλου» πιθανῶς εἶναι ὀρθή, καθὼς ὀρθή θὰ ἦταν ἡ ἀναγωγὴ τοῦ τοπν. στὸ προσηγ. *σάρα*, ἢ «πριόνι» καὶ ὄχι στὸ *σάρα*, ἢ «χαλικοκαριά», ἐφόσον, φυσικὰ, δὲ θὰ ὑπῆρχε ἡ δέσμευση τῆς περιγραφῆς τοῦ τόπου ὡς «πλαγιαῖς μὲ αὐλακιά γεμάτη χαλίγια».

Καὶ ἐρχόμαστε στὸ προσωπ. *Μπουνορίτσιος* τοῦ ὁποίου ἡ ἔτυμολογία κατὰ τὸν Δ.Ρ. «...φαίνεται ὀρθὴ θεωρητικά, ἀπομακρύνεται ὅμως ἀπὸ τὴν ἀκριβὴ προφορὰ του (*Μπουνορίτσιους*)». Μὲ τὴ φράση μὴ «ἀκριβῆς προφορὰ» ὑπονοεῖται μᾶλλον ἡ ἀποκαταστημένη στὴν κοινὴ ΝΕ καταγραφή τοῦ τοπν.: *Μπουνορίτσιου*, ἢ *Σιάρα* τοῦ. Ἡ ἀποκατάσταση αὐτὴ ἔγινε σκόπιμα γιὰ πρακτικούς λόγους, δηλ. γιὰ νὰ εἶναι ἐφικτὴ ἡ ἀλφαβητικὴ ταξινόμηση τῶν σχετικῶν λημμάτων. Μέσα σὲ παρένθεση ὅμως ἐμφανίζεται τὸ τοπν. μὲ τὴ φωνητικὴ του ἀξία ὡς: (*st šara d bunurits*), συνεπέστερος καὶ ἀκριβέστερος ἀπὸ τὸν «ἀκριβή» τύπο: *Μπουνορίτσιους* τοῦ Δ.Ρ., ἀφοῦ εἶναι γνωστό, σύμφωνα μὲ τὸ φωνηεντισμὸ τῶν βορείων ιδιωμάτων

1. Μπόγκας 1, 337.

2. *Parahagi*, 1143, ὅπου σημειώνεται καὶ τὸ Ἑπειρωτ. *σιάρα*.

3. Μπόγκας 2, 59.

4. Βλ. Κ. Οἰκονόμου, «Διορθώσεις καὶ προσθήκες στὰ Ἑλλασσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἑπείρου» τοῦ Εὐ. Μπόγκα, *ΗΧ* 23(1981) 241.

τῆς ΝΕ. ὅτι τὰ ἄτονα ο τῶν δύο πρώτων συλλαβῶν τρέπονται (στενοῦνται) σὲ η καὶ τὸ τελικὸ ἐπίσης ἄτονο -υ (στὴν ἐμπρόθετη κατὰ γενικὴ ἐκφορὰ τοῦ τοπν.) ἀποκόπτεται.

Στὴν οὐσία τῆς ἐτυμολογίας τοῦ προσωπ. *Μπονορίτσιος*:

Τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχει τὸ ἐπών. *Μπονόρας* (καὶ *Μπονώρας-Μπονώρης* καὶ παράγωγο *Μπονοροπούλος*) καθὼς καὶ τὸ ὅτι ὑπάρχει πλῆθος προσωπ. μὲ τὴν κατάλ. -ίσης/-ίσο(ι)ος ἐπιβάλλουν, κατὰ τὴ γνώμη μου, τὴν παραγωγή πού ἀναφέρω.

Τὸ ὅτι, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Δ.Ρ., ἡ Γρεβενιτάτης *Μπουνορίτσιους* προέρχεται ἀπὸ τὸ ἄρομ. ἐπίθ. *bunu* (<λατ. *bonus*) καὶ τὸ ἐπίσης ἄρομ. ἄρσ. οὐσ. *αγιδιῦ* πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὑστερογενής. Κι αὐτὸ γιατί: α) ἂν ἡ ἐτυμολόγησις τοῦ προσωπ. προερχόταν ἀπὸ σύνθεσι τῶν δύο παραπάνω ἄρομ. λ. (οὐσ. καὶ ἐπιθέτου) ἢ σειρά θὰ ἦταν οὐσ. + ἐπίθ. καὶ ὄχι ἐπίθ. + οὐσ., ὅπως προϋποτίθεται μὲ τὴν ἐτυμολόγησις τοῦ Δ.Ρ. Θὰ ἦταν δηλ. **αγιδιῦ bunu*, μὲ ἐπίταξι τοῦ ἐπιθετικοῦ προσδιορισμοῦ¹. β) Ἐκτὸς αὐτοῦ στὸ ὑποτιθέμενο σχῆμα **bunu αγιδιῦ* θὰ ἦταν ἀπίθανο νὰ ἀποβληθεῖ τὸ *a* στὸ φωνηεντικὸ σύμπλεγμα *ua* πού σχηματίζεται στὴ συμπροφορὰ τῶν δύο λέξεων. Τὴν ἀδυναμία τῆς πραγματοποίησης μιᾶς τέτοιας φωνητικῆς ἐξέλιξης ὑποπτεῖται ἴσως ὁ Δ.Ρ. στὴν ὑποσημείωσι 3 τῆς σ. 239. Πουθενὰ ὅμως, ἀπ' ὅσο ξέρω, στὸ βλαχόφωνο καὶ τὸ ἑλληνόφωνο Ζαγόρι δὲν ἐμφανίζεται ἡ λ. μὲ τὸ φωνητικὸ τύπο: (*riɟu*), ἀλλὰ πάντα: (*agidus/agitɟu*). Ἡ ἐπινόησις δὲ τῆς συμπροφορᾶς τῆς λ. *αγιδιῦ* μὲ τὸ ἄρομ. μόριο *ca*² «ὥς, σάν» εἶναι τουλάχιστον ἀπίθανη γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὰ ἀδικαιολόγητα. Ἡ πληροφορία «...ὅτι στὸ χωριὸ κυκλοφοροῦσαν κάποιες περίεργες φῆμες: ὅτι δηλ. στὴ γειτονιά πού ἔμενε ὁ δικός μας Μπουνορίτσιους ζοῦσαν παλιότερα ἄτομα πού ἔτρωγαν σκαντζόχειρους³ (sic) καὶ χελῶνες», κάνει πιθανότερη τὴν παρετυμολογικὴ καὶ περιπαικτικὴ διάθεσι τῶν συγχωριανῶν πού ἀπέδωσαν στὸν Μπονορίτσιο αὐτὴ τὴν ιδιότητά, ἐκμεταλλευόμενοι τὴ φωνητικὴ ὁμοιότητα τοῦ προσωπ. μὲ τὶς ἄρομ. λέξεις.

Μετὰ ἀπ' ὅσα λέχθησαν γίνεται κατανοητὸ ὅτι οἱ παραδόσεις πρέπει νὰ λαμβάνονται ὑπόψη μὲ ἐπιφυλακτικότητα ἀπὸ τὸν ὀνοματολόγο. Ἡ

1. Πβ. καὶ τὰ τοπν. *Βάλια Κάλντα, Βάλια, Μάρε, Βάλια Σάκα, Βάλε Σάσα, Γούρινα Στάριμπα, Κάλεα Μάρε, Κέτρι* Ἄλμπε κλπ. ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ζαγορίου πού ἐμφανίζουν τὸ ἴδιο σχῆμα μὲ ἐπίταξι τοῦ ἐπιθετ. προσδιορισμοῦ (*Τοπωνυμικὸ 1991*, σ. 569, 570, 583, 586, 589).

2. Ὁ συνηθέστερος πάντως τύπος τοῦ μορίου εἶναι *c'* καὶ ὄχι *ca* (*Parahagi*, 301 Νικολαίδη, 181).

3. Ἡ λ. ἀπὸ τὸ ΑΕ *ἀκανθόχοιρος* (βλ. Ἄνδριώτη, Ἔτυμ. λεξ., στὴ λ. *σκαντζόχοιρος*).

προσπάθεια για τὴ σωστὴ ἔτυμολόγηση πρέπει νὰ ξεκινάει ἀπὸ τὴ φωνητική καὶ ἡ παράδοση νὰ λαμβάνεται ὑπόψη μόνο ὅταν δὲν ἀντιβαίνει πρὸς τὰ συμπεράσματα πού ἀποκομίζει κανεὶς ἀπὸ τὸ φωνητικὸ τύπο τοῦ τοπωνυμίου.

Γιὰ τὸ τοπν. **Μπότσα** ἀποδέχεται ὁ Δ.Ρ. (Ράιου, *Τοπν.*, 239-240) τὴν ἔτυμολόγησή μου. Ἡ προσπάθειά του ὅμως νὰ σχετίσει τὰ τοπν. *Μπότσα*, ἢ καὶ *Βουτσά*, ἢ προσκρούει σὲ ὀρισμένες δυσκολίες:

1. Τί ἀνάγκασε τοὺς βλαχόφωνους ἢ ἑλληνόφωνους κατοίκους στὴ μιὰ περίπτωση νὰ διατηρήσουν τὸ *b* καὶ στὴν ἄλλη τὸ *v*;

2. Πῶς δικαιολογεῖται (ἐφόσον δεχτοῦμε τὸ σχῆμα πού προτείνεται: *Μπότσια>Βοτσά*) τὸ κατέβασμα τοῦ τόνου;

3. Πῶς δικαιολογεῖται ἡ ἐμφάνιση *ts* (*βότσα*) ἀφενὸς καὶ *ts* (*ουτσα*) ἀφετέρου;

Τέλος ἡ ἐπίκληση τῆς μαρτυρίας τοῦ Λαμπρίδη, ἔτι δηλ. ἡ *Βοτσά* (ὅπου καὶ τὸ λαμπρὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας) προέρχεται «...ἐκ τοῦ μεγάλου καὶ σημαντικοῦ χωρίου *Βοτσαῖς Β* τῆς μονῆς κειμένου καὶ ἐξ 800 οἰκιῶν συνισταμένου»¹ γεννᾶ εὐλόγα ἐρωτήματα:

1. Ἔχει ἐντοπιστεῖ ἡ θέση αὐτοῦ τοῦ χωριοῦ;

2. Ἄν ναί, πού βρίσκονται τὰ εἰρεπια τῶν οἰκιῶν του πού ἐδῶ καὶ 120 χρόνια περίπου βρισκόταν «ἐν ζωῆ»; (ὁ Λαμπρίδης γράφει στὰ 1870).

Νομίζω πῶς τὰ στοιχεῖα πού παραθέτει ὁ Λαμπρίδης εἶναι ὑπερβολικά καὶ ἀντανακλοῦν τὸ σωβινιστικὸ ζῆλο τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς. Αὐτὰ μόνο μὲ ἐπιφύλαξη καὶ σκεπτικισμό πρέπει νὰ λαμβάνονται ὑπόψη προκειμένου νὰ θεμελιωθοῦν ἐπιστημονικὲς ἀπόψεις.

Ἄς σημειώσω τέλος πῶς τόσο τὸ τοπν. *Μπότσα*, ἢ καὶ *Μπουνεά(α)λα*, εἶχαν ἀνασκευαστεῖ ἤδη στὴν τυπωμένη ἔκδοση τοῦ *Τοπωνυμικοῦ 1991*². Οἱ διορθώσεις τῶν παραπάνω λημμάτων, ὅπως καὶ ἄλλων ὀφείλονται στὸν Λέανδρο Βρανούση πού μοῦ ἐπέστησε τὴν προσοχὴ σὲ ὀρισμένα τοπωνύμια, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴ γενέτειρά του, τὸ ἀρομουνόφωνο Γρεβενίτι.

Γιὰ τὸ τοπν. **Μπουσουρία** ὁ Δ.Ρ. (Ράιου, *Τοπν.*, 241) δὲ δέχεται τὴ προτεινόμενη ἀπὸ μένα ἔτυμολογία μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι «...ἡ λ. *buşulie* δὲ χρησιμοποιεῖται προσηγ. στὴν περιοχή». Ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἡ ἀπόδοση ἑνὸς τοπν. σὲ προσηγ. δὲν προϋποθέτει τὴ χρῆση τοῦ προσηγορικοῦ στὸ σημερινὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα, δεδομένου ὅτι ἡ γένεση τοῦ τοπν., μολονότι χρησιμοποιεῖται σήμερα, ἀνάγεται σὲ παλιότερη ἐποχὴ, σὲ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ προσηγ. στὴν καθημερινὴ ὁμιλία.

1. Λαμπρίδου, *Ζαγοριακά*, 76.

2. Βλ. σ. 311 καὶ 622 ἀντίστοιχα.

Όστόσο στην έκδοση του *Τοπωνυμικού 1991* (σ. 624) υπάρχει και έναλλακτική, εξίσου πιθανή, έτυμολογία.

Στή συνέχεια ο Δ.Ρ. (Ράιου, *Τοπν.*, 241) παραθέτει ένα καινούριο, όπως πιστεύω, τοπν. με δύο παραλλαγές: **Πάντεα α γουμάρλουϊ, Λα/Μ Μπάντε α γουμάρλουϊ**¹. Δέ γνωρίζω γιατί ο Δ.Ρ. συνάπτει τὸ παραπάνω τοπν. με τὸ τοπν. *Γαϊδουρόραχη* πὸ καταγράφω ἀπὸ τὸ Γρεβενίτι, σύναψη ἣ ἵποια δὲν εἶναι αὐτονόητη. Ἴσως πρόκειται γιὰ «...ὄχι τόσο πετυχημένα ἔλλ. ἀπόδοση τοῦ τοπν. *Γαϊδουρόραχη*, πὸ εἶναι πολὺ νεότερη καὶ θὰ ἀντιστοιχοῦσε στὸ κ/βλάχ. *Γουμαροτζεάνα*²...», ἴσως ἔμωσ γιὰ διαφορετικὸ τοπν., ἀφοῦ τὸ β' συνθετικὸ -ραχη εἶναι σημασιολογικὰ τελείωσ διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν περιγραφή τῆσ περιοχῆσ (πρόκειται γιὰ «σιάδι», ὅπωσ ἀναφέρει ὁ Δ.Ρ.), περιοχὴ πὸ γι' αὐτὸ ὀνομάσθηκε *λα Πάντεα α γουμάρλουι* («σιάδι τοῦ γαιδάρου»). Τὸ ὅτι μοῦ δόθηκε με τὸν τόπο *Γαϊδουρόραχη* κάνει πιθανότερη τὴ σημασιολογικὴ φόρτιση τοῦ α' συνθετικοῦ με τὴ μεγθ. σημασία τῆσ λ. *γαίδαρος / -οῦρι*, ὅπωσ αὐτὴ ἐμφανίζεται στὰ ἀντίστοιχα προσηγορικὰ, ἀφοῦ δὲ μοῦ δόθηκε, παρὰ τὴν ἐπιμονή μου, σχετικὴ πληροφορία γιὰ γαιδούρια πὸ ὑπῆρχαν στὴ ράχη ἣ γιὰ κάποιον γαίδαρο πὸ ψόφησε ἣ ἔπαθε κάτι σ' αὐτὴ τὴ θέση.

Ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Δ.Ρ. ὅτι πρόκειται γιὰ «ὄροπέδιο ὅπου ἀφήνανε γιὰ βοσκὴ τὸ καλοκαίρι τὰ γαιδούρια τοῦ χωριοῦ» εἶναι ἀπίθανη: πουθενά, ἀπ' ὅσο γνωρίζω, δὲν ὑπάρχουν κοπάδια ἀπὸ γαιδούρια δίκην κοπαδιῶν αἰγοπροβάτων πὸ ἀφήνονται γιὰ βόσκηση. Ἰδιαιτέρα ἀπὸ τὴν ἀνοιξὴ μέχρι τὸ φθινόπωρο τὰ ὑποζύγια ἦταν τὸ δεξιὸ χέρι τῶν ἀγροτῶν γιὰ τὶς ἀγροτικὲς ἐργασίες πὸ πολλές φορὲσ γινόταν σὲ περιοχὲσ οἱ ὅποῖεσ ἀπεῖχαν πολὺ ἀπὸ τὸ χωριό. Ἔτσι τὰ γαιδούρια χρειαζόταν γιὰ τὴν μεταφορὰ καὶ τῶν ἰδίων, ἀλλὰ καὶ τῶν γεννημάτων. Δὲν ὑπῆρχε περίπτωση νὰ ἀφήνονται γιὰ βόσκηση.

Στὸ τοπν. **Πράσι, Λα ἢ Μ-** (οἱ προθέσεισ γιὰ τὴν κεφαλαῖο ἀραγε;) ὁ Δ.Ρ. δίνει τὸ σωστὸ κατ' αὐτὸν τύπο τοῦ τοπν. σὲ ἀντίθεση με τὸν τύπο *Πράσα*, τὰ (*sta prása*) πὸ καταγράφω στὸ *Τοπωνυμικό*. Θὰ ἐπαναλάβω πὸς ὁ τοπωνυμικὸς τύπος γύρω στὰ 1980 ἦταν *Πράσα*, τὰ κι αὐτὸν ἐπέλεξε ὁ πληροφορητὴσ μου. Καὶ εἶναι ὁ τύπος αὐτὸσ περισσότερο χρήσιμος γιὰ τὴ γλωσσολογία, γιὰ τὴν δείχνει τὴν προοδευτικὴ ὑποχώρηση τῆσ ἀρομουνικῆσ ὄχι μόνο στὸ καθημερινὸ λεξιλόγιο, ἀλλὰ καὶ στὰ τοπωνύμια.

1. Θὰ παρατηρήσω ὅτι τὰ διαλυτικὰ στὸ *γοιμάρλουι* εἶναι περιττά, ὅπωσ χωρὶσ καμιά ἰδιαίτερη ἀξία εἶναι τὰ κεφαλαῖα στίσ προθέσεισ *Λα* καὶ *Μ* ἐκ τῶν ὁποίων ἢ μὴ ἐπιτάσσεται καὶ ἢ ἄλλη προτάσσεται. Ἀποτελεῖ μὴπωσ κάποια ἰδιορρυθμία τῶν ἀρομουνικῶν;

2. Ὁ τύπος, ὅπωσ φαίνεται, εἶναι μᾶλλον ὑποθετικὸσ καὶ γι' αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει ἀστερίσκο.

Στή σημ. 1 τῆς σ. 242 πού ἀναφέρεται στό ἴδιο τοπν. ὁ Δ. Ρ. «πιστεύει» ὅτι τὸ ἀρομ. προσηγ. δὲν προέρχεται κατευθείαν ἀπὸ τὸ ἑλλ. πράσον, τό, ἀλλὰ μέσω τῆς λατινικῆς. Ποῦ θεμελιώνει ἕμως αὐτὴ τὴν πίστη του δὲν ἀναφέρει. Πάντως ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Νικολαΐδη (σ. 445) καὶ τὸν Parahagi (σ. 1007) καὶ ὁ Κατσάνης (σ. 36) ἀναφέρει ὅτι τὸ ἀρομ. προσηγ. μὲ τοὺς τύπους *preas* καὶ *preas* ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ ἑλλ. πράσο.

Στὸ τοπν. **Ρέτσια**, τὰ, πού καταγράφω ἀπὸ τὸ Γρεβενίτι καὶ ἀποδίδω σὲ προσωπ. ἀπὸ τὸ Ἡπειρωτ. ρέτσι, τό, ὁ Δ.Ρ. (Ράιου, Τοπν., 242) προσθέτει ὅτι τὸ ἐπών. *Ρέτσιος* «...ὑπάρχει ἀκόμα στὸ χωριὸ καὶ ὅτι τὸ οὐσ. ρέτσι εἶναι ἄγνωστο στοὺς ντόπιους». Σημειώνω ἐδῶ πῶς ἂν γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῶν τοπν. δὲν εἶναι ἀπαραίτητη, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἔρευνας, ἡ χρῆση τῶν προσηγ. πού συντέλεσαν στὸ σχηματισμὸ τους (βλ. παραπάνω σ. 20) πολὺ περισσότερο δὲν εἶναι ἀναγκαῖα ἡ χρῆση τῶν προσηγ. πού συντέλεσαν στὴ δημιουργία τῶν προσωπωνυμίων, ἀφοῦ: α) τὰ προσωπ. «ταξιδεύουν» μὲ τοὺς φορεῖς τους ἀπὸ τόπο σὲ τόπο καὶ β) κληροδοτοῦνται ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ.

Γιὰ τὸ κυριῶν. τοπν. **Ρίτσια**, τὸ ὅποιο ἀποδίδω στὸ προσωπ. *Ρίτσης/ -ιος* < ἰταλ. *riccio* «οὐλόθριζ, βοστρυχώδης» < λατ. *ericcus* «σκαντζόχειρος»¹, ὁ Δ.Ρ. ἐπανέρχεται στὰ ὅσα, ἀπίθανα κατὰ τὴ γνώμη μου, ὑποστήριξε γιὰ τὸ προσωπ. *Μπουνουρίτσιους* (βλ. σ. 28-31).

Γιὰ τὸ τοπν. **Σκοκάτες**, οἱ ὁ Δ.Ρ. (Ράιου, Τοπν., 243) ἔχει δίκιο. Πρόκειται γιὰ τὸ τοπν. *Σκοκάδες*, ὅπως τὸ εἶχα ἤδη διορθώσει στὴν ἔκδοση τοῦ *Τοπωνυμικοῦ 1991* (σ. 381). Καὶ τὸ «ἱστορικό» τῆς δημιουργίας τοῦ τοπν. ἀπὸ τὸν πληθυντικὸ τοῦ προσηγ. *σκόκας*, ὁ «...μὲ δεδομένο ὅτι παλιὰ ἡ συνοικία ἦταν ἀπὸ τίς πιὸ φτωχὲς καὶ μὲ πολὺ χαμηλὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο ...» καὶ ὅχι, ὅπως ἐγὼ ἐρμηνεύω, ἀπὸ τὸν πληθ. τοῦ προσωπ. *Σκόκας* (< Ἡπειρωτ. *σκόκας*, ὁ «ὁ χοντροκέφαλος, ὁ δύσνους») φαίνεται νὰ εἶναι περισσότερο πιθανό.

Ὡστόσο, νομίζω, πῶς ἡ δημιουργία τοῦ τοπν. πρέπει νὰ ἀναχθεῖ ὅχι κατευθείαν στὸ προσηγ., ἀλλὰ σὲ παρωνύμιο μὲ τὸ ὅποιο χαρακτήρισαν τοὺς κατοίκους τοῦ συνοικισμοῦ καὶ τὸ ὅποιο, φυσικά, προέρχεται ἀπὸ τὸ προσηγ. *σκόκας*. Γιατὶ τοπν. πού ἀνάγονται σὲ προσηγ. πού ἐκφράζουν ψυχικὲς ἢ πνευματικὲς ιδιότητες εἶναι ἀδύνατο νὰ ἔχουν ἄμεση γενετικὴ σχέση, ἡ ὅποια νοεῖται καὶ δικαιολογεῖται μόνο μέσω ἐνὸς προσωπωνυμίου.

1. Ἔτσι ὀρθογραφημένο καὶ ὅχι «σκαντζόχειρος» ὅπως ἀπὸ παραδρομὴ, πιστεύω, μοῦ τὸ ἀποδίδει ὁ Δ. Ρ. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 30, σημ. 3.

Γιὰ τὸ τοπν. **Ντρεστενίκο** καὶ τὸ ἐπίσημο ὄνομα τοῦ χωριοῦ, **Τρίστενο** ὁ Δ.Ρ. (Ρόιου. Τοπν., 243-244):

1) διατυπώνει τὴν ἀντίρρησίν του στὴν ἀποψή μου ὅτι τὸ τοπν. **Τρίστενο**, ποὺ ἀποτελεῖ παρετυμολογημένο τύπο τοῦ τοπν. **Ντρεστενίκο** «... δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα...»

2) πικρατῆρεῖ «... ὅτι τὸ σλάβ. κατὰ τὰ φαινόμενα **Ντρεστενίκο** (ποὺ στὸ Γρεβενίτι λέγεται **Ντριστενίκου**) θὰ μπορούσε νὰ ἔχει σχηματισθεῖ ἀπὸ τὴν κ/βλάχ. πρῶθ. ν καὶ τὸ κ/βλάχ. τοπν. **Τριστενίκου**, ὑποκορ. τοῦ **Τρίστενου** (< ἕλλ. **Τρίστενο**), καὶ θὰ σήμαινε «τὸ μικρὸ **Τρίστενο**». Μιὰ τέτοια (παρ)ετυμολογία θὰ ἐναρμονιζόταν μὲ τὸ γεγονός ὅτι σύμφωνα μὲ τὴν τοπικὴ παράδοση τοῦ βλαχόφωνου Γρεβενιτίου, τὴν ἑποῖα φαίνεται νὰ διασώζει ὁ Λαμπρίδης, οἱ πρῶτοι κάτοικοι τοῦ **Τρίστενου** ἀλβ. καταγωγῆς, εἶχαν γιὰ κύρια ἀσχολία τους τὴ φύλαξη τῶν κοπαδιῶν τοῦ γειτονικοῦ Γρεβενιτίου καὶ ὅτι γιὰ πολλὰ χρόνια τὸ χωριὸ δὲν ἦταν παρὰ ἕνας μικρὸς οἰκισμὸς».

Στὰ παραπάνω μπορεῖ κανεὶς νὰ παρατηρήσει τὰ ἀκόλουθα:

1. Ἡ ἀποψή του ὅτι τὸ ἕλλ. τοπν. **Τρίστενο** ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα, παρὰ ἔσα ἀντίθετα διατυπώνω, εἶναι σωστή. Μιὰ προσεκτικότερη ματιὰ στὸ χάρτη τῆς Γ.Υ.Σ. (=Γεωγραφικὴ Ὑπηρεσία Στρατοῦ) δείχνει πράγματι ὅτι τὸ **Τρίστενο** βρῖσκεται στὸ σημεῖο ὅπου καταλήγουν τρεῖς λάκκοι, τρία στενά.

2. Ὡς πρὸς τὸ β' μέρος, ὅπου προσπαθεῖ νὰ συνάψει τὰ τοπν. **Ντρεστενίκο** (ἢ **Ντριστενίκου**) καὶ **Τρίστενο** μέσω τῆς ἀρομουνικῆς σημειῶνω τὰ ἀκόλουθα:

α. Τὸ τοπν. **Τρίστενο** εἶναι ἓνα τοπν. ποὺ δημιουργήθηκε καὶ δόθηκε στὸ χωριὸ στὰ 1927 στὰ πλαίσια τῆς προσπάθειας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους νὰ μετονομάσει ἢ νὰ ἑλληνοποιήσει τοπν. τὰ ἑποῖα ἐθεωροῦντο ἢ ἦταν ξένης ἐτυμολογικῆς ἀρχῆς. Ἡδη ἔμωσ ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 14. αἰ. τὸ χωριὸ ἐμφανίζεται στὶς πηγές (χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου Β' ἀπὸ τὸ 1319) ὡς **Τριστεανίκον**.

β. Τὸ νὰ δημιουργηθεῖ τὸ τοπν. **Ντρεστενίκο** ἀπὸ τὴν ἀρομ. πρῶθ. n καὶ τὸ ἀρομ. τοπν. **Τριστενίκου** εἶναι ἀπίθανο. Τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ εὐσταθήσει εἶναι ἡ ἐμφάνιση τοῦ d- ἀντὶ τοῦ t-, δηλ. ἡ ἠχηροποίηση τοῦ t- στὸ στόμα τῶν Ἀρομούνων ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ ἠχηροῦ n τῆς πρόθεσης. Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ τοπν. **Τριστενίκου** ὡς ἀρομ. εἶναι αὐθαίρετος, γιὰτὶ στὴν ἀρομ. δὲ συναντιέται οὔτε τὸ σύνθετο προσηγ. **τρίστενο** οὔτε τὰ ἀπλὰ **τρῖς/τρία** καὶ **στενό**. Ἐξάλλου ὁ σχηματισμὸς τοῦ τοπν. **Τριστενίκου** ὡς ὑποκορ. ἀπὸ τὸ τοπν. **Τρίστενο** μὲ τὴν προσθήκη τῆς ἀρομ. ὑποκορ. κατὰλ. -icu, θὰ προϋπέθετε ἓνα «μεγάλο **Τρίστενο**» σὲ ἀντιδιαστολή πρὸς τὸ ὅποιο θὰ ἐδημιουργεῖτο τὸ «μικρὸ **Τρίστενο**», τὸ **Τριστενίκου**. Ἐκτὸς ἀν ὁ

Δ.Ρ. ὑπονοεῖ ὡς «μεγάλο Τρίστενο» τὸ γειτονικὸ Γρεβενίτι τὸ ἴποιο, ἀπ' ὅσο γνωρίζω, ποτὲ δὲ λέχθηκε ἢ δὲν παραδόθηκε στὶς πηγές ὡς *Τρίστενο*.

Κάτω ἀπὸ αὐτὰ τὰ δεδομένα εἶναι λογικὰ καὶ μεθοδολογικὰ ἀπίθανο νὰ ἔχουμε τοπωνυμικὸ ὑποκορ. τύπο *Τριστενίκου* μὲ τὴν ἐπίκληση ἐρμυφρόδιτων γλωσσικῶν στοιχείων: ἑλλ. τοπν. *Τρίστενο* ÷ ἄρομ. ὑποκορ. κατάλ.-*ici* τῆ στιγμῆ μάλιστα πού δὲν ὑπάρχει ἄλλο τοπν. *Τρίστενο* σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸ ἴποιο θὰ ἐδημιουργεῖτο, ἀπὸ ἀρομουνόφωνους πιά, τὸ «μικρὸ» μὲ τὴν προσθήκη τῆς ἄρομ. ὑποκορ. κατάλ. -*ici*.

Κοντολογίς, τὰ τοπν. πού σχηματίζονται μὲ τὴν προσθήκη μιᾶς παραγωγικῆς κατάλ. πρέπει νὰ ἀνάγονται σὲ γλωσσικὰ στοιχεῖα γνωστὰ στοὺς φορεῖς ἑνὸς γλωσσικοῦ τύπου. Φυσικὰ στὰ παραπάνω περιλαμβάνεται καὶ ἡ περίπτωση δανεισμοῦ. Ἔτσι π.χ. τὸ τοπν. *Γραμματίκοβο*, τὸ σχηματίζεται ἀπὸ τὸ ἑλλ. ἀρχῆς προσωπ. *Γραμματικός* καὶ τῆ δάνεια ἀπὸ τὰ σλαβ. ἑλλ. κατάλ. -οβο (<σλαβ. -οβο) καὶ θεωρεῖται ὡς ἑλλ. ὀνοματοθεσία. Τὸ τοπν. *Ντομπρίνοβο* ἀπὸ τὸ *Ζαγόρι* ἀνάγεται στὸ σλαβ. προσωπ. *Dobrin* καὶ τῆ σλαβ. κατάλ. -οβο καὶ θεωρεῖται σλαβικὴ ὀνοματοθεσία. Τὸ τοπν. Ἰραχοβίτσα (στὸ νομὸ Ἰωαννίνων, σημερινὸ ἐπίσημο ὄνομα *Λευκοθέα*) εἶναι σλαβ. παραγωγή ἀπὸ τὸ σλαβ. ἐπιθ. *ογέχοβο* «καρυδοτόπος» (<ο-*гѣхъ* «καρυδιά» ÷ σλαβ. ἐπιθετ. κατάλ. -οβο) ÷ τῆ σλαβ. κατάλ. -*ica*, ἡ ὁποία οὐσιαστικοποιεῖ ἐπιθετικούς τύπους, καὶ ὄχι μὲ τὴν προσθήκη τῆς ὑποκορ., δάνειας κατάλ. τῆς ἑλληνικῆς -ίτσα. Καὶ τοῦτο γιατί δὲν ὑπάρχει στὴν περιοχὴ τοπν. Ἰράχοβα, ἡ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸ ἴποιο θὰ ἔδινε ἑλληνικὸ ὑποκοριστικὸ τοπν. σχηματισμὸ σὲ -ίτσα. Ἀντίθετα τὸ τοπν. Ἰραχοβίτικα σχηματίζεται ἀπὸ τὸν ἑλλ. ἐπιθετ. τύπο ἰραχοβίτικα (κατὰ παράλειψη τῶν ἐννοουμένων: χωράφια, κτήματα, σπίτια κλπ.) κι αὐτὸς ἀπὸ τὸ σλαβ. τοπν. Ἰράχοβα (<σλαβ. *ογέχοβο*) ÷ τὴν ἑλλ. ἐπιθ. κατάλ. -ίτικος. Ὡς ἐκ τούτου ἡ δημιουργία τοῦ τοπν. *Τριστενίκου* ἀπὸ τὸ τοπν. *Τρίστενο* (<ἑλλ. *τρίστενο*), ἄγνωστο στὴν ἄρομ. καὶ ὡς τοπν. καὶ ὡς προσηγ., ÷ ἄρομ. ὑποκορ. κατάληξη δὲν εἶναι δυνατή.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν παράδοση, πού ἀναφέρεται στὴ συνοίκηση τοῦ χωριοῦ ἀπὸ Ἀλβανούς, αὐτὴ ἐνισχύεται τόσο ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ στὴν Ἀλβανία σχετικῶν τοπν. (*Dresteniky*)¹, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ ὑπάρχει μεγάλη συγκέντρωση τοπν. ἀλβανικῆς ἀρχῆς².

Οἱ ἀμφιβολίες πού διατυπώνει ὁ Δ.Ρ. γιὰ τὴ σλαβ. προέλευση τοῦ τοπν. *Ντρεστενίκο* («...τὸ σλάβ. κατὰ τὰ φαινόμενα...») διαλύονται ἂν ρίξει κανεὶς μιὰ ματιὰ στὰ τοπν. τῆς ἴδιας ἐτυμολογικῆς ἀρχῆς πού παρατί-

1. Seliščev A.M., *Slavjanskoe naselenie v Albanii*, (ἐκπνέχδοση) Wien-Köln 1978, 58 καὶ 248.

2. Βλ. *Τοπωνυμικὸ 1991*, χάρτ. 7, στὴ σελ. 973.

θενται από τις σλαβόφωνες περιοχές στη σελ. 531 τῆς έκδοσης τοῦ *Τοπωνυμικοῦ 1991*. "Αραγε ἔλα αὐτὰ τὰ τοπν. ἀπὸ τὸ σλαβόφωνο χωρὸ πρέπει νὰ ἀναχθοῦν στὰ ἑλλ. *Τρίστερο, τρία στενά κλπ.*;

Τέλος δὲν μπορῶ νὰ μὴν ἐπισημάνω ἐκ νέου τὴν ἔλλειψη ἑνὸς ὑπομνήματος ἐπεξηγηματικοῦ τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων ποὺ χρησιμοποιοῦνται. Ἰρισμένες φορές χωρὶς συνέπεια, ἀντὶ τῶν κυριλλικῶν κλπ. στοιχείων. Ἔτσι στὴ σὴμ. 1 τῆς σ. 244 ἐμφανίζονται οἱ τίποι: *Trüsteniku* καὶ *trüsti* ἀντὶ τῶν ὀρθῶν *Тръстеникъ* καὶ *тръстиъ*.

Τὴ σημερινὴ χρῆση τοῦ παλιότερου ὀνόματος **Φλόρου** ἀντὶ τοῦ σημερινοῦ **Φλαμπουράρι**, παρὰ τὰ ἀντίθετα λεγόμενα τοῦ Δ.Ρ., δὲν τὴ διαπίστωσα (Ράιου, *Τοπν.*, 245).

Ἐδῶ θὰ ἤθελα νὰ παρατηρήσω πῶς στὴν ἐτυμολόγηση τοῦ τοπν. **Φλόρου**, ποὺ ἐπιχειρεῖ ὁ Δ.Ρ. ὑπάρχει μιὰ δυσκολία στὸ σημασιολογικὸ ἐπίπεδο. Πῶς δηλ. τὸ ἀρομ. προσηγ. *flog^u*, -*ă* «ὁ ἰλόλευκος, ὁ ἰλόξανθος ποὺ χρησιμοποιεῖται κυρίως γιὰ ζῶα, ἰδιαίτερα γιὰ τράγους καὶ κατσίκες»¹ θὰ μπορούσε κατευθεῖαν νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ὀνομασία τοῦ χωριοῦ;

Γι' αὐτὸ πιστεύω ὅτι τὸ τοπν. **Φλόρου** πρέπει νὰ θεωρηθεῖ κυριῶν. καὶ νὰ ἀποδοθεῖ στὸ ἐπὶ ὄν. **Φλόρος** (στοῦ **Φλόρου**..., κατὰ παράλειψη τοῦ κτήματος) ποὺ μὲ τὴ σειρά του πρέπει νὰ ἀναχθεῖ στὸ Ἑπειρωτ. **φλόρος**, -*α*, -*ου* «ὁ ἄσπρος (ἄνθρωπος ἢ ζῶο)»², λ. ποὺ, φυσικά, εἶναι δάνειο ἀπὸ τὸ ἀρομ. *flog^u*, -*ă*.

Μιὰ διόρθωση ἐπίσης ἀφορᾷ τὴν ὀρθογράφηση τόσο τοῦ τοπν. ὅσο καὶ τῶν δάνειων προσηγ. ποὺ εἶναι σὲ χρῆση στὴν Ἑπειρο. Ἐφόσον εἶναι λέξεις ποὺ ἀποδίδονται στὸ λατινογενὲς *flogu*, -*ă*, δὲν ἔχει, νομίζω, καμιά θέση ἡ γραφὴ τους μὲ *ω*.

Γιὰ τὸ τοπν. **Φοντινιάλι**, τὸ ὁ Δ.Ρ. ἔχει δίκιο. Ἦδη ὅμως στὴν ἔκδοση τοῦ *Τοπωνυμικοῦ 1991*³ τὸ τοπν. λῆμμα διορθώνεται καὶ ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ ἀρομ. *fontineale* (βλ. καὶ σ. 52).

II

Τὸ κεφ. II τοῦ Δ.Ρ. (σ. 245 κέξ.) περιλαμβάνει «...σοβαρότερες προσῆγες καὶ «καινούρια» τοπωνύμια», ὅπως χαρακτηριστικὰ παραθέτει ὁ Δ.Ρ. (Ράιου, *Τοπν.*, 227), ποὺ ἀναφέρονται στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Γρεβενίτι (καὶ ἡ Τσίπιανη, μιὰ ἀρκετὰ ἐκτεταμένη περιοχὴ, ἀνήκει στὸ Γρεβενίτι).

1. Parahagi, 556-557· Νικηλατῆς, 571· Ράιου, *Τοπν.*, 245, σὴμ. 2.

2. Μπέγκας 1, 416. στὸ λ. *φλώρος*, -*α*, -*ου*.

3. Βλ. *Τοπωνυμικὸ 1991*, 665.

Πρὶν προχωρήσω στὴν κατὰ λήμμα ἐξέταση τῶν «προσθηκῶν» θὰ κάνω μερικές γενικές παρατηρήσεις:

1. Μερικές ἀπὸ τίς τοπωνυμικές προσθῆκες ἀποτελοῦν πλεονέστερες ὀνομασίες, ἁρομούνικες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Τὰ παραπάνω τοπν. τὰ περιλαμβάνω στὴν ἐργασία μου, ἄλλοτε μὲ τὴν ἑλληνική τους μορφή καὶ ἄλλοτε κατὰ παράλειψη ὀρισμένων στοιχείων τους (π.χ. παράλειψη τῶν προσδιοριζομένων οὐσιαστικῶν), γιατί κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐρευνας τὰ σχετικὰ τοπν. μου δόθηκαν μὲ τοὺς τύπους ποὺ παραθέτω.

Τὰ ἁρομ. τοπν., ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλα περιλαμβάνονται στὴν ἐργασία μου μὲ τὸν ἑλληνικό τους τύπο καὶ ἄλλα ὄχι, ἀκολουθοῦνται πάντα στὴν ἐργασία τοῦ Δ.Ρ. ἀπὸ μιὰ «ἀπόδοση στὰ ἑλληνικά», ἕρος ποὺ δὲν εἶναι ξεκαθαρισμένος, γιατί οἱ «ἀποδόσεις» αὐτὲς ἄλλοτε ἐννοοῦνται ὡς μεταφράσεις: Ἄσβεσταριάουα, λ' / στὴν Ἄσβεσταριά, Κάνικι, λα / στ' ες Κανναβίστρος κλπ., ἄλλοτε ὄχι: Κᾶρπινέτου, λα / στο Κᾶρπινέτου, Κιάτρα α σπούργκουλου, λα / στὴν Πέτρα τοῦ σπούργου, Κινίκου, λα / στὸ Κινίκου κλπ. Τέλος θὰ ἔθελα νὰ παρατηρήσω πὺς σ' αὐτὲς τίς «ἑλληνικές ἀποδόσεις» δὲν ὑπάρχει μιὰ συνέπεια ὡς πρὸς τὴ φωνητική. Αὐτὸ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ δίνεται λανθασμένη εἰκόνα γιὰ τὴ φωνητικὴ τοῦ ιδιώματος ἥπου, σύμφωνα μὲ τίς «ἀποδόσεις», δὲν ἐμφανίζονται οὔτε οἱ στενώσεις, τῶν ἄτονων ε, ο οὔτε οἱ ἀποβολὲς τῶν ἐπίσης ἄτονων ι, η.

2. Πολλὲς φορές γίνεται προσπάθεια ἐτυμολόγησης τῶν «προσθηκῶν» μὲ ἀποδόσεις σὲ προσηγορικά· οἱ ἐτυμολογίες ὅμως αὐτὲς περιλαμβάνονται ἤδη στὸ Τοπωνυμικό, χωρὶς αὐτὸ νὰ μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Δ.Ρ. σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις.

Σημειώνω ἐπίσης τὴν ὄχι σωστὴ ὀρθογράφηση λέξεων ἀπὸ βαλκανικές γλῶσσες, ἢ ὅποια, ὅπως μου δόθηκε ἢ εὐκαιρία καὶ παραπάνω νὰ ἀναφέρω, ὀφείλεται κατὰ βάσιν στὶς ἀδυναμίες τῆς μονοτυπίας. Ὁ καταρτισμὸς ὅμως ἐνὸς σχετικοῦ ὑπομνήματος θὰ μετρίαζε, ἂν δὲν ἐξαφάνιζε, τίς παραπάνω ἀδυναμίες. Ἔτσι π.χ.

σ. 246, στὸ λ. Βάλεα αλ Ζγκούμπη, λα γράφε:βουλγ. skɛp ἀντὶ βουλγ. skup

σ. 247, στὸ λ. Βάλεα αλ Καρούση, λα γράφε: κ / βλάχ. cǎrușǔ ἀντὶ κ / βλάχ. cǎrușǔ

σ. 248, στὸ λ. Βιόλου αλ Κουλούρη, λα γράφε:βουλγ. viɾɔ ἀντὶ βουλγ. viɾu

Στὸ ἴδιο λ. γράφε: viɾ, viɾɔ, viɾa ἀντὶ τῶν Vir, Viru, Vira.

σ. 258 στὸ λ. Τριύγκα, ν γράφε: ἄλβ. tragë ἀντὶ τοῦ ἄλβ. trage.

3. Στὴ φωνητικὴ ἀπόδοση τῶν τοπν. σημειώνονται πολλὲς παραλείψεις καὶ λάθη:

α. Λείπει ένα υπόμνημα για να δηλώσει τη φωνητική αξία τῶν συμβόλων που χρησιμοποιοῦνται για τὴ φωνητικὴ ἀπόδοση τῶν τοπωνυμίων. Ἔτσι δὲν εἶναι σαφὲς ποῖος φθόγγος δίνεται μὲ τὰ φωνητικὰ σύμβολα *ā, i, ŋ, χ'* κλπ.

β. Ὅπως στὶς «ἐλληνικὲς ἀποδόσεις» ἔτσι καὶ στὶς φωνητικὲς λείπει ὁ βόρειος φωνηεντισμὸς. Ὅ,τι δηλ. βρίσκεται σὲ ἓνα ἀποκαταστημένο, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, τοπν. λῆμμα ἐκτὸς παρενθέσεως, τὸ ἴδιο δίνεται καὶ φωνητικὰ μέσα στὴν παρένθεση. Ἄραγε δὲν ὑπάρχουν στὰ ἀρομουνικά στενώσεις (*o>u, e>i*) ἢ ἀποβολὲς ἄτονων φωνηέντων (*u>φ, i>φ*); Ἡ μήπως δὲ θεωρήθηκε σκόπιμο νὰ δοθεῖ «ἢ κατὰ τόπους παραδεδομένη προφορά», τόσο σημαντικὴ γιὰ μιὰ ὀρθὴ ἐτυμολόγηση, ὅπως εἶχε διδάξει, ἐδῶ καὶ δεκαετίες, ὁ Σ. Μενάνδρος¹. Σὲ ἀντίθετη περίπτωσι, ἂν δηλ. ἡ φωνητικὴ ἀπόδοση εἶναι πιστὴ καὶ δὲν ὑφίεται στὴν ἄγνοια τῆς σπουδαιότητος ποὺ ἔχει γιὰ τὴ γλωσσολογία, πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ σημερινὴ γεωγραφικὴ ἐντόπιση τῆς ἀρομουνικῆς εἶναι ἀρκετὰ νέα καὶ ὅτι τὰ ἀρομουνικά ἰδιώματα, ἰδιαίτερα τοῦ Ἰαγορίου, γειτόνευαν ἀρχικὰ μὲ ΝΕ ἰδιώματα «νότιου φωνηεντισμοῦ».

γ. Σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις, ἀντὶ τῶν ἀναμενόμενων οὐρανικῶν *k', g', χ'* (ἀπὸ τὸν Δ.Ρ. σημειώνονται ὡς *k', g', χ'*), σημειώνονται τὰ ἀντίστοιχα ὑπερωικά *k, g, χ*, π.χ.: *la gigoru* ἀντὶ *la g'igoru* (σ. 248), *la kiniki* ἀντὶ *la k'ink'i* (σ. 250), *la kiráua* ἀντὶ *la k'iráua* (σ. 252), *la radea al k'efalu* ἀντὶ *la rádea al k'efalu* (σ. 254) κλπ.

δ. Ὑπάρχει σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις ἀσυνέπεια ἀφενὸς ἀνάμεσα στὴν ἀποκαταστημένη μορφή τοῦ τοπν. καὶ τὴ φωνητικὴ ἀπόδοση καὶ ἀφετέρου ἀνάμεσα στοὺς δύο παραπάνω τύπους (ἀποκαταστημένη μορφή-φωνητικὴ ἀπόδοση) καὶ στὰ προσηγορικὰ ἀπ' ὅπου ἐτυμολογοῦνται τὰ τοπωνύμια. Ἔτσι λ.χ. στὸ τοπν. *Καζιάσμα*, *λα* καὶ στὴ φωνητικὴ ἀπόδοση *la kázeárta* (Ράιου, Τοπν., 249), γιὰ τὸ *ia* τοῦ ἀποκαταστημένου τύπου γίνεται *ea* στὴ φωνητ. ἀπόδοση; Ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο θὰ ἔπρεπε νὰ συμβαίνει. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὑπάρχει καὶ ἡ ἀσυνέπεια ποὺ παρατηρεῖται ἀνάμεσα στοὺς δύο παραπάνω τύπους (ἀποκαταστημένο καὶ φωνητικὸ) καὶ τὸ προσηγ. *καζεάσμα* στὸ ἵποιο ἐμφανίζεται τὸ στενωμένο *a* (δηλ. *ā*) στὸ καταλητικὸ φωνῆεν, ἐνῶ ὡς *ā* ἐμφανίζεται τὸ φωνῆεν τῆς *α'* συλλαβῆς τοῦ ἀποκαταστημένου καὶ τοῦ φωνητικοῦ τύπου.

Ἄναφέρω κι ἄλλες ἐνδεικτικὲς ἀσυνέπειες π.χ.:

σ. 250: *Κάνικι*, *λα* ἢ *Γκάνικι* / (*la kiniki* ἢ *nginiki*): ὅπου *ā/i'*

σ. 253: *Μπάλτα*, *λα* (*la balta*) / προσηγ. *μπάλτᾱ*: ὅπου *-a, (-a) / -ā*

1. Βλ. σ. 15, σημ. 1.

- σ. 256: Τζεάνα αλι Κυράνε, λα / *la dzeãna ali kirane*: ἔπου *ea* / *eã* καὶ προσηγ. τζεάνᾶ ἔπου στᾶ -α, (-α) / ἀντιστοιχεῖ τὸ -ã τοῦ προσηγορικοῦ.
- σ. 259: Φίντινα αλ Ντόκου, λα (*la findína al dóku*) / προσηγ. φίντινᾶ ἔπου ἀντὶ τῶν -α (-α) ἔχουμε -ã στὸ προσηγορικό κλπ.

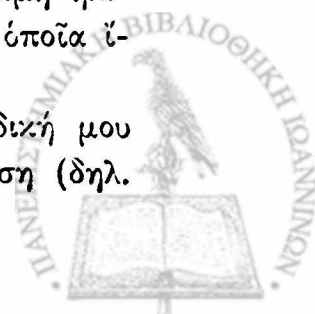
ε. Στις φωνητικὲς ἀποδόσεις δὲν εἶναι ἀπαραίτητα τὰ κεφαλαῖα στοιχεῖα τόσο στὰ προσωπ., τοπν. κλπ. ἔσο, ἰδιαίτερα, στις προθέσεις μὲ τις ὁποῖες ἐκφέρονται τὰ τοπν., οἱ ὁποῖες μάλιστα γράφονται μὲ κεφαλαῖα ἀκόμα καὶ στοὺς ἀποκαταστημένους τύπους.

4. Γίνεται ἐπίσης χρῆση τοῦ ἔρου βλάχικος παράλληλα πρὸς τὸν ἔρο κ(ουτσο)βλάχικος, μολονότι ὁ τελευταῖος ἔχει ἐπιλεγεῖ ἀπὸ τὸν Δ.Ρ. (Ράιου, *Τοπν.*, 227, σημ. 1) ὡς ὁ καταλληλότερος. Ἔτσι σὲ περιπτώσεις ἔπως στὸ τοπν. λα Πούντεα ντι ν Τσίπιανε (σ. 254) τὸ τοπν. ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ «...κ/βλάχ. οὐσ. πούντε... καὶ τὸ ἐμπρόθ. βλάχ. τοπν. Τσίπιανε». Δίνεται λοιπὸν ἡ ἐντύπωση πὼς πρόκειται γιὰ δύο διαφορετικοὺς ἔρους, ἐνῶ εἶναι ταυτόσημοι.

5. Τέλος κάνοντας μιὰ παρατήρηση γενικοῦ χαρακτήρα θὰ ἔθελα νὰ καταστήσω σαφὲς ὅτι οἱ προσθῆκες σὲ μιὰ τοπωνυμικὴ ἐργασία εἶναι ἀναπόφευκτες. Παραθέτω ἐδῶ τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν πρόλογο τοῦ *Τοπωνυμικοῦ 1991* (σ. XI): «Παρὰ τις ἐπανελημμένες περιοδεῖες, ἡ συλλογὴ τῶν τοπωνυμίων πού ἔχουν καταγραφεῖ μὲ ἐπιφύλαξη θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ πλήρης». Ἔτσι λοιπὸν παρὰ τὴ δική μου προσπάθεια (4 συστηματικὲς περιοδεῖες καθὼς καὶ πολυάριθμες μεμονωμένες ἐπισκέψεις) καὶ τις προσθῆκες τοῦ Δ.Ρ., θὰ ὑπάρξουν καὶ ἄλλοι πού θὰ προσθέσουν κάτι στὸν τοπωνυμικὸ πλοῦτο τῆς περιοχῆς τους. Γιατί, πιστεύω, πὼς ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἀκατάγραφα τοπν., ἔπως λ.χ. κυριώνυμα τοπν. πού δηλώνουν τὸν ἰδιοκτήτη ἢ ἄλλα πού δηλώνουν τὴ μορφολογία τοῦ ἐδάφους, ἔπως: τὸ *αὐλάκι*, ἢ *δέση*, ὁ *μύλος τοῦ...* καὶ *τοῦ...* ἢ *moaãã al...*, *νεροτριβιᾶ τοῦ...* ἢ *drĩstealã al...*, τὸ *πριόνι*, τὸ *παλιοπριόνιο*, ἢ *καψάλα* κλπ.

Θὰ ἔθελα ἐπίσης νὰ διατυπώσω μιὰ παρατήρηση καὶ ἐπιφύλαξη ἔσον ἀφορᾶ τις προσθῆκες πού κάνει ὁ Δ.Ρ. Δὲ γνωρίζω ἂν οἱ προσθῆκες τοῦ Δ.Ρ. ἀφοροῦν τοπν. πού χρησιμοποιοῦνται σήμερα στὸ χωριό. Ἴσως μερικές τουλάχιστο τοπωνυμικὲς προσθῆκες, ἀπ' ἕσες παραθέτει ὁ Δ.Ρ., νὰ ὀφείλονται σὲ πληροφορητές, οἱ ὁποῖοι τις ἀνέσυραν ἀπὸ τις ἀναμνήσεις τους. Πρόκειται γιὰ τοπν. πού ἐγνώρισαν στὴν παιδική ἢ στὴν ὄριμη ἡλικία τους, ἔζησαν καὶ μεγάλωσαν μὲ τὰ «ζωντανά» τότε τοπν., τὰ ὁποῖα ἔσως σήμερα ἔχουν ξεχαστεῖ.

Ἡ παρατήρηση αὐτὴ ὀφείλεται στὴν ἐμπειρία μου ἀπὸ τὴ δική μου προσπάθεια γιὰ τὴ συλλογὴ τῶν τοπν. τὰ ὁποῖα ἦταν τότε σὲ χρῆση (δηλ.

κατά την περίοδο 1977-1982) στην περιοχή. Και δὲν μπορεῖ νὰ φανταστεῖ κανεὶς πόσο εὐκόλα καὶ σύντομα ἐξαφανίζονται τὰ τοπν., φυσικὸ ἐπακόλουθο τῆς ἐγκρατῆλειψης γενικότερα τῆς ὑπαίθρου καὶ εἰδικότερα τῆς γεωργικῆς, κτηνοτροφικῆς κλπ. χρήσης τῆς γῆς. Τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν παλιῶν χωραφιῶν, ἀμπελιῶν κλπ. εἶναι χέρσα πιά, «γίν'καν λόγγους» (ἔγιναν λόγγος, ἔγιναν χέρσα) κατὰ τὴν ἔκφραση τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς. Τὰ μονοπάτια ποὺ ἄλλοτε ἰδηγοῦσαν στοὺς τόπους καλλιέργειας, στὰ βοσκοτόπια κλπ. ἔχουν δασωθεί, ἔχουν χαθεῖ, ὅπως καὶ τὰ σχετικὰ τοπωνύμια. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω πὺς σὲ διάστημα 4-5 χρόνων (ἀπὸ τὴν πρώτη μέχρι τὴν τελευταία συστηματικὴ περιοδεία μου στὰ χωριά τῆς περιοχῆς Ζαγορίου). Ζητώντας συμπληρωματικὲς πληροφορίες καὶ διευκρινίσεις τὸ 1982 γιὰ τοπν. ποὺ μοῦ εἶχαν δοθεῖ τὸ 1977, ἀντιμετώπισα πάρα πολλές φορές τὴν ἀμηχανία καὶ τὴ δυσκολία ἐντοπισμοῦ τῶν τοπν. ἀπὸ τοὺς πληροφορητὲς μου.

Αὐτὰ τὰ ἀναφέρω ὄχι γιὰ νὰ μειώσω τὴν προσφορὰ τῶν νέων λημμάτων τοῦ Δ.Ρ., ἀλλὰ γιὰ νὰ δικαιολογήσω ἐν μέρει τουλάχιστο ἕρισμένες ἐλλείψεις τῆς δικῆς μου καταγραφῆς.

Στὰ λήμματα τῶν «προσθηκῶν» ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ ἀκόλουθα:

Στὸ τοπν. **Βάλα αλ Ζγκούμπη, λα** (Ράιου, *Τοπν.*, 246) ἡ ἔτυμολόγηση τοῦ ἔπων. *Ζγκούμπης* ἀπὸ τὸ ἀρομ. *scumprā* «πολύτιμος, ἀκριβὸς» προσκρούει σὲ φωνητικὲς δυσκολίες, γιὰτὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ ἡ ἐμφάνιση ἐνὸς συμφωνικοῦ συμπλέγματος δύο ἰχνηρῶν (*zg*) τοῦ ἔπωνύμου στὴ θέση τοῦ συμφωνικοῦ συμπλέγματος δύο ἀήχων (*sk*) τοῦ προσηγορικοῦ ἀπ' ὅπου ὑποτίθεται ὅτι προέρχεται τὸ ἔπωνυμο. Ἄλλοῦ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ ἡ ἔτυμολόγηση τοῦ παρωνυμίου ἢ τοῦ ἔπωνύμου.

Στὸ λ. **Βάλα αλ Μπλέτσου, λα** (Ράιου, *Τοπν.*, 247) προσπαθεῖ ὁ Δ. Ρ. νὰ ἀποδώσει τὸ ἔπων. *Μπλέτσος* στὴν ἀρομουνικὴ. Ὅστόσο, ἀν ἡ ἔτυμολογία τῶν τοπν. δὲ δεσμεύεται ἀπὸ τὸ τοπικὸ ἰδίωμα, πολὺ περισσότερο δὲ δεσμεύεται ἡ ἔτυμολογία τῶν προσωπωνυμίων. Ἔτσι στὸν ἑλληνόφωνο χῶρο τὰ προσωπ. δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναχθοῦν ὅλα σὲ κάποιον ἑλληνικὸ προσηγορικὸ, ὅπως π.χ. τά: *Καραουλάνης, Μπούλτσης, Στόγιας, Τσοῦρνος* κλπ., ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ ὅτι τὰ προσωπ. «ταξιδεύουν» μαζί με τοὺς φορεῖς τους. Εἶναι ἐπίσης σαφὲς ὅτι ἡ ἔτυμολογικὴ προέλευση τῶν προσωπ. δὲν προϋποθέτει τὴν ἔθνολογικὴ καταγωγὴ οὔτε τοῦ φορέα οὔτε τοῦ πιθανοῦ «νονοῦ» τοῦ προσωπωνυμίου. Ὅπως δὲποτε ἔμως αὐτὸς ποὺ ἀρχικὰ ὀνόμασε τὸν ἑαυτὸ του ἢ ὀνομάστηκε ἀπὸ ἄλλους ὡς *Στόγιας, Τσοῦρνος* κλπ. γνώριζε τὴ σημασιολογικὴ φόρτιση τοῦ προσηγ. ἀπὸ τὸ ὁποῖο σχηματίστηκε τὸ προσωπωνύμιο.

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐπικαλεῖται ὁ Δ.Ρ., γιὰ τὴ γένεση τοῦ ἔπων. Μπλέτσος, ἕναν ἀμάρτυρο ἀρομ. τύπο. Σωστότερη θὰ ἦταν ἡ ἀναγωγή τοῦ ἔπων. Μπλέτσος στὰ Ἑπειρωτ. προσηγ. μπλέτσους, ὁ «αὐτὸς ποὺ διαρκῶς κυκλοφορεῖ μὲ τὰ μπλέτσια ἀνοιχτὰ (δηλ. μὲ τὰ στήθη γυμνά)» καὶ μπλέτσος, ὁ «ὁ γυμνός»¹, προσηγορικὰ ποὺ πιθανῶς ἀνάγονται στὰ σλαβικά, δηλ. ἢ στο

- α) *plěšъ* (<*plěchъ*>) «φαλακρότης»² μὲ τροπὴ τοῦ *š* σὲ *š* στὰ ἑλληνικά: πβ. κόσσυφος > κοτσύφι, *securis* > τσεκούρι, *suřizъ* > τσουρίζω κλπ.
 ἢ β) στὸ βουλγ. *plešti* (<σλαβ. *pletiže*) «ἡ ράχη, ὁ ὄμος»³ μὲ τροπὴ τοῦ *št* (< *tj*) σὲ *š*, ὅπως αὐτὴ διαπιστώνεται στὶς σλαβ. καταλ.:
 **-itj* → βουλγ. *-išti*, σερβοκρ. *-ic'*, ρωσ. *-ič*, δυτικοσλαβ. *-ic-4*.

Στὸ λ. Βαρκό(λου), λα (Ράιου, *Τοπν.*, 247) ὁ τόπος χαρακτηρίζεται ὡς «βαρύς». Ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἀπὸ τὸν Δ.Ρ. παλιότερη ἔτυμολογία ἢ μᾶλλον παρετυμολογία ποὺ συσκοτίζει τὴν ἔτυμολογικὴ προέλευση τῆς λ. Ἐξάλλου ὁ χαρακτηρισμὸς ἑνὸς τόπου ὡς «βαρύ» (ἀντὶ π.χ. «ύγροῦ» ἢ «τόπου ποὺ νεροκρατάει» κλπ.) δίνεται σκοπίμως γιὰ νὰ συνδεθοῦν ἔτυμολογικὰ οἱ λ. βαρὺς καὶ βαρκός, σὲ μιὰ παραγωγή ἢ ὁποῖα, ὅπως ἔχει λεχθεῖ⁵, δὲν ἔχει παρόμοιο σχηματιστικὸ παράδειγμα, ἀφοῦ καμιὰ παραγωγή σὲ *-ικός* δὲν παραδίδεται ἀπὸ ἐπίθ. τῆς ΑΕ σὲ *-ύς*.

- Ὡς πρὸς τὴν ἐμφάνιση ἑνὸς β ἀντὶ τοῦ *b* τῆς λ. μπάρα, ἡ (<σλαβ. *bara*) θὰ ἔθελα νὰ σημειώσω πὼς ἡ ἀπόδοση τοῦ *b* (ἀλλὰ καὶ τῶν *d*, *g*) τῶν ξένων λέξεων μὲ β (δ καὶ γ) ἀντίστοιχα στὰ ἑλληνικά, ὁ λεγόμενος «λόγιος ἐξελληνισμὸς», εἶναι ἕνα φαινόμενο πολὺ γνωστὸ καὶ συνηθισμένο στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Συναντιέται τόσο σὲ προσηγ. ὅσο καὶ σὲ προσωπ.: π.χ.
b > β: βαρέλα (<ἰταλ. *barella*), βούκινο (< *bucina*), βάβω (<σλαβ. *babо*, ἀλλὰ καὶ μπάμπω) κλπ. καὶ τὰ ἑπὼν.: Βογιατζῆς (<μπογιατζῆς < τουρκ. *boyacı*), Βακιριτζῆς (< μπακιριτζῆς < τουρκ. *bacırcı*), Βεκιάρης (< μπεκιάρης < τουρκ. *bekâr*) κλπ.
d > δ: δαντέλα (< γαλλ. *dentelle*), μόδα (< ἰταλ. *moda*), πούδρα (< γαλλ. *poudre*) κλπ. καὶ τὰ ἑπὼν. Δελῆς (< τουρκ. *deli*, ἀλλὰ καὶ Ντελής), Δεμίρης (< τουρκ. *demir*, ἀλλὰ καὶ Ντεμίρης), Δερτιλῆς (< τουρκ. *dertli*) κλπ.
g > γ: γάμπα (< ἰταλ. *gabbia*), γαρδέλι (< ἰταλ. *gardello*), γιολάντα (< ἰταλ. *ghirlanda*) κλπ. καὶ τὰ ἑπὼν.: Γάσπαρης (< *Gaspar*) Γλαβὰς (< γκλάβα < σλαβ. *glava*), Γολέμης (<σλαβ. *golemb*) κλπ.

1. Μπόγκας 1, 253 καὶ 2, 43· πβ. ἐπίσης καὶ Meyer, NS II, 44.

2. Miklosich, 250.

3. Miklosich, 250.

4. Βλ. Malingoudis, *Studien*, 148 κέξ.

5. Βλ. *Τοπωνυμικὸ 1986*, 95· *Τοπωνυμικὸ 1991*, 85-86.

“Όσον ἀφορᾷ τέλος τὴν πιθανὴ ἀντίρρηση: γιατί τὸ μπάρα δὲν ἔδωσε *βάρα. ἀλλὰ τὸ ἀρχικὸ *μπαρικὸς καὶ *μπαρκὸς (μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου *i*, σύμφωνα μὲ τὸ βόρειο φωνηεντισμὸ) ἐξελιχθῆκε σὲ βαρκὸς μὲ λόγιο ἐξελληνισμὸ, ἐδῶ μπορούμε νὰ ἐπικαλεστοῦμε τὴν παρετυμολογικὴ ἐπίδραση τοῦ ἐπιθ. βαρύς, ἐπίδραση ἢ ὁποία δὲν ἦταν δυνατὴ στὸ δάνειο τῆς ἐλληνικῆς ἀπὸ τὰ σλαβ. μπάρα, ἢ (< σλαβ. *bara*).

Στὸ λ. Βιρόλου (ἢ Οὐβίρα) αλ Κουλούρη, λα (Ράιου, Τοπν., 248), τὸ ἀρομ. προσηγ. *viro* δὲν μπορεῖ ἀβασάνιστα νὰ ἀποδίδεται κατευθείαν στὸ σι.αβ. *viŕ*, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ πὼς ἡ λ. ὡς δάνεια βρίσκεται ἤδη ἀπὸ τὰ μεσαιωνικὰ χρόνια στὴν ἐλληνικὴ. Ἐξάλλου ὁ τονισμὸς τοῦ ἀρομ. προσηγ. (*viro*) τὸ φέρνει πλησιέστερα πρὸς τὸ ἐλλ. δάνειο βιρό, τό. Πρόκειται δηλ. γιὰ μιὰ λέξη σλαβικῆς ἐτυμολογικῆς ἀρχῆς ποὺ ἔγινε γνωστὴ στοὺς Ἀρομουνούς ἀπὸ ἐλληνόφωνους πληθυσμούς.

Τὸ λ. Γίφτου, λα (Ράιου, Τοπν., 248) χαρακτηρίζεται ὡς τοποθεσία «...ἔπου παλιότερα ὑπῆρχε καταυλισμὸς τσιγγάνων». Ἡ σύνδεση τοῦ τοπν. μὲ τὸ συνοικισμὸ ὑποδηλώνει τὴν χρῆση τοῦ προσηγ. γύφτος (ἄρα καὶ τοῦ τοπν.) ὡς περιεκτικοῦ ἢ περιληπτικοῦ. Κατὰ τὴ γνώμη μου, ἄλλος ἦταν ὁ λόγος τῆς ὀνοματοθεσίας τοῦ τόπου, ποὺ ἀργότερα συνοικίστηκε ἀπὸ γύφτους, δεδομένου ὅτι τὰ περιεκτικὰ ἢ τὰ περιληπτικὰ τοπν., τόσο ἀπλὰ ὅσο καὶ πικράγωγα, εἶναι ἰδιαίτερα φυτώνυμα, καρπώνυμα ἢ ζωώνυμα. : π.χ. Πενκιὰς, Πλατανιάς, Πουροναριὰ/Ἀγκάθι, Ἀμάραντος κλπ. Παλιουράκι, Λαπατάκι, Γκόρτσο, Βαλανίδι κλπ.

Μολονότι ἡ χρῆση ἐθνικῶν καὶ λοιπῶν κύριων ὀνομάτων ὡς περιεκτικῶν ἢ περιληπτικῶν τύπων δὲν εἶναι ἄγνωστη στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα (π. χ. χαίρεται ὁ Τοῦρκος στ' ἄλογο καὶ ὁ Φράγκος στὸ καράβι), ἐν τούτοις εἶναι ἄγνωστη παρόμοια χρῆση στὰ τοπωνύμια.

Τὸ τοπν. Κᾶζιάρμα, λα (Ράιου, Τοπν., 249) ἀνάγεται ἀπὸ τὸν Δ.Ρ. στὸ «...κ/βλάχ. καζεάρμα...», προσηγ. τὸ ὁποῖο, ἐφόσον δὲ μαρτυρεῖται στὴν ἀρομ., θὰ ἔπρεπε νὰ φέρει ἀστερίσκο. Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲ μαρτυρεῖται στὰ λεξικά τῶν Νικολαΐδη καὶ Parahagi πιθανῶς ὑποδηλώνει τὴν εἰσδοχὴ τῆς λ. στὴν ἀρομουνικὴ σὲ νεότερους χρόνους. Ἄρα ἡ διαζευκτικὴ ἐτυμολογικὴ ἀπόδοση τοῦ Δ.Ρ. γιὰ τὴν προέλευση τοῦ ἀρομ. *καζεάρμα : «...πρέπει νὰ προέρχεται ἢ ἀπὸ τὸ ΝΕ καζάρμα ἢ ἀπὸ τὸ βουλγ. (καὶ ρωσ.) казарма...» πρέπει νὰ λείψει, ἀφοῦ ἡ ἐπίδραση τῶν σλαβικῶν λαῶν στὴν ἀρομουνικὴ σὲ νεότερους χρόνους εἶναι ἀπίθανη. Ἐξάλλου ἡ ἀπόδοση τοῦ ἐλλ. *ά* μὲ ἀρομ. *εά*¹ εἶναι ἀκόμη ἓνα πειστήριο γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ἀρομ. προσηγ. στὰ ἐλληνικά.

1. Βλ. Κατσάνη, 36.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀποψή μου ὅτι ἡ λ. καζάρμα, ἡ τῆς ΚΝΕ γιὰ φωνητικούς λόγους πλησιάζει περισσότερο στὶς σλαβ. γλῶσσες (π.χ. *kazarma*) παρὰ στὴν ἰταλική (ἰταλ. *caserta*), πού δέχεται ὁ Ἀνδριώτης, παρθεῖται καὶ τὴ σημ. 9 τῆς σ. 329 στὴν ἔκδοση τοῦ *Τοπωνυμικοῦ 1991*, ὅπου ἀναφέρω: «Εἶναι χαρακτηριστικὸ ἐξάλλου ὅτι τὰ τοπν. Καζάρμα πού ἀναφέρουν οἱ Kahane¹ προέρχονται ἀπὸ περιοχὲς οἱ ὁποῖες σχεδὸν καθόλου δὲ γνώρισαν τὴ λατινική ἢ λατινογενὴ (ἰταλική, βενετσιάνικη κλπ.) γλωσσική ἐπίδραση. Ἔτσι τὰ τοπν. πού ἀναφέρουν στὸ ἔργο τους συναντιοῦνται: στὰ Ἄγραφα, στὴν Ἀττική, στὴν Ἡπειρο (2 φορές), στὴν Καλαμπάκα, στὴν Καρδίτσα, στὴν Κοζάνη, στὴν Κορινθία, στὴ Λάρισα καὶ στὰ Τρίκαλα».

Γιὰ τὸ τοπν. **Κιάτρα α Λ'ιπράλουι, λα** (Ράιου, *Τοπν.*, 251), ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀποδίδεται στὸ χωριὸ Ντρεστενίκο, ἐνῶ ὀρίζεται γεωγραφικὰ μὲ βάση τὸ χωριὸ Γρεβενίτι: «...ράχη στὰ Ν. τοῦ χωριοῦ Γρεβενίτι, γνωστὸ κυνηγ. καρτέρι», ἔχω νὰ παρατηρήσω τὸ ἐξῆς: Ἐφόσον εἶναι γνωστὸς ὁ τύπος ὡς κατεξοχὴν κυνηγ. καρτέρι, τί χρειάζεται ἡ ἐρμηνεία τοῦ τοπν. ὡς «βράχος γυπαετοῦ»; Ἐπῆρχε δηλ. καρτέρι γιὰ κυνήγι γυπαετῶν; Θὰ ἔπρεπε, κατὰ τὴ γνώμη μου, νὰ παραλειφθεῖ αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία καὶ νὰ δοθεῖ μόνο ἐκείνη πού, σὲ περιληπτικὸ ἐνικό, συντέλεσε στὴν ὀνομασία τοῦ τόπου.

Ἔτσι ὅσα ἀναφέρει ὁ Δ.Ρ. στὴ σημ. 3 τῆς σ. 251 γιὰ τὴ σημασία «γυπαετός»: «Σημασία πού ὁ Οἰκονόμου παραγνωρίζει ἐντελῶς σὲ μιὰ ἀνάλογη περίπτωση (*Τοπν.* 774, λ. *Λιπουράρια*)», νομίζω, ὅτι δὲν ἔχει ἀξία οὔτε λογική. Ἐφόσον ὁ πληροφορητῆς μου ἀναφέρει ὅτι στὸν τόπο μὲ τὸ ὄνομα *Λιπουράρια* «... ὑπῆρχαν πολλοὶ λαγοὶ» θὰ ἔπρεπε νὰ προσθέσω στὸ προσηγ. καὶ τὴ σημασία «γυπαετός»;

Ἐδῶ θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω καὶ τὸ ἐξῆς: ἡ σημ. 2 τῆς σ. 251 στὸ ἄρθρο τοῦ Δ.Ρ. εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὴ σημ. 4 τῆς σ. 774 τοῦ *Τοπωνυμικοῦ 1986* μὲ τὴν προσθήκη τοῦ Meyer-Lübke. Νομίζω πὼς δεοντολογικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ὑρθότερο θὰ ἦταν ἡ σημείωση νὰ ἀναφέρει τὸ ἔργο τοῦ ἐρευνητῆ πού ἀσχολήθηκε μὲ τὸ τοπν., βρῆκε τὰ σχετικὰ λήμματα, ἔκαμε τὴ συσχέτιση κλπ., σημείωση στὴν ὁποία νὰ προστεθεῖ καὶ ὁ Meyer-Lübke.

Γιὰ τὸ τοπν. **Κιάτρα α σπούργκουλουι, λα** (Ράιου, *Τοπν.*, 251), μὲ τὸ ὅποιο ὀνομάζεται «...μεγάλος ἐπιφανειακὸς βράχος...», ὁ Δ.Ρ. προτείνει τὴν ἐτυμολόγησή του «...ἀπὸ τὸ ἐμπρόθ. ἑναρθρο κ/βλάχ. προσηγ. *κι-ἀτρά* ...καὶ τὴν ἑναρθρη γεν. τοῦ κ/βλάχ. ἄρσ. οὐσ. σπούργκου (*spurgū* <

1. Πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο τῶν Η. καὶ R. Kahane, *Italienische Ortsnamen in Griechenland*, Athen 1940, 93.

έλλ. ἵπειρ. σποῦργος¹: «σπουργίτης»), πού —άς σημειωθεί— δὲν ὑπάρχει σὲ κανένα ἀπὸ τὰ γνωστὰ βλάχ. λεξικά, χρησιμοπιεῖται ὅμως ἀκόμα ὡς σήμερα στὴν περιοχὴ».

Τὸ πρόβλημα στὴν προτεινόμενη ἐτυμολόγηση ἀφορᾷ τὸ β' μέρος τοῦ περιφραστικοῦ τοπωνυμίου. Ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Δ.Ρ. τὸ *sprugŭ* ὡς προσηγ., εἶναι ἀμάρτυρο στὰ λεξικά τῆς ἀρομουνικῆς, ἀλλὰ εἶναι σὲ χρῆση ἀκόμα καὶ σήμερα στὸ χωριό. Ἐὰν τὸ δεχτοῦμε αὐτό, μὲ ποιά σημασία εἶναι γνωστὴ ἡ λ. στὸ Γρεβενίτι; Ἐπίσης ἡ ἀναγωγὴ τοῦ ἀρομ. *sprugŭ* στὸ Ἑπειρωτ. σποῦργος δὲν εἶναι δυνατὴ καὶ ἀπὸ τὸ λόγο ὅτι τέτοιος τύπος δὲν παραδίδεται στὰ Ἑπειρωτ. ιδιώματα, ὅπως μπορεῖ νὰ διαπιστώσει κανεὶς ἂν ρίξει μιὰ ματιὰ στὰ Γλωσσικὰ ιδιώματα τῆς Ἑπείρου τοῦ Εὐ. Μπόγκκα, ὅπου παραπέμπει ὁ Δ.Ρ. (τ. 1, 361, στὸ λ. σπουρίτ') καὶ ὅπου παρατίθεται ὁ τύπος σποῦρτος.

Ἐκτὸς αὐτοῦ τὸ ὑποτιθέμενο Ἑπειρ. προσηγ. *σποῦργος δὲ θὰ μπορούσε νὰ σχετιστεῖ μὲ τὸ σπουρίτ', τὸ οὔτε νὰ προέλθει ἀπὸ τὸν τύπο *σπούργιτος (<σπουργίτι, ὡς μεγεθυντικὸ μὲ τὴν κατάλ. -ος καὶ μὲ ἀνέβασμα τοῦ τόνου, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ: κουδούνη-κούδονος, κρεβάτι-κρέβατος κλπ.²).

Καὶ δὲ θὰ μπορούσε νὰ προέλθει, γιὰτὶ ἡ προϋποτιθέμενη ἀποβολὴ τοῦ τ εἶναι τελείως ἀπίθανη καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ φωνητικὴ τῶν Ἑπειρωτικῶν ἰδιωμάτων. Ἀντίθετα ὁ τύπος σποῦρτος πού παραθέτει ὁ Μπόγκκας εἶναι δυνατὸ νὰ προέλθει ἀπὸ τὸν μεγεθ. τύπο *σπούργιτος.

Γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους πιστεύω πῶς τὸ β' μέρος τοῦ περιφραστικοῦ τοπων. δὲν μπορεῖ νὰ σχετιστεῖ μὲ τὸ ἀμάρτυρο ἀρομ. **sprugŭ* πού δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὸ, ἀνύπαρκτο ἄλλωστε, Ἑπειρωτ. *σποῦργος, ἐνῶ θὰ μπορούσε νὰ σχετιστεῖ ἢ

α) μὲ τὸ ἔλλ. οὐσ. πύργος καὶ προθετικὸ s- στὰ ἑλληνικά: εἰς πύργον >*σπύργος³ καὶ *σποῦργος μὲ τροπὴ τοῦ *i* (=u) σὲ *u*, λόγῳ τῆς γειτνίασῆς του μὲ τὸ χειλικὸ *p* (χειλωση), συσχέτιση ἢ ὁποῖα ἐνθαρρύνεται καὶ ἀπὸ τὴν περιγραφὴ πού δίνει ὁ Δ.Ρ. ἢ

β) μὲ τὰ τοπων. Μπουῦργκος, Μπουῦργος, Πουῦργκος κλπ. (< ἔλλ. μπουῦργος < γαλλ. *bourg*) μὲ προθετικὸ s- στὰ ἑλληνικά, ἀποψη πού ἐπίσης δὲν ἀντιβαίνει στὴ μορφολογία τοῦ τόπου.

Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι τὸ ἔτσι δημιουργημένο ἑλληνόθετο τοπων. (εἴτε ἀπὸ τὸ προσηγ. πύργος εἴτε ἀπὸ τὸ δάνειο τῆς ἑλληνικῆς μπουῦργος) υἰοθετήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀρομουνούς καὶ προσαρμόστηκε στὶς ἰδιαιτερότητες τῆς ἀρομ. γλώσσας.

1. Καὶ σποῦρτος· βλ. Μπόγκκα 1, 361 (λ. σπουρίτ').

2. Μηγᾶ, *Μεγέθυνση*, 53-56.

3. Πβ. σκόνη (<τὰς κόνεις), σβῶλος (<τοὺς βῶλους) κλπ.

Στὸ λ. **Μπάλτα, λα** (Ράιου, *Τοπν.*, 253) ἡ τελευταία περίοδος εἶναι τελείως ἀσύντακτη, καὶ ἀκατανόητη: «Καθὼς ἡ λ. χρησιμοποιεῖται σὲ ἴση τῇ Βαλκανικῇ Χερσονήσῳ, καὶ στὸ Γρεβενίτι δύο ἄλλα γειτονικῶν βρυσῶν. (Κρίζια καὶ Λιάσιου) εἶναι ἴσως σλάβ., ἐνδέχεται κι ἐδῶ νὰ ἔχουμε σλάβ. καταγωγή (< ἀρχ. σλαβ. καὶ βουλγ. blato)». Δηλαδή;

Στὸ λ. **Πούντεα αλ Νάσιου, λα** (Ράιου, *Τοπν.*, 254) τὸ τοπν. ἀποδίδεται στὸ ἀρομ. *runite* «...καὶ τὴν ἑναρθρη γεν. τοῦ κυριῶν. Νάσιου < Ἀθανάσιος». Ὡς κυριῶν(υμα) χαρακτηρίζονται τὰ τοπν. πού προέρχονται ἀπὸ ἐπώνυμα, βαπτιστικά, παρωνύμια, τὰ ὁποῖα μὲ μιὰ λέξη μποροῦν νὰ ἀποδοθοῦν μὲ τὸν ἕρο προσωπ(ωνύμια). Ἔτσι ὁ ἕρος κυριῶν. γιὰ τὸ βαπτ. ἢ ἐπών. Νάσιος εἶναι λανθασμένος¹.

Στὴν ἴδια σ. (254) τὸ τοπν. **Πούντεα ντι ν Τσίπιανε, λα** ἀνάγεται στὸ ἀρομ. *runite* «...καὶ τὸ ἐμπρόθ. βλάχ. τοπν. Τσίπιανε» χωρὶς καμιά παραπομπή στὴ σ. 855 τοῦ *Τοπωνυμικοῦ 1986* ἀπ' ἔπου καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ τοπν. ὡς βλάχικου. Βλ. τώρα τὴ νέα ἐτυμολογία τοῦ τοπν., ὅπως παρατίθεται στὴ σ. 404 τοῦ *Τοπωνυμικοῦ 1991*, ἔπου τὸ τοπν. *Τσίπιανη* κάθε ἄλλο παρὰ ὡς βλάχικο ἐρμηνεύεται.

Ὁ Δ.Ρ. στὴ σημ. 2 τῆς σ. 256 ἀναφέρεται στὴ συχνότητα τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ἀφιερωμένων στὴν Ἀγία Παρασκευὴ καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ τῶν ἀντίστοιχων ἀγίων. τοπν., παρατηρώντας ὅτι:

α) ἡ Ἀγία Παρασκευὴ πού γιορτάζει στίς 14 Ὀκτωβρίου εἶναι ἄγνωστη στὸ Γρεβενίτι καὶ στὸ Ἀνατολικὸ Ζαγόρι (θὰ πρόσθετα σ' ὁλόκληρο τὸ Ζαγόρι) καὶ

β) ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς στὴ θέση Μπότσια «ἀνοίγει» δύο φορές τὸ χρόνο (στίς 26 Ἰουλίου καὶ τῆς Ζωοδόχου). Τὰ παραπάνω δὲ νομίζω πὼς ἀναιροῦν τὴν ὑπόθεση πού κάνω στὸ *Τοπωνυμικὸ 1986* (σ. 65-66), γιὰ νὰ δικαιολογήσω τὸ μεγάλο ἀριθμὸ ξωκκλησιῶν τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, στηριζόμενος στὸ ὅτι ἡ προσφιλῆς στοὺς Ἀρομούνους Ἀγία Παρασκευὴ πού γιορτάζει στίς 14 Ὀκτωβρίου συγχύθηκε μὲ ἐκείνη πού γιορτάζει στίς 26 Ἰουλίου. Προσπαθῶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ δικαιολογήσω τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς ἔξω ἀπὸ τοὺς οἰκισμοὺς καὶ νὰ θεωρήσω τὰ σχετικὰ ἀγιώνυμα τοπν. ὡς δημιουργήματα τῶν Ἀρομούνων οἱ ὁποῖοι ὡς κατεξοχὴν κτηνοτρόφοι ζοῦσαν ἔξω ἀπὸ τοὺς οἰκισμοὺς, στίς κτηνοτροφικὲς τοὺς ἐγκαταστάσεις, στὰ κονάκια.

1. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ σὲ ἄλλα τοπν., ὅπως π.χ. στὰ ἀγιώνυμα τοπν. τῶν σ. 255-256, ἔπου τὰ ὀνόματα τῶν ἀγίων: *Σίμτ' Ἰλιε*, *Στί Μαρίε* κλπ. χαρακτηρίζονται ὡς ἀγιών(υμα), ἕρος πού ἀρμόζει στὰ ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν ἀγίων (ἢ τῶν φερώνυμιων ἐκκλησιῶν, ξωκκλησιῶν, εἰκονισμάτων, κλπ.) δημιουργημένα τοπωνύμια.

Μιάν ἄλλη ὑπόθεση γιὰ τὴν ὕπαρξη τόσων ξωκκλησιῶν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς διατυπώνω στὸ *Τοπωνυμικὸ 1991* (σ. 60-61) καὶ ἀποδίδω τὴν ἰδρυσὴ τους στὴ λαϊκὴ πίστη ὅτι ἡ Ἁγία Παρασκευὴ ἀπέτρεπε τὴν εἴσοδο τῆς πανώλους καὶ τῆς χολέρας στὰ χωριά.

Τὸ τοπν. **Τζεάνα αλι Κυράνε, λα** (Ράιου, *Τοπν.*, 256) ὁ Δ.Ρ. τὸ ἀποδίδει στὸ ἐμπρόθ. κ/βλάχ. ἑναρθρο θηλ. οὐσ. τζεάνᾶ καὶ «...τὴν ἑναρθρη γεν. τοῦ κυριῶν. (;) *Κυράνᾶ ἢ Κυράνᾶ*»¹. Τὸ ἐρωτηματικὸ γιὰ τὸ προσωπ. *Κυράν(ν)α* πρέπει νὰ φύγει. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι εἶναι προσωπώνυμο. Σαφὴ ἔνδειξη γιὰ τὸ χαρακτηρισμὸ του ὡς προσωπ. ἀποτελεῖ ὁ τρόπος ἐκφορῆς τοῦ προσωπ. *Κυράν(ν)α* μὲ τὸ προτασσόμενο ἄρθρο *ale* (καὶ *ali* σύμφωνα μὲ τὸ βόρειο φωνηεντισμὸ: τροπὴ τοῦ ἄτονου *e* σε *i*), πρόταξη ἢ ὁποῖα χαρακτηρίζει τὰ προσωπ. τῆς ἀρομουνικῆς (π.χ. *alu Miha / ale Marie* κλπ.)², ἐνῶ τὰ προσηγ. στὴν κλίση τους γνωρίζουν προτασσόμενο καὶ ἐπιτασσόμενο ἄρθρο (π.χ. *a fiđiorlui*, γεν. καὶ δοτ. ἐν. τοῦ ἄρσ. οὐσ. *fiđior* «παιδί» / *a cînelui*, γεν. καὶ δοτ. ἐν. τοῦ θηλ. οὐσ. *cînele* «σκύλος» κλπ.).

Κάτω ἀπ' αὐτὰ τὰ δεδομένα, τὸ προσωπ. *Κυράν(ν)α* δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθεῖ, ἀφοῦ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ περιέχεται, στὰ λεξικά τοῦ Νικολαίδη καὶ τοῦ Parahagi, στὰ ὁποῖα τὸ ἀναζήτησε ὁ Δ.Ρ.

Τὸ τοπν. **Τόρου α κάλουι, λα** (καὶ ὄχι *κάλουι*, τὰ διαλυτικά δὲ χρειάζονται, Ράιου, *Τοπν.*, 257) τὸ καταγράφω στὸ *Τοπωνυμικὸ 1991*, σ. 561 μὲ τὸν τύπο *λα Τόρλου αλου Αγιουδημήτη*. Οἱ τύποι τῶν τοπν., οἱ περιγραφές καὶ οἱ σχετικὲς παραδίσεις νομίζω πὼς ἀναφέρονται στὸ ἴδιο τοπωνύμιο.

Στὸ τοπν. **Φάγκου, λα** (Ράιου, *Τοπν.*, 259) νομίζω πὼς θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφερθοῦν καὶ τὰ ἴδιας ἐτυμολογικῆς ἀρχῆς ἀρομ. τοπν. τοῦ Ζαγορίου *Φαγκίς, λα* καὶ *Φαγκουβίντου* (βλ. *Τοπωνυμικὸ 1986*, 857 / *Τοπωνυμικὸ 1991*, 662) καὶ γιὰ τὸν πρόσθετο λόγο ὅτι ἡ σημ. 1 τῆς σ. 259 τῆς ἐργασίας τοῦ Δ.Ρ. παραπέμπει ἐκεῖ ὅπου οἱ σημειώσεις 4, 5, 6 τῆς σ. 857 τοῦ *Τοπωνυμικοῦ 1986* καὶ οἱ σημειώσεις 4, 5, 6 τῆς σ. 662 τοῦ *Τοπωνυμικοῦ 1991*.

1. Ὅπως καὶ παραπάνω ἔτσι κι ἐδῶ χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος κυριῶν(υμο) λαμβασμένα ὡς ταυτόσημος τοῦ ὕρου προσωσ(ωνύμιο). Κυριῶν. εἶναι τὸ τοπν. πού σχηματίζεται ἀπὸ προσωπώνυμο.

2. Λιγостές καὶ σπάνιες εἶναι οἱ περιπτώσεις ὅπου στὰ προσηγ. προτάσσεται τὸ ἄρθρο, ἀναλογικὰ πρὸς τὰ προσωπ. (βλ. Λαζάρου, 228).

Στὸ τοπν. **Φίντινα αλ Ντόκου, λα** (Ράιου, *Τοπν.*, 259) πικρατίθενται οἱ ἀπόψεις γιὰ τὴν προέλευση τοῦ ἔπων. *Ντόκος*¹. Ἡ ἄποψη ὅμως τοῦ Δ. Ρ. «Ἀντίθετα ἔποιαδήποτε συγγένεια πρὸς τὸ κ/βλάχ. *doçiu* («ἀλβ. *doç* «νόθος») πρέπει μᾶλλον νὰ ἀποκλειστεῖ γιὰ φωνητικούς λόγους» εἶναι περιττὴ καθὼς δὲν ἔχει προταθεῖ οὔτε ἀπὸ μένα οὔτε ἀπὸ ἄλλον ἐτυμολογία τοῦ ἔπων. *Ντόκος* ἀπὸ τὸ ἄρομ. *doçiu*. Εἶναι ἄποψη τοῦ Δ. Ρ. καὶ ἐφόσον ἀπορρίπτεται ἀπὸ τὸν ἴδιο, σωστὰ κατὰ τὴ γνώμη μου, ἐξαιτίας τῶν ἀνυπέρβληπτων φωνητικῶν δυσκολιῶν, γιὰτὶ ἀναφέρεται;

Τὸ τοπν. τῆς σ. 259 ἐμφανίζεται μὲ τὸν τύπο **Φίντινα α φούρλουϊ ἢ α φούρλουρ**, **Λα**. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ φ τῶν λ. *φούρλουϊ* καὶ *φούρλουρ* πού θὰ ἔπρεπε ὡς τοπν. νὰ γραφοῦν μὲ κεφαλαῖα σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ *Λ* τῆς πρόθ. λα, πού δὲν ἔχει λόγο νὰ γραφεῖ μὲ κεφαλαῖο, παρατηροῦμε τὰ διαλυτικὰ στὸν τύπο *φούρλουι* πού δὲν ἔχουν λόγο ὑπάρξεως, ἀλλὰ ἰδιαιτέρα τὴ σύγχυση πού προκαλεῖται ἀπὸ τὴν πρόθ. λα, ἀφοῦ δὲν εἶναι σαφές σὲ ποιὸν ἀπὸ τοὺς δύο τύπους τοῦ τοπν. ἀναφέρεται.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω, σωστὸ θὰ ἦταν νὰ ἀναφερθεῖ ἐδῶ καὶ τὸ τοπν. *Φούρλουι*, *Κάλε α* ἀπὸ τὸ *Ζαγόρι* (*Τοπωνυμικὸ 1986*, 861-862· *Τοπωνυμικὸ 1991*, 666) καὶ ὄχι μόνον «...τὰ ἀνάλογα τοπν. *Κλεφτόβρουση*, *Κλεφτόβρουσες* καὶ *Κλεφτονέρι...*» στὴ σημ. 2 τῆς σ. 260.

Ἡ ὑπόθεση πού κάνει ὁ Δ. Ρ. ὅτι τὸ τοπν. **Φίντινα ντι λα Καϊμάνι, λα** (Ράιου, *Τοπν.*, 260) σχηματίζεται ἀπὸ τὸ προσωπ. (ἑπών.) *Καϊμάνης* νομίζω πὼς δὲν εὐσταθεῖ, ἀφοῦ οὔτε στὸ χωριὸ οὔτε στοὺς τηλεφωνικούς καταλόγους τοῦ ΟΤΕ (Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκης, Ἰωαννίνων) συναντιέται τέτοιο ἑπώνυμο. Ἐξάλλου καὶ ὁ ἑλλ. τύπος τοῦ τοπν. δὲ θὰ ἦταν «στὴ Βρούση τοῦ Καϊμάνη», ὅπως δίνεται ἀπὸ τὸν Δ. Ρ., ἀλλὰ **στὴ Βρούση τοῦ Καϊμάνη*, ἐὰν ἐπρόκειτο γιὰ κυριῶν. τοπωνύμιο.

Ὁ τύπος πάντως μὲ τὸν ὁποῖο ἀναφέρω τὸ τοπν. εἶναι: *Καϊμάνια*, ἢ καὶ φυσικὰ δὲ θὰ εἶχα κανένα λόγο νὰ παραλείψω τὸ γνωστότατο ἄρομ. *fi-nitina* ὡς ἀ' μέρος τοῦ περιφρ. τοπν., ὅπως τὸ δίνει ὁ Δ. Ρ. Οὔτε στηρίχτικα στὴ μαρτυρία τοῦ Λαμπρίδη² γιὰ νὰ διαμορφώσω τὸν τύπο τοῦ σημερινοῦ τοπν., τὴν ὁποία χρησιμοποίησα μόνον ὡς ἐπιβεβαίωση τῆς ὑπαρξῆς τοῦ τοπν., καὶ στὴν ἐποχὴ πού ἔγραφε ὁ Λαμπρίδης. Ὡς ἐκ τούτου ὁ τύπος τοῦ τοπν., ὅπως παρατίθεται ἀπὸ τὸν Δ. Ρ., πιθανῶς εἶναι μιὰ ἐξέλιξη, μιὰ περίπτωση ταυτολογίας (τοπν. *Καϊμάνια* <τουρκ. *kaynama* «ἡ ἀνάβλωση, ἡ

1. Βλ. *Τοπωνυμικὸ 1986*, 540· *Τοπωνυμικὸ 1991*, 400.

2. Γράφει ὁ Ἰω. Λαμπρίδης (*Ἀγαθοεργήματα 2*, 95): «*Κόμη Γρεβενίτου. Ἡ μεγαλόσχημος Μαγδαληνὴ Στούμπη ἐπεσκεύασε (1866) διὰ γρ. 500 τὴν ἐν τῇ θέσει "Καϊμάνια" κρήνην.*»

πηγή»), φαινόμενο ὄχι σπάνιο σὲ περιπτώσεις τοπν. πού σχηματίζονται ἀπὸ ξένα προσηγ. τὰ ἵποῦα γι' αὐτὸ τὸ λόγο εἶναι ἀκατάληπτα ἀπὸ τοὺς φορεῖς ἐνὸς ἄλλου γλωσσικοῦ ὄργάνου.

Τέλος ὁ τύπος *Καῖμάνι*, πού ἴσως παρασύρει τὸν Δ.Ρ. σ' ἓνα ἐπών. **Καῖμάνης*, ἀντὶ τοῦ τύπου *Καῖμάνα*, δὲν παρουσιάζει ἰδιαίτερες δυσκολίες ἀφοῦ, ὅπως ἀναφέρει ὁ Δ. Ρ., πρόκειται γιὰ «...δίκρουνη βρύση μὲ ἄφθονα νερά...» κι ἐπομένως στὸ στόμα τῶν Ἀρομούνων ἓνας τύπος τοπν. σὲ πληθυντικὸ ἀριθμὸ θὰ ταίριαζε καλύτερα. Ἔτσι κατὰ τοὺς πληθ. τῶν θηλ. οὐσ.: *scara / scari*, *roarta / roari*, *curaḡă / curăi* κλπ. προσαρμόστηκε καὶ τὸ τοπν. *Καῖμάνα* σὲ *Καῖμάνι*.

Στὸ τοπν. *Φίντινα ντι λα Κρίζεα*, λα ἦ, ντι ν *Γκρίζε* ἢ ἐνσταση τοῦ Δ.Ρ. ἀφορᾷ τὴν ἐσφαλμένη καταγραφή ὡς *Γκρίντζα* (γράφε *Γκρίντζα*) «... μὲ ἀποτέλεσμα ἢ προτεινόμενη ἐτυμολογία (< ἀρομ. *grîndză*: «βράχος, ὄγκολιθος» νὰ μὴν ξεκινᾷ ἀπὸ σωστὴ ἀφετηρία».

Ἡ διαφορὰ στοὺς δύο τύπους ἔγκειται:

- α) στὸ ἀρχικὸ *k-* τοῦ Δ.Ρ. ἀντὶ τοῦ *g-* τῆς δικῆς μου καταγραφῆς
- β) στὸ *-z-* ἀντὶ τοῦ *-(n)dz-* καὶ
- γ) στὸ τελικὸ *-e* ἀντὶ τοῦ δικοῦ μου *-a*

Καὶ αἰτιολογῶ:

α) Ἡ ἐμφάνιση τοῦ ἠχηροῦ ἀρχικοῦ *g-* ἀντὶ τοῦ πιθανῶς ἀρχικά *k-* εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀναμενόμενης ἠχηροποίησης ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ ἠχηροῦ τῆς πρόθ. *n*, ὅπως ἐμφανίζεται στὸν β' τύπο (*ντι ν Γκρίζε*) πού παραθέτει ὁ Δ.Ρ.

β) Ἡ ἐξέλιξη τοῦ *z* σὲ *dz* εἶναι συχνότατη καὶ στὴν ἀρομουνική, ὅπου: *adzima* (<ἄζιμα), *dzardzavul'i* (<ζαρζαβούλης), *dzidzifă* (<ζίζιφον) κλπ., ἀλλὰ καὶ σὲ ἑλληνικὰ ἰδιώματα (Βελβεντό, Θεσσαλία), ὅπου ἔχουμε τὴν παραπάνω τροπή, ὅταν προηγεῖται ἔρρινο ἢ ὕγρό¹.

γ) Τέλος ἢ ἐξέλιξη τοῦ *-ea* (ὅπως ἐμφανίζεται στὸν τύπο τοῦ Δ.Ρ.: *Φίντινα ντι λα Κρίζεα*) θὰ ἔχει ὡς ἀναμενόμενο ἀποτέλεσμα τῆς ἔκκρουσης, στὸ φωνηεντικὸ σύμπλεγμα *ea*, τὸ *a* (ὅπως ἐγὼ καταγράφω στὸν τοπν. τύπο *Γκρίντζα*) καὶ ὄχι *-e*, ὅπως καταγράφει ὁ Δ.Ρ. στὸν τοπν. τύπο *ντι ν Γκρίζε*, ἀφοῦ τὸ *a* ὡς ἰσχυρότερο θὰ παραμείνει, ἐνῶ θὰ ἀποβληθεῖ τὸ *e*.

Σημειῶνω ἐπίσης ὅτι:

α) Ἐφόσον ἢ θέση *Γκρίντζα* βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴ θέση *Γκιγκόρου*, τοπν. τὸ ἵποῖο ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν Δ.Ρ. (Ράιου, *Τοπν.*, 248) στὸ ἀρομ. οὐσ. *γκιγκόρου* «πωρόλιθος, πουρί», γιὰτὶ πρέπει νὰ ξεκινᾷ ἢ σημασία «βράχος, ὄγκολιθος» τοῦ ἀρομ. προσηγ. *grîndză*, πού κατὰ τὴ γνώμη μου ἀπε-

1. Βλ. σχετικὰ στοῦ Κατσάνη, 108-109.

τέλεσε τὸ λόγο, τὴν αἰτία τῆς ὀνομασίας τοῦ ἔμπορου, πρὸς τὸ τοπν. Γκιγκόρου, τοπν. Γκορίντζα;

β) Ὁ ἰσχυρισμὸς ἔτι «...τὸ οὐσ. *grīndzā* δὲ χρησιμοποιεῖται στὴν περιοχή...» δὲ σημαίνει τίποτε γιὰ τὴν ὀνοματοθεσία, ἢ ἑποῖα, φυσικά, δὲν εἶναι σημερινή. Τὸ ὅτι ὑπάρχει τοπν. ἀποτελεῖ ἔνδειξη ἔτι ἀπαραίτητα ὑπῆρξε καὶ προσηγ., τὸ ὅποιο, ἂν πιθανῶς σήμερα δὲ χρησιμοποιεῖται, πρέπει κάποτε νὰ χρησιμοποιήθηκε, ἐφόσον μάλιστα ἀποθησαυρίζεται στὸ λεξικό τοῦ Parahagi.

Οἱ ἀτυχεῖς, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἐνστάσεις τοῦ Δ.Ρ. ἀποδυναμώνονται ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἐκεῖνος δὲν ἀντιπροτείνει μιὰν ἄλλη ἐτυμολογία.

Στὴ σημ. 1 τῆς σ. 261, πού ἀναφέρεται στὸ τοπν. **Φίντίνα ντι λα Λιάσου, λα**, ὁ Δ.Ρ. ἀναφερόμενος στὸ τοπν. *Λιάσου*, τὸ πού καταγράφω στὸ *Τοπωνυμικὸ (1986, 651· 1991, 503)* παρατηρεῖ ἔτι ἡ ἐτυμολογία πού δίνω ἀπὸ τὸ σλαβ. *lěsъ* («τὸ δάσος») «...δὲν ταιριάζει ἀπόλυτα μὲ τὴ φωνητικὴ τῆς τονιζόμενης συλλ. τῆς λ. Λιάσου». Αὐτὸς ὁ ἰσχυρισμὸς του πιθανῶς ὑποδηλώνει ἄγνοια τῆς ἀπόδοσης τοῦ σλαβ. *ě* μὲ *ia* (καὶ μὲ *e*) πού παρατηρεῖται στὰ σλαβ. τοπν. τῶν ἐλληνικῶν περιοχῶν¹.

Τὸ γεγονὸς ὅτι, σύμφωνα μὲ τὸν Δ.Ρ., «...τὸ δάσος πού βρίσκεται κοντὰ στὴ συνοικία δηλώνεται ἀπὸ τοὺς ντόπιους μὲ ἄλλα ὀνόματα καὶ ποτὲ μὲ τὸ ὄνομα Λιάσου», ὑποδηλώνει ἔτι ἡ ὀνοματοθεσία τῆς συνοικίας (στὴν ὁποία ἐγὼ ἀναφέρομαι) δὲν ἔγινε ἀπὸ τοὺς ἀρομουνόφωνους κατοίκους τῆς περιοχῆς, ἀλλὰ ἀπὸ σλαβόφωνους. Ἄν γινόταν ἀπὸ ἀρομουνόφωνους θὰ εἶχε τὸ ὄνομα *λα Τούφα, μ Μπαντούρε, λα Τράγκα* κλπ., ἔπως ὀνομάστηκε τὸ ἔμπορο τῆς συνοικίας δάσος, ἀπὸ ἀρομουνόφωνους πιά, ἔπως ἀναφέρει καὶ ὁ Δ.Ρ.

Στὴ δευτέρη παράγραφο τῆς σημείωσης ὁ Δ.Ρ. ἀσχολεῖται μὲ τὴν πιθανὴ ἀπόδοση τοῦ τοπν. στὸ ἀρομ. *leasă* ἴσως ἐνοχλημένος ἀπὸ τὴν «ἀντινομία» ἔτι σὲ μιὰ ἀρομουνόφωνη περιοχή βρίσκεται τοπν. σλαβόθετο. Θὰ ἤθελα νὰ ἐπαναλάβω πῶς αὐτὴ ἢ ἀποψη εἶναι λανθασμένη. Ἐπειδὴ δηλ. σὲ μιὰ περιοχή κατοικοῦν φορεῖς τοῦ X γλωσσικοῦ τύπου, πρέπει ἀπαραίτητως τὰ τοπν. τῆς περιοχῆς νὰ ἀνάγονται σὲ προσηγ. πού χρησιμοποιοῦν οἱ φορεῖς αὐτοῦ τοῦ γλωσσικοῦ τύπου; Ἄλιμονο! Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐξασφαλισμένη ἡ ἐτυμολογικὴ προέλευση τῶν τοπν. τοῦ ἐλληνόφωνου χώρου καὶ νὰ μὴν ἀσχολοῦνται οἱ ὀνοματολόγοι μὲ τὴν ἀνέυρεση τοῦ ἐτύμου τους σὲ ξένες γλῶσσες. Τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν τοπν.

1. Βλ. Vasmer, 269· Weigand, 24 κέξ. Malingoudis, *Studien*, 136 κέξ.

τοῦ ἑλληνοβυζαντινοῦ χώρου ἀνάγεται φυσικά σέ ἑλληνικά προσηγορικά. Δυστυχῶς ὅμως αὐτό δὲ συμβαίνει πάντα.

Ἡ πιθανολογούμενη λοιπὸν ἀπέδοση τοῦ τοπν. *Λιάσου* ἀπὸ τὸ Γρεβενίτι στὸ ἀρομ. *leasã* «φράχτης κήπου/πόρτα μιᾶς περιφραξῆς, μαντριού» (ἀσχολοῦμαι μὲ σχετικὸ τοπν.: *Λιάσα*, ἡ¹) προσκρούει σέ φωνητικές δυσκολίες, ὅπως εἶναι τὸ τελικὸ -ου τοῦ τοπν. *Λιάσου* ἀπὸ τὸ Γρεβενίτι, τὸ ὁποῖο ἴδωγεῖ μόνο στὸ σλαβ. *lěsa*.

Φωνητικὴ δυσκολία προκύπτει ἐπίσης καὶ στὴν ἀπόδοση τοῦ τοπν. στὸ ἐπίσης ἀρομ. *λέσιου*, πού προτείνει ὁ Δ.Ρ., ἀπόδοση ἢ ἑποῖα ἱκανοποιεῖ τὴν κατάλ. -ου, ὅχι ὅμως καὶ τὴν τροπὴ τοῦ *e* (τῆς λ. *λέσιου*) σέ *ia* πού παρουσιάζει τὸ τοπν. *Λιάσιου*.

Πρέπει νὰ γίνεῖ σαφὲς τέλος ὅτι:

α) Λέξεις, περίπου ὅμοιες στὴ φωνητικὴ, δὲν εἶναι λογικὸ οὔτε ἐπισημονικά ἐπιτρεπτό νὰ ἀραδιάζονται ὡς «πιθανές ἐτυμολογίες».

β) Δὲν εἶναι κατανοητό, γιατί ἐνοχλεῖ ἡ ἀναγωγὴ τοῦ τοπν. στὸ σλαβ. *lěsa* «δάσος», ἀφοῦ, ὅπως νομίζω, ἔγινε σαφές, οἱ ἄλλες προσπάθειες προσκρούουν σέ φωνητικές δυσκολίες. Ἐπιπρόσθετα ἡ ἀναγωγὴ τοῦ τοπν. στὸ σλαβ. *lěsa* ἱκανοποιεῖ καὶ μιὰ πραγματικότητα, ἀφοῦ ἡ *Φίντινα ντι λα Λιάσιου* εἶναι «...βρύση στὴ συνοικία *Λιάσου*, στὴς Α. παρυφῆς τοῦ χωριοῦ καὶ πολὺ κοντὰ στὸ δάσος τῆς *Τούφας*».

Στὸ τοπν. *Φίντινα ντι λα Τσιέγκε*, *λα ἡ ντι ν Τσιέγκε*² (Ράιου, *Τοπν.*, 261), ἀντὶ τοῦ τύπου *Τσέγκι*, τὸ πού καταγράφω στὴν ἐργασία μου (*Τοπωνυμικὸ 1986*, 960· *1991*, 741), στὴν ἄποψη τοῦ Δ.Ρ. «...ὅτι τὸ τοπν. δὲν πρέπει νὰ εἶναι κυριών., ἀφοῦ κανένας δὲ θυμᾶται τέτοιο ἐπών. στὸ χωριὸ καὶ ἡ σκεπαστὴ τρίκρονη παραδοσιακὴ βρύση πού ὑπάρχει ὡς σήμερα ἔχει χτιστεῖ (1878) μὲ δαπάνες κάποιου Ἰωάννη Πατίκου, ὅπως προκύπτει...», θὰ ἔθελα νὰ παρατηρήσω ὅτι τὰ κυριών. τοπν. πού ἀναφέρονται σέ βρύσες κλπ. δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὸ νὰ συνδέονται μὲ τὸ ὄνομα ἐκείνου

1. Πλ. *Τοπωνυμικὸ 1986*, 471/1991, 335. Τὸ τοπν. *Λιάσα*, ἡ θὰ μπορούσε νὰ τὸ ἀποδώσει κανεὶς στὸ ἀρομ. *leasã* ἂν βρισκόταν σέ ἀρομουνόφωνη περιοχὴ. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ τοπν. συναντιέται σέ ἑλληνοβυζαντινὴν περιοχὴ (Σκαμνέλι) εἶναι μεθοδολογικὰ ὑποθέτο νὰ ἀποδοθῆι στὸ Ἑπειρωτ. *λιάσα*, ἡ κι ὄχι στὸ ἀρομ. *leasã*. Τὸ Ἑπειρωτ. *λιάσα*, ἡ εἶναι ὀρθότερο νὰ ἐτυμολογηθῆι ἀπὸ τὸ σλαβ. *lěsa* «τὸ πλέγμα, ἡ μάντρα» καὶ ὄχι (ἂν καὶ εἶναι δυνατὸ) ἀπὸ τὸ ἀρομ. *leasã* τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ τὸ σλαβ. *lěsa*.

2. Ὑπάρχει ἀσάφεια στὴν καταγραφή τοῦ τοπωνυμίου. Ἀντιγράφω: *Φίντινα ντι λα Τσιέγκε ἡ ντι ν Τσιέγκε*, *λα*. Ἡ πρόβλ. *λα* (δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ γραφῆι μὲ κεφαλαῖο γράμμα) κανονικά (ὅπως δηλ. παρατηροῦνται οἱ τύποι) ἀνήκει στὸ β' τύπο, ἐνῶ στὴν παραγκλιότητα, ὅπως διαπιστώνει κανεὶς στὴ φωνητικὴ ἀπόδοση τῶν τοπωνυμικῶν τύπων, ἀνήκει στὸν α' τύπο.

πού ἔχτισε τὴ βρύση, ἀλλὰ μὲ κάποιον πού κάπως (ὑπὸ τὸ πιὸ σπουδαῖο γεγονός μέχρι τὸ πιὸ ἀσήμερο, πού τις περισσότερες φορές ξεφεύγει ἀπὸ τὴ γνώση μας) συνέδεσε τὸ ὄνομά του μὲ τὸν τόπο (βρύση, λαγκάδι, κορφὴ κλπ.).

Ἐξάλλου ἡ φωνητικὴ τοῦ τοπν. (*stiu tʃeŋg'*) δὲν μπορεῖ νὰ συνηγορήσει στὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ τοπν. ὡς κυριῶν. ἢ ὄχι. Ἄν αὐτὴ ἡ φωνητικὴ μορφή συναντιόταν στὸ ἑλληνόφωνο Ζαγόρι τότε ἡ ἀπόδοσή τοῦ τοπν. σὲ προσηγ. καὶ ὄχι σὲ προσωπ. θὰ ἦταν σίγουρη. δεδομένου ὅτι στὸ ἐμπρόθετο σὲ αἰτ. οὐδ. ἄρθρο στὸ (ἐνν. *τσέγκι) τὸ ο τοῦ ἄρθρου, σύμφωνα μὲ τὸ βέρειο φωνηεντισμὸ, θὰ ἔδινε μὲ στένωση *u* :(*stiu*), τὸ ἵποιο ὡς «δευτερογενές» δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἀποβληθεῖ, ἐνῶ ἀντίθετα στὴν περίπτωση κυριῶν. τοπν. τὸ ἐμπρόθετο ἄρθρο στὴ γεν. ἐνν.: *στοῖ* (ἐνν. *Τσέγκη τὴ Βρύση* κλπ.) ἡ ἀναμενόμενη φωνητικὴ ἐξέλιξη θὰ ἦταν: *st iʃeŋg'* μὲ τὴν κανονικὴ ἀποβολὴ τοῦ «πρωτογενοῦς» *u*.

Στις ἀρομουνόφωνες ἕμως περιοχὲς τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν βόρειων ιδιωμάτων, δηλ. οἱ στενώσεις τῶν ἄτονων *e*, *o*¹ καὶ οἱ ἀποβολές τῶν ἐπίσης ἄτονων *i*, *u* πραγματοποιοῦνται κάτω ἀπὸ τελείως διαφορετικούς ἔρους².

Ἔτσι λοιπὸν ὁ φωνητικὸς τύπος τοῦ τοπν. *stiu tʃeŋg'*, πού στὸ ἑλληνόφωνο Ζαγόρι θὰ ὀδηγοῦσε στὴν ἐτυμολόγησή του ἀπὸ προσηγ., ἐνῶ θὰ ἀπέκλειε τὴν ἀπόδοσή του σὲ προσωπ. (τότε ὁ φωνητικὸς τύπος θὰ ἦταν: *st iʃeŋg'*), στὸ ἀρομουνόφωνο Ζαγόρι δὲ θὰ μπορούσε νὰ καθορίσει τὴν ἐρμηνεῖα του ἀπὸ προσηγ. ἢ ἀπὸ προσωπωνύμιο. Γι' αὐτὸ καὶ στὴν ἐτυμολόγηση τοῦ τοπν. (*Τοπωνυμικὸ 1986*, 960· *1991*, 741) ἀναφέρω ὅτι: «Τὸ τοπν. εἶναι ἴσως κυριῶν. ...» μὲ τὴ λογικὴ ὅτι συνήθως τὰ ὀνόματα τῶν βρυσῶν ὀφείλονται στὰ προσωπ. ἐκείνων πού τις ἔχτισαν ἢ καθ' οἷονδήποτε ἄλλο τρόπο συνέδεσαν μ' αὐτὲς τὰ ὀνόματά τους.

Ἔτσι νομίζω ὅτι ἡ ἀποψη πού ἐκθέτει ὁ Δ.Ρ. ὅτι «Ὁ Κ. Οἰκονόμου... πιθανολογεῖ τὴν ἐτυμολογία του ἀπὸ τὸ ἐπών. *Τσέγκης* (<τουρκ. *tchenki*, -*gi* (sic)³ «ἄγγιστρο (sic), γάντζος, τσιγγέλι (sic)⁴ / νύχι ἀρπακτικῶ ζώου» ἀπ' ὅπου *κ/βλάχ. tʃeŋgiŋ* «τσιγγέλι»⁵ εἶναι χωρὶς βάση.

1. Στὰ ἐμπρόθετο. ἄρθρα στὸ (<εἰς τὸ) καὶ στοῦ (<εἰς τοῦ), ἡ ὑπαρξὴ τοῦ τόνου ὀφείλεται στὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία, τόνος ὁ ὁποῖος στὴν πραγματικότητα δὲν ὑπάρχει.

2. Βλ. *Τοπωνυμικὸ 1986*, 18· *Τοπωνυμικὸ 1991*, 16-17.

3. Γράφε *ʃeŋk -gi*.

4. Τόσο στὴ λ. ἄγγιστρο ὅσο καὶ στὴ λ. τσιγγέλι τὸ γγ δὲ δικαιολογεῖται. Ἀντίθετα ἡ ἐτυμολογικὴ συνέπεια ἐπιβάλλει τὴν ὀρθογράφησή τους μὲ γκ: ἄγγιστρο (σιγγενεῖται πρὸς τὰ: ἀγκών, ἀγκάλη, ἄγκος, ἀγκύλη, ἄγκυρα κλπ. <IE *ankah), τσιγγέλι (<τουρκ. *ʃengel*).

5. Ἔχει δίκιο ὁ Δ. Ρ. γιὰ τὴν ἐσφαλμένη ἐρμηνεῖα πού δίνω στὸ ἀρομ. προσηγ. ἐπὶ *ngiŋ* «εἶδος ἀρκας». (σ. 261, σημ. 3) ἀντὶ τῆς ὀρθῆς: «γάντζος, τσιγγέλι», ὅπως δίνω τὴ σημασία τῆς λ. στὸ *Τοπωνυμικὸ 1991*, 741.

Στὸ τοπν. **Φίντινεάλε, λα** (Ράιου, *Τοπν.*, 262) ὀρθὰ διαπιστώνει ὁ Δ. Ρ., ὅπως σημείωσα καὶ παραπάνω (σ. 36), ἐσφαλμένη ἐρμηνεία. Τὸ τοπν. (βλ. *Τοπωνυμικὸ 1986*, 600) ποὺ θεωρήθηκε φυτώνυμο καὶ ἀποδόθηκε στὸ λατ. *fontinalis* «εἶδος βρύων», εἶχε διορθωθεῖ (βλ. *Τοπωνυμικὸ 1991*, 615), εἶχε χαρακτηριστεῖ ὡς ὑδρωνύμιο καὶ εἶχε ἀποδοθεῖ στὸν ἀρομ. τύπο *fontineale*.

Τελειώνοντας ἐδῶ θέλω νὰ σημειώσω πὺς ὁ ἀντίλογός μου ἔγινε ἀφενὸς γιὰ τὴν προάσπιση τῆς ὀνοματολογίας καὶ ἀφετέρου τοῦ προσωπικοῦ μου μόχθου, τὸν ὅποιο δὲν ἀρνεῖται καὶ ὁ Δ.Ρ. Ἐπίσης θὰ ἤθελα νὰ καταστήσω σαφὲς ὅτι οἱ ἐτυμολογίες ποὺ προτείνονται στὸ *Τοπωνυμικὸ* εἶναι ἀποτέλεσμα βρασάνου καὶ προβληματισμοῦ, ὅπως φαίνεται ἐν μέρει στὰ τοπωνυμικὰ λήμματα τοῦ κάπως ἀναλυτικοῦ ἀντιλόγου μου. Ἄν τὸ *Τοπωνυμικὸ* περιελάμβανε ὅλο τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος τοῦ προβληματισμοῦ, ἢ ἕκτασή του θὰ ἦταν τότε πολὺ μεγαλύτερη. Ἐν τούτοις ἀς μὴ νομίσει κανεὶς πὺς θεωρῶ τὶς ἐρμηνεῖες ποὺ δίνονται στὸ *Τοπωνυμικὸ* ὡς ὀριστικὲς. Ἐγίνε προσπάθεια, μὲ βάση τοὺς νόμους ποὺ διέπουν τὴ γλῶσσα, νὰ θεμελιωθοῦν ὅσα προτείνονται, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι πιθανῶς δὲν ὑπάρχουν ἄλλες ἐξίσου πειστικὲς ἢ καὶ πειστικότερες ἐρμηνεῖες. Ὡς ἐκ τούτου θὰ δεχόμεθα, ὅπως τὸ ἕκταμα ἄλλωστε καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Δ.Ρ., κάθε προσθήκη ἢ διόρθωση ποὺ θὰ στηριζόταν σὲ ἐπιστημονικὰ δεδομένα, γνώση καὶ νηφαλιότητα.

Νομίζω ἐπίσης ὅτι δὲν εὐσταθεῖ ἡ ἀπόψη τοῦ Δ.Ρ. (Ράιου, *Τοπν.* 226, σημ. 1) πὺς ἡ γνώση «... τῆς παράδοσης καὶ τῆς τοπογραφίας τῶν περιοχῶν...» καὶ «...τῆς (κουτσο)βλάχικης γλώσσας» ἀποτελεῖ τὸ βασικὸ παράγοντα γιὰ τὴν ὀρθὴ ἐρμηνεία τῶν τοπωνυμίων. Ἀντίθετα, ὅταν ἡ γνώση τοῦ τόπου, τῶν παραδόσεων καὶ τῆς γλώσσας δὲ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ τὴ γνώση τῶν νόμων ποὺ διέπουν τὴν ἐξέλιξη καὶ τὴν «κίνηση» τῶν γλωσσῶν μέσα στὸ χρόνο, ἀποτελεῖ μᾶλλον μειονέκτημα παρά πλεονέκτημα· βασικὸ μειονέκτημα εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ ἀγνοία τῶν παραγόντων τῆς ὀνομασίας ἐνὸς τόπου.

Κλείνοντας ἐδῶ ἐλπίζω πὺς ἔχουν δειχτεῖ τὰ σημεῖα στὰ ὅποια ὁ Δ. Ρ. ἀδικεῖ κατάφωρα τὸ ἔργο μου, ἔστω στὸ μικρὸ μέρος ποὺ ἀφορᾷ τὰ τοπν. τοῦ χωριοῦ του, ἀπὸ ἀγνοία μᾶλλον παρά ἀπὸ σκοπὸ. Δηλώνω πάντως πὺς δὲ σκοπεύω νὰ ἀσχοληθῶ ἐκ νέου μὲ τυχόν δημοσιεύματά του ποὺ ἀφοροῦν τοπν. τῆς ἐργασίας μου.

Μάιος 1992

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

1. ΟΡΩΝ

άγιών.	== άγιώνυμο
αίτ.	== αίτιατική
άλβ.	== άλβανικό(ς), -ή / άλβανική γλώσσα
άρομ.	== άρομουνικό(ς), -ή / άρομουνική γλώσσα
άρσ.	== άρσενικό(ς)
βαφτ.	== βαφτιστικό
βλ.	== βλέπε
βουλγ.	== βουλγαρικό(ς), -ή / βουλγαρική γλώσσα
γεν.	== γενική
έλλ.	== έλληνικό(ς), -ή / έλληνική γλώσσα
έν.	== ένικός
ένν.	== έννοεΐται
έπίθ.	== επίθετο
έπών.	== έπώνυμο
θηλ.	== θηλυκό
'Ηπειρωτ.	== 'Ηπειρωτικό(ς), -ή / 'Ηπειρωτικό ιδίωμα
κατάλ.	== κατάληξη
κυριών.	== κυριώνυμο
λ.	== λέξη / λήμμα
λατ.	== λατινικό(ς), -ή / λατινική γλώσσα
μεγεθ.	== μεγεθυντικό(ς), -ή
ούδ.	== ούδέτερο
ούσ.	== ούσιαστικό
πβ.	== παράβαλε
παρων.	== παρωνύμιο
πατρων.	== πατρωνυμικό
περιεκτ.	== περιεκτικό(ς), -ή

πληθ.	= πληθυντικός
προσηγ.	= προσηγορικό(ς), -ή
προσωπ.	= προσωπωνύμιο
ρ.	= ρήμα
ρουμ.	= ρουμανικό(ς), -ή / ρουμανική γλώσσα
σ.	= σελίδα
σλαβ.	= σλαβικό(ς), -ή / σλαβική γλώσσα
τοπων.	= τοπωνύμιο / -ια
τουρκ.	= τουρκικό(ς), -ή / τουρκική γλώσσα
ύδρων.	= ύδρωνύμιο
ύποκορ.	= ύποκοριστικό(ς), -ή
φυτών.	= φυτώνυμο

2. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

- Andriotis, *Archaismen* : N. Andriotis, *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten*, Wien 1974.
- Ἀνδριώτη, Ἐτυμ. λεξ. : N. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1983³.
- Berneker : E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, erster Band A-L, Heidelberg 1924².
- Κατσάνης : N. Κατσάνη, Ἑλληνικὲς ἐπιδράσεις στὰ Κουτσοβλάχικα, Θεσσαλονίκη 1977.
- Λαμπρίδου, Ἀγαθοεργήματα, 1,2 : Ἰ. Λαμπρίδου, Περὶ τῶν ἐν Ἡπειρῷ ἀγαθοεργημάτων, μέρος 1., μέρος 2., ἐν Ἀθήναις 1880 (ἔκδ. τῆς Ἑταιρείας Ἡπειρωτ. Μελετῶν, Ἰωάννινα 1971).
- Λαζάρου : Ἀ. Λαζάρου, Ἡ Ἀρωμονικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς, ἐν Ἀθήναις 1976.
- Malingoudis, *Studien* : Ph. Malingoudis, *Studien zu den slavischen Ortsnamen Griechenlands*, Wiesbaden 1981.
- Μηνηᾶ, Μεγέθυνση : K. Μηνηᾶ, Ἡ μορφολογία τῆς μεγεθύνσεως στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, Ἰωάννινα 1978.
- Meyer, N.S. : G. Meyer, *Neugriechische Studien*, 1-4, Wien 1894-1895.

- Meyer-Lübke : W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1968.
- Miklosich : F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Amsterdam 1970 (έπανέκδ. τῆς έκδ. τοῦ 1886).
- Νικολαΐδης : Κ. Νικολαΐδου, *Ἐτυμολογικὸν λεξικὸν τῆς κουτσοβλαχικῆς γλώσσης*, ἐν Ἀθήναις 1909.
- Papahagi : T. Papahagi, *Dictionarul dialectului aromân, general și etimologic*, București. 1974.
- Ράιου, *Τοπν.* : Δ. Ράιου, «Τοπωνυμικά», Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Ι. *ΔΩΔΩΝΗ: Φιλολογία* 19(1990), 225-265.
- Θωμοπούλου, *Κέως* : Ἰ. Θωμοπούλου, *Μελέτη τοπωνυμική τῆς νήσου Κέως*, Ἀθήναι 1963 [=: Ἐπετ. Ἐταιρείας Κυκλαδ. Μελετῶν 3(1963), 167-345].
- Τοπωνυμικὸ 1986* : Κ. Οἰκονόμου, *Τοπωνυμικὸ Ζαγορίου, Ἰωάννινα* 1986.
- Τοπωνυμικὸ 1991* : Κ. Οἰκονόμου, *Τοπωνυμικὸ τῆς περιοχῆς Ζαγορίου, Ἰωάννινα* 1991 (=: Παράρτημα τῆς Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Ι. *ΔΩΔΩΝΗ*, ἀρθμ. 45).
- Vasmer : M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, ἐπανέκδ. Leipzig 1970.
- Walde : *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. 1-2, Heidelberg 1965¹.
- Weigand : G. Weigand, «Die Wiedergabe der slavischen Laute in de Ortsnamen des Peloponnes», *Balkan Archiv* 4(1928) 1-52.

